

İDARE DERGİSİ

İÇİŞLERİ BAKANLIĞINCA ÇIKARILIR

YIL: 24

MART - NİSAN 1953

SAYI: 221

TETKİKLER:

Sayfa

Mesken Meselesinin Halli için Devletçe		
Alınan Tedbirler	M.Turan BAYEZİT	1
Umuma Ait Yolları ve Meraların Tecavüz		20
ve Müdahale Karşısındaki Hukuki Durumları.....	Osman MERİÇ	
Kanunların Esas Teşkilât Kanunlarına Uygunluğunun		
Kontrolü Meselesi	Salih TANYERİ	30

TERCÜMELER:

Hindistan'da Zirai Reform	N. R.	37
---------------------------------	--------------	-----------

YABANCI MEVZUAT

23 Eylül 1948 Tarihli Fransız Ayan Meclisi		
Seçim Kanunu	H. ORHUN	60
İtalyan Cumhuriyetinin 27 Aralık 1947 Tarihli		
Teşkilâtı Esasiye Kanunu	Vecihi TÖNÜK	73

İDARİ COĞRAFYA:

Ankara Merkez İlçesi İdarî Coğrafyası	N. İ.	109
---	--------------	------------

KARARLAR:

Artırma Eksiltme ve İhale Kanununun 36 ncı Maddesinin		
Tatbik Sureti Hakkında Devlet Şûrası Kararı.....		133
Belediyeler Tarafından Getirilen Suların İstimlâk işi		
Hakkında Devlet Şûrası Kararı		135

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllığı: 500 kuruş.

Yabancı memleketler için yıllığı: 750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de:

Bulunulan yerin malsandığına tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla :

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü - Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır.)

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hasıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukardaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etütler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinada seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolummayan yazılar iade edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne müracaat edilmelidir.**

Sahibi : İçişleri Bakanlığı

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Mesul Müdür: **Sıtkı TUGAL**

TETKİKLER

MESKEN MESELESİNİN HALLİ İÇİN DEVLETÇE ALINAN TEDBİRLER

Çaycuma Kaymakamı
M. Turan BAYEZİT

İnsanlık tarihinin hemen hemen her devresinde «Barınma», gittikçe artan şiddetle devam eden bir ihtiyaç olarak gözükmektedir.

İlk çağların «tabii insanı» bu mevzuda da mesuttu. İnsanın «İçtimaiî bir varlık» halini alarak, muayyen toprak parçası üzerine yerleşmesi ve bağlanması yavaş, yavaş böyle bir ihtiyacın duyulmasına yol açmıştır. Ticaret ve sanayi merkezlerinin teessüsü ve nüfusun buralarda toplanması, memleketin mes'ul makamlarına, vatandaşa sıhhî ve oturulabilir bir mesken temini zaruretini hissettirmiş ve böylece devletler, sosyal İslahat programlarında mesken buhranının halline çok önemli bir yer ayırmışlardır.

Acaba durum bizde nasıldır?

Bizde, «Keyfî mesken buhranı» diyebileceğimiz, hıfzıssıhha kaidelerine uygun meskenlerin bulunmaması keyfiyeti, eskidenberi mevcut olmakla beraber; «Keyfî mesken buhranı» yani mesken kıtlığı 1929 yılındaki İktisadî krizden sonra ve gerek devletin merkezî faaliyetinin ve gerekse iktisadi ve ticarî münasebetlerin temerküz eylediği Ankara ve İstanbul şehirlerinde kendisini hissettirmeye başlamıştır. Ancak, ihtiyaç pek şiddetli olarak hissedilmediği cihetle 1933 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanununa müstakbel inkişafî karşılama kudretinden uzak bir fıkra derci ile iktifa olunmuştur.

2. ncî Cihan Harbine tekaddüm eden senelerde arsaların pahalılaşması, işçilik ve malzeme fiyatlarının yükselmesi, bir yandan inşaatın duraklamasına yol açmış diğer yandan nüfusun Ankara ve İstanbul gibi büyük şehirlere akması, buralarda nüfus kesafetinin artmasına sebebiyet vermiş ve bu iki faktörün tesiri mesken kıtlığının meydana gelmesini ve artmasını intaç eylemiştir.

İhtiyaç içinde kıvranan vatandaş, «Gece kondu» denilen ve gayrın mülkiyet hakkına, hıfzıssıhha ve imar prensiplerine aykırı binalar inşasına girişmiş ve bu durum karşısında daha esaslı ve direkt tedbirlerin alınmasında zaruret hissedilerek 5218 sayılı kanun ve sonra sırası ile 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu ve Belediye Meskenleri inşasına cevaz veren 5656 sayılı Kanun çıkarılmıştır.

Bu Etüd, halen yürürlükte bulunan ve taşıdıkları hükümler itibarı ile

mesken buhranının hâline uzak ve yakından temas eden mevzuatın tahlil ve tenkidinden ibarettir.

Her biri hakkında tafsilât verilirken daha iyi anlaşılacağı veçhile bu mevzuat, mesken buhranını önleyici tesirleri bakımından iki guruba ayrılabilir.

1 — Mesken Buhranının doğrudan doğruya halli hususunda hüküm vaz-etmiyerek indirekt tedbirler ittihaz eyleyen kanunlar,

2 — Belediyelere ucuz halk meskeni yapmak vazifesini tahmil ederek veya mesken inşaatına kolaylaştırıcı ve teşvik edici hükümler taşıyan ve buhranın izalesi için kabul edilen kanunlar.

I — Ebniye Kanununun Yürürlükteki Hükümleri :

Belediye Yapı ve Yollar Kanununun 52. nci maddesi, Osmanlı Hükümeti zamanında bu mevzuu tanzim maksadı ile neşredilmiş bulunan Ebniye Kanunu - Bazı maddeleri hariç olmak üzere - yürürlükten kaldırılmıştır. Mevkii meriyette olan maddelerden mevzuumuzla alâkalı bulunanlar 16. ncı madde ile 22/Nisan/1341 tarih ve 642 numaralı kanunla tâdil edilmiş bulunan 20, 21, 22, 23, 24, 25. inci maddeleridir.

A) Ebniye Kanununun 16. ncı maddesi :

Bu, şehir içindeki hâli arazinin islâh edilerek parça, parça ve üzerinde inşaat yapılması için satılması halinde nazara alınması gereken ve bu şekilde hareket edecek olan hakikî ve hükmi şahıslara bazı mükellefiyetler tahmil eden bir hükümdür.

Gerek sarîh ifadesine ve gerekse Şûrayı Devletin 22/3/1943 tarih ve E. 43/60, K. 43/73 sayılı kararına göre üzerinde ebniye inşaatına müsaade edilmemiş ham arazi bağ ve bostan üzerine ebniye inşası ile mahalle teşkili için parça, parça satmak istiyenlere tahmil edilen mükellefiyetler:

1) Orada bir mektep ve karakol inşası için lüzumlu arsayı meccanen tefrik ve terk etmek,

2) 0, mahallin bir ucundan diğer ucuna kadar lâğım tesisatı vücuda getirmek,

3) Kaldırım masrafı içinde şehremanetine beher arşın başına dört para tediye etmekten ibarettir.

Kanuna göre, mahalle teşkili için zaruri olan ruhsat şehremanetince arazinin mahalle girmesinde mahzur olmadığı ve orada bir mektep ve karakolhane inşasına lüzum görülüp görülmediği tahkik, sokakları ve mektep, karakol binaları yerlerini gösterir harita tanzim edildikten sonra «Dahiliye Nezaretine takdim ile bil istizan müteallik buyrulacak iradei seniye mucibince ita» olunacaktır.

B) 642 Sayılı Kanun :

Ebniye Kanununun 20 - 25. inci maddelerini tâdil eden bu kanun, belediyelere, 150 den fazla binası yanmış mahallerdeki arsaları - tasrih edilen şartlar dairesinde - alıp, hamur yaptıktan sonra, isteklilere, yeniden tanzim edilen plâna göre inşaat yapmaları için satmak yetkisini veren ve bilhassa bunlara müteferri malî muamelâtın ne şekilde ifa edileceğini gösteren hükümleri ihtiva etmektedir.

1 — Kanunun tatbiki için gereken şartlar :

Bir belediye mıntakası dahilinde 150 den fazla binası yanmış olan mahallerle bunların dahilinde veya bitişğinde bulunan bostan, bağ, bahçe ve arsa gibi yerlerin mevcudiyeti halinde, buralarda bina inşası harikten itibaren nihayet bir sene zarfında yangın yerinin kadastro plânları ve bu plâna müstenit umumi haritası ve müstakbel şeklini ve ona göre arsaların tevziyatını gösteren Umumî plânların tanzimi şartıyla kanundaki esaslara tâbi kılınmıştır.

Vazı kanun mülkiyet hakkının serbest istimaline mâni olan bu mevzuda belediyeleri serbest bırakmayarak, plânların harikten itibaren nihayet bir yıl içinde belediyelerce tanzimi gerektiğini kabul ve bir senenin hitamında plân ve haritalar ikmal edilmemiş olduğu takdirde, belediyenin o mahalde bina inşasına bu kanun vesilesiyle mümanaat edemeyeceğini tasrih etmiştir.

2 — Arsa Bedellerinin Tahmini :

Arsaları bu kanuna tevfikân ellerinden alınarak hamur yapılacak şahıslara, bunun karşılığında bir bedel tediyesi şarttır. Bu bedel, her şahıs için sahibi bulunduğu arsanın diğerlerinden ayrı olarak takdir edilecek hali hazır kıymetinden ibarettir. Bu kıymet, üçü belediye meclisi ve üçü de harikzedeler tarafından (Bunlar intihap etmez veya anlaşmazlarsa onlar namına belediye meclisince) intihap edilecek 6 kişilik bir komisyon marifetiyle takdir edilecektir. Alâkadarların bedele, tebliğden itibaren bir ay zarfında belediye meclisi nezdinde itiraz hakları vardır. Şu kadar ki, murakabe ve idaresi Devlete, efkafa ve idarei hususiyeye ait arsalar hakkındaki karar itiraz vuku bulmasa dahi re'sen tetkike tâbidir. Belediye meclisinin kararı hiç bir merciin tasdikine tâbi olmayıp kafidir. Ancak tebliğden itibaren 15 gün zarfında Şûrayı Devlet nezdinde temyiz olunabilir. Kanun idare ve murakabesi âmme hükmî şahıslarına ait arsalar için bir temyiz mecburiyeti vazetmemiştir.

3 — Arsa Bedellerinin ödenme Tarzı :

İtiraz ve temyiz için kabul edilen müddetlerin geçmesi veya bu mercilerden tasdik, tâdil veya İslah suretiyle bir karar sadır olması neticesi kesinleşen arsa bedelleri, sahiplerine, her arsa için ayrı, ayrı tanzim edilecek kararnamelere istinaden, Belediyeler tarafından bonolar verilme suretiyle ödenir.

Arsaların miktarı kıymetini gösteren bu bonolar nama muharrerdir. Ancak, belediye meclisinin malûmat ve muvafakati ile ahare devredilebilir. Belediye kayıtlarında bononun sahibi olarak mukayyet bulunmayanlar vazûlyet olsalar dahi bonoya sahip addolunmazlar. Sahipleri birden fazla olan arsaların Bonolarının verilmesi için, kararnamenin tazammun ettiği bedelin âlakadarlardan hangisine ait olduğunun ya bir ilâmî kat'î veya tarafların müttefîkan verecekleri mevsum muvafakatnameleriyle sabit olması şarttır. İhtilâf vukuunda bu bonolar ihtilâfın kat'î surette halline kadar belediye veznesinde saklanır ve hakkındaki kararnamenin kesinleşmesinden itibaren bir sene zarfında sahibi zuhur etmeyen arsalar belediye idaresine mal edilerek bunların bonoları da belediyece hıfzedilir. ikdisabı meriyet tarihinden itibaren 15 sene zarfında sahiplerinin zuhur etmesi halinde bono bedelleri onlara tediye olunur.

Bu kanun ahkâmınca belediyeye mal edilecek vakıf arsalarda mukataalı veya icareteynli olanların kesbi kat'iyet eden bedellerinin % 5 i mahallî evkaf idaresine ve mütebakisi mukataa ve icareteyn eshabına yine bono olarak ödenir.

Belediye, binalarını, ya para karşılığında veya bono sahibinin veyahut bunun muvafakati ile başkasının belediye rûsumu borcuna mahsup suretiyle itfa eder. Bono, sahibi hamur edildikten sonra müzayede suretiyle satışa arz edilecek bu arsalar birini satın aldığı takdirde satış bedeli karşılığı olarak bu bonoları da verebilir. Murakabe ve idaresi devlete ait olan arsaların bedeli de belediyeye ait müsakkafat vergisinden her sene tevkifat icrası suretiyle tahsil ve itfa olunur.

Bonolar bir borcu temsil ettiği gibi, aynı zamanda karşıladıkları gayrimenkuller dolayısıyla belediye mamelekinde vücut bulan bir tezayüdü de ifade ettikleri cihetle, Kanun Vazıı, belediyeleri, bunlar karşılık gösterilmek suretiyle istikraz aktetmeğe de salahiyetli kılmıştır.

4 — Arsaların tertip ve tanzim ve yeniden satışı :

Bu suretle, bedelleri bonolarla tediye edilen veyahut sahipleri arasında ihtilâf zuhur etmesi halinde hıfzedilen arsalar artık belediyenin hususi emlâkinden addedilir. Belediye idareleri bu arsaları, eski vaziyetlerine bakmaksızın, yeni yapılacak bir plân gereğince parselleyip ⁽¹⁾ ve belediye meclisi kararı ile müzayedeye çıkarırlar. Müzayede müddeti bir aydır. Ancak, ilk müzayede sonunda teessüs eden bedelin lâyük görülmemesi halinde müddet on beş gün daha temdit edilir. Ve bu sefer kaç kuruşa balığ olursa olsun arsa, usulü veçhile talibi uhdesine ihale olunur.

---

¹ Bu kanun gereğince tarla addolunan mahallerde, yanmadan hey'eti haliyesiyile kalan veya kısmen yanmış bulunan binalar da lüzum görüldüğü takdirde belediye meclislerince istimlâk olunabilir. (Madde: 11).

İhale bedeli, nihayet bir hafta içerisinde tediye edilmelidir. Aksi halde bedeli ödenmeyen arsa tekrar müzayedeye çıkarılır ve noksan zuhurunda aradaki fark ilk müşteriye tazmin ettirilir. Bono sahiplerinin müzayedeye iştirakleri halinde, Bunlar, bonolarını bedele mahsuben nakit makamında verebilirler. Bono sahibi olmayanların ise bedeli müzayedeyi nakten tediye etmeleri lâzımdır.

Müzayede neticesinde ihale olunan arsaların sahibi ve mevkii ve hudutlarını ve mesahasını gösterir yeni kadastro plânları belediyelerce tanzim edilerek tapu idarelerine gönderilir. Plânlar muteber vesaiki kanuniyeden addolunduklarından, tapuların, muhtar şehadetnamesi gibi vesaik ve sair idari muameleye lüzum gösterilmeksizin tapu idarelerince verilmesi lâzımdır.

1. inci madde ahkâmına tevfikân tarla addedilen yerlerde mabet, mektep vesair müessesatı resmîye ve umumiyenin inşasına lüzum olup olmadığı, şayet lüzum görülürse mahalleri, sahaları mahalli belediye hey'eti umumiyesince ve tesisat vilâyet hususi idaresine ait olduğu takdirde meclis umumî âzasından iki zatın da iştiraki ile kararlaştırılır. Arsa bedellerinin tesisatın taallük ettiği idare tarafından ve istimlâk kararnamesine tevfikân tediyesi şarttır.

Hükümlerinin tetkikinden anlaşıldığı üzere, bu kanun şümül sahasının hem mevzu ve hem de müddet itibariyle tahdit edilmiş olması neticesi dâvayı halledici bir kudret taşımamaktadır. Ancak, arsaların tevhit, ifraz ve satış ve bedellerinin tediyesi hakkındaki hükümleri zamanın şartlarına uyacak şekilde tâdil ve tevsik edilmek ve kanunun mevzuu ve tatbik sahsı genişletilmek yani kısaca, büyük belediyelerimizin bu gün için muhtaç olduğu (Hamur Kanunu) haline getirilmek suretiyle mühim bir noksanı tamamlayacağı kanaatındayız.

II — 1580 Sayılı Belediye Kanunu :

Belediye Kanununun vazedildiği zamanlarda, yani 1930 senesi ve buna tekaddüm eden devrede büyük şehirlerimiz için dahi olsun bir mesken sıkıntısı hissedilmiyordu. Bu bakımdan, Kanun vazı da ani ve şümüllü tedbir ittihazı ihtiyacını duymaksızın, belediyelerin vazifelerini tâdat ederken 13. üncü maddenin 68. inci fıkrası ile de mesken mevzuundaki durumlarına temasla:

1 — Ucuz belediye meskenleri yapmak ve belediye namına inşaat yaparak icar etmek,

2 — Beldenin inkişaf ve tevessü müsait mahallerinde arazi alarak yeni plâna göre tanzim etmek ve yeniden inşaat yapmak isteyenlere satarak ihtikâra mâni olmak esaslarını belediyelerin vazifeleri meyanında ithalle iktifa etti.

Maddenin tetkikinden de anlaşılacağı veçhile, belediyelere, biri, ucuz

belediye meskeni inşa edip bunların mülkiyetini devretmeksizizin ihtiyaç sahiplerine icar etmek ve diğeri de arazi rantının tahaddüs edip yükseleceği yerlerde belediye namına arazi satın alınıp sonradan bunları ihtiyaç sahiplerine satarak intikâra mâni olmak gibi iki vazife verilmiştir.

Bu fıkra, hem yeni mesken inşaatı ve hem de spekülasyona mâni tedbirler ittihazı bakımından yeknazarda kâfi ve müstakbel bir ihtiyacı halle muktedir gibi görülürse de, mesele biraz tetkik edildiği takdirde keyfiyetin hiç de böyle olmadığı anlaşılır. Zira, bu vazife kanunun 17. nci maddesi gereğince ihtiyarî vazifelerdendir. Ve 118. inci madde de mecburi vazifeler ifa ve ikmal edilmedikçe ihtiyarî vazifeler için bütçeye tahsisat vaz olunamayacağını âmir bulunduğuna göre bu fıkra, başlangıçta dahi tatbik kabiliyeti olmayan bir ölü hüküm halindedir. Çünkü büyük küçük hiç bir belediyemizin varidatı mecburi vazifelerinin hepsinin bihakkın ifa ve ikmal edilmesine müsait bulunmadığından, hiç bir belediye bu hususun tahakkuku için tahsisat ayırabilecek durumda değildir. Bu mahzur 5656 sayılı kanun ile kaldırılmış ve belediye meskenleri inşası ne mecburi ve ne de ihtiyarî vazifelerden sayılmayıp, ancak, belediye meclislerinin kararı ile mecburi vazifeler meyanına ithal olunabileceği tasrih edilmiştir. Bu hal tarzı kanaatımızca çok doğrudur. Zira mecburi vazifelerden addetmek, buhranı hissetmeyen belediyelere de külfet tahmil edeceğinden zait bir hüküm olacak ve ihtiyarî vazifelerden saymak ise mevcut durumun teyidinden başka bir vaziyet arzetmeyecektir.

Spekülasyona mâni olmak keyfiyeti de hem aynı mülâhaza ile tatbik kabiliyetinden mahrum ve hem de iktisadi bakımdan gayeyi teminden uzak bir durumdadır. Zira, kıymetinin artması muhtemel arazilere belediyelerin ancak satın almak suretiyle, yani satıcının rızasına iktiran eden, arz ve talep neticesinde meydana gelen bir bedel mukabilinde el koymaları kabul edilmiştir. Mülk sahibinin araziyi satmak istememesi halinde belediye bir şey yapamayacaktır. Malikin yüksek bir bedel talep etmesi halinde de bunu mübayaâ eden belediye, ödendiğinden daha düşük bir fiyata satması düşünülemeyeceğine göre spekülasyona mâni olmak yerine bilâkis onu tevhit etmek vaziyetine düşecektir. Kanaatımızca bu iktisadi mahzurun izalesi için belediyelere bu mevzuda bir istimlâk salahiyetinin tanınması icap ederdi.

III — Ankara Belediyesine Arsa ve Arazisinden Belli Bir Kısmını Mesken Yapacaklara 2490 Sayılı Kanun Hükümlerine Bağlı Kalmaksızın Ve Muayyen Şartlarla Tahsis Ve Temlik Yetkisi Verilmesi Hakkında 5218 Sayılı Kanun :

Bu kanunla temin edilmek istenilen esaslar iki kısımda incelenebilir.

1) Mesken sıkıntısı çeken kimselere, hâli bir vaziyette duran ve hazine, hususi idare, mülhak bütçeli idareler - vakıflar hariç - gibi âmme hükmi şahsiyetlerinin hususi emlaklerinden madut arazilerden, belediye meclisle-

rince tesbit edilecek bölgelerde bulunanları, önce belediyelere devredilip ve sonra bunlara belediyenin o sahadaki bu kabil arsaları da eklenerek hey'eti umumiyesini yeniden yapılacak parselâsyon vaziyetine göre müsait tediye şartları ile ucuz olarak satmak.

Bu hükümlerle inşaatın zaruri unsurlarından birini ve maliyetin nazari olarak % 20 sini teşkil eden arsayı ucuz ve müsait tediye şartları ile temin etmek suretiyle mesken inşaatını hızlandırmak istenilmiştir.

2) Bundan daha mühim olarak, Kanunun 2. nci gayesi, o zamana kadar bilhassa Ankara'da âmme hükmi şahsiyetlerinin hususi mülkiyetindeki arsalar üzerine ruhsatsız olarak inşa edilen yapılara (Gece konu) imkân nisbetinde bir meşruiyet vermektir.

Binaenaleyh daha ziyade, bir emrivakinin kabulünü teminen vazedilen ve bu bakımdan mevzuu tamamen ihata ve hal etmek kudretinden mahrum olan bir kanundur.

Esas itibarıyla Ankara Belediyesi hedef tutulmakla beraber, 12. nci madde ile (... yayın tarihinden itibaren bir yıl içinde gerekli etüdlerini bitirerek yukarıdaki maddelerde yazılı şartlarla tahsis ve temlik edebilecekleri sahalari belirten ve meclislerince onanmış haritalarını yaptırmış bulunan belediyelerin de bu kanun hükümlerinden faydalanabilecekleri...) kayıt edilmek suretiyle kanuna umumi bir vaziyet verilmek istenmiştir. Buradaki bir yıllık zaman takyidi sonradan çıkarılan 5431 sayılı kanunla kaldırılmıştır.

A) Kanunun temin ettiği menfaat ve tanıdığı haklar :

Bu menfaat ve haklar, Ankara Belediyesinin (veya 12. nci maddeye göre bu kanunu tatbik edebilmek durumunu kazanan her belediyenin) kanunda tâyin edilen arsaları,

1 — Bunlar üzerinde evvelce gece konu inşa etmiş, olanlara,

2 — Yeni mesken inşa etmek isteyen ve kanunun tâdat ettiği sıfatları taşıyanlara, tahsis ve muayyen şartların tahakkukundan sonra temlik etmesinden ibarettir.

Kanun şümülüne girecek arsaları belediye meclisleri, şehir haritalarında (mavi çizgilerle) belirtmek suretiyle tâyin edeceklerdir. Tahsis ve temlike tâbi tutulacak arazi; belediyenin, hazine ve «vakıflar hariç» katma bütçeli idarelerin özel idarenin hususî emlâkından ibaret olup da bu mavi çizgili bölgede kalan arsalarla yine bu bölgede olup eşhası hususiyeye ait bulunan ve sahiplerinin rızasıyla belediyece satın alınacak arazilerdir.

Hâzinenin malı olan arazi bedelsiz ve diğer âmme hükmi şahsiyetlerine ait olanlar da vergi kıymetleri üzerinden ve bedeli faizsiz olarak on yılda müsavi taksitlerle ödenmek üzere belediye namına terk ve tescil edilecektir. Ancak, bir âmme hizmetinin görülmesine tahsis edilen yerler bu hizmetin devamınca belediyelere devrolunmak mecburiyetinden muafır.

Kanun, hususi şahıslara ait arsalardan faydalanılmasını onların rızalarına dayandırdığı cihetle belediyelere hususi bir istimlak salahiyeti tanımamıştır. Kanaatımızca, maddenin mevhumu muhalifinden belediyelerin, satmak istemeyen bir şahsın arsasını umumi hükümler dairesinde de kamulaştıramayacağı neticesini çıkarmak icabeder. Satın alınması tekkâr eden bu kabil arsaların bedellerinin Borçlar Kanunu hükümlerine tevfikân ve peşinen tediyesi zaruridir.

Belediyeler, bu kabil arsaları tahsis ve temlik ederlerken 2490 sayılı Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu ile mukayyet değildirlir.

5218 sayılı kanunun ana gayesi, o ana kadar Ankara'da (kanunun meriyet sahası genişletilmekle diğer şehirlerimizde ve bu arada bilhassa İstanbul'da) vatandaşın kendine ait olmayan arazi üzerine yapmış olduğu gecekondulara hukuki ve meşru bir vaziyet vermektir demiştik. Gayenin bu olması Meclisi inşaati teşvik hususunda daha vâsi tetbirler almaktan alakoymuş ve sonradan bu noksanın telâfisi için 5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu çıkarılmıştır.

Gece konu meselesinin halli hususunda kabul edilen esas, kanunun yayımına kadar başkalarına ait arsalar üzerine ruhsatsız olarak yapılan binaların işgal ettiği yerin «bu yer mavi çizgi ile taranan bölgeye rastladığı ve belediyenin mülkiyetinde bulunan veya bu kanun gereğince belediyeye intikal edecek olan arsalardan olduğu takdirde» yapı sahibine kanundaki şartlar dairesinde tahsis ve temlikinden ibarettir. Bu hususta daha ileri gidilerek, «yayım tarihinden evvel kendilerine ait olmayan arsalar üzerinde ruhsatsız olarak vücuda getirilmiş olan ve yerleri mavi çizgili bölgeler dışında kalan yapıların sahiplerinden bu kanundaki şartları haiz olanlara isterlerse, bir yıl içinde müracaat ettikleri takdirde, mavi çizgili saha içerisinde tercihan yer gösterileceği» de kabul edilmiştir. Böylece, kanun vazı, mavi çizgili bölge dışında kalmaları sebebiyle gecekonduları yıkılacak olan bu gibi şahısları mesken inşa edebilecek bir arsaya sahip kılmayı düşünerek hem âsayış ve emniyetin muhafazasını temin ve hem de mevcut buhranın önlenmesi için alınan tedbirleri takviye etmek istemiştir.

Bunların dışında kalanlar, yani mavi çizgili saha içerisinde yer alamayanlar, bir yıllık müracaat süresini geçirenler, bu kanundaki sıfatları haiz olmamaları neticesi kendilerine yer tahsisi imkânı bulunamayanlar ve mavi çizgili bölge içerisinde ruhsatsız yapısı olup da parsel vaziyeti vesair maddî ve hukukî imkânsızlık dolayısıyla yerin kendisine tahsis ve temlikî kabil olmayanlar hakkında en çok üç yılsonuna kadar Yapı Yollar ve İmar Kanunları hükümleri dairesinde işlem yapılacaktır.

B) Bu menfaat ve haklardan istifade şartları :

5218 sayılı kanunun derpiş ettiği menafî ve hukuktan istifade edebilmek için, talepte bulunan kimsenin,

1 — En az bir yıl belediye sınırları içerisinde oturmuş olması ⁽²⁾,

2 — Kendisinin, eşinin veya reşit olmayan çocuğunun Ankara'da (veya kanunu tatbik eden belediye sınırları içinde) meskeni veya mesken yapmağa elverişli arsası veya bir meskende en az yarı hissesi bulunmaması ve başkaca irat ve akarı olmaması,

3 — Kendilerine arsa verilmesi uygun görülenlerin, bu yerlerin tahsis ve teslimi tarihinden itibaren bir yılsonuna kadar belediyenin göstereceği tipde bir mesken yapmaları,

4 — Mevcut ruhsatsız yapılarının arsaları kendilerine temlik edilecek olanların üç yılsonuna kadar bu yapılarını parselâya intibak ettirerek belediyece zaruri görülecek şekilde uygun bir hale getirmeleri lâzımdır.

Aksi halde arsa tahsisi yapılmaz veya tahsis edilen arsalar temlik edilmeyerek istirdat olunur. Buradaki bir ve üç yıllık müddetler belediye meclisleri kararı ile uzatılabilir.

C) Arsaların bedeli ve ödenmesi :

Temlik edilecek arsaların bedelleri, belediye meclisi kararı ile tesbit olunarak on yılda taksitle ve faizsiz olarak alınır. Alacağın teminatına ve bu yerlerin intikaline ve belediye haklarıyla bu kanundaki maksadın zâyi olmamasına mütedair sair tetbirler belediye meclislerince tâyin ve belediyece ittihaz olunur.

D) Diğer hükümler :

Kanunun tatbik edilebilmesi için belediyelere bir mükellefiyet tahmil edilmiştir. Kanunun 2/2 ve 10 uncu maddeleri ahkâmına göre, bu kanunun tatbik edileceği yerlerin daha önce imar plânları ile parselâsyon işlerinin yapılması ve en kısa bir zamanda bitirilmiş olması esastır. Bu imar plânında, yürürlükteki kanunlarla yol, şerefiye ve kanalizasyon, su tesisleri hakkında konulmuş olan hükümlere bağlı olmaksızın belediye meclisince tesbit edilecek esaslar ve miktarlar uygulanabilir. Bu hüküm ilk tertiplemede beş yıl için câridir.

Hükümlerini kısaca izah ettiğimiz 5218 sayılı kanun, dâvayı hal edememiştir. Hem belediyelere gayrin mülküne ruhsatsız olarak inşa edilen yapıları yıkmak salahiyetini etraflı olarak temin etmemiş ⁽³⁾ ve hem de halk arasında kaçak inşaatın, inşaat sahibine, yapıldığı arsa üzerinde mutlak bir

² Bu ifadeden ikamet şartının maziye de şâmil olduğu mânası çıkmaktadır. Buna göre vaktile Ankara'da bir yıl oturmuş olan bir şahsın diğer şartları haiz olması halinde müstefit olacağı kabulü gerekir ki bu telâkki kanunun ruhuna ve maksadı vaz'ına aykırıdır. Binaenaleyh bunu en az bir yıldanberi belediye sınırları içerisinde oturmuş olmak şeklinde anlamak lâzımdır.

³ Bu yetki, belediyelere, Belediye Yapı ve Yollar Kanununun 13 üncü maddesini tâdil eden 6/6/1949 tarih ve 5431 sayılı kanun ile tanınmıştır.

tasarruf hakkı temin ettiği şeklindeki tefsiri neticesi, âmme otoritesinin yaratılan emrivakileri mutlaka kabul edeceği fikrinin uyanmasına sebep olmuş ve böylece tahrik edici bir mahiyet iktisap ederek, tatbikatta, gece kondu inşaatının artmasına yol açmıştır.

IV — 28/6/1948 Tarih ve 5228 Numaralı Bina Yapımını Teşvik Kanunu :

5228 numaralı kanun, kronik bir vaziyete doğru giden buhrana çare bulmak amacıyla, mesken inşa etmek isteyen kimselere bazı menfaat ve kolaylıklar temin edilerek mesken inşaatına hız verilmek için çıkarılmıştır.

Bina Yapımını Teşvik Kanununun ev yaptıracak olanlara temin ettiği menfaat arsa ve kredi temini ile vergi ve ücret muafiyetinden veya bunlar hakkında asgari ücret tarifesinin tatbikinden ibarettir.

A) Arsa temini :

1 — Kanunun şümulüne giren arsalar:

İnşaat yapmak isteyenlere bu kanundaki şartlar dairesinde temin edilecek arsalar, 5218 sayılı kanuna dayanılarak ihdas edilen mavi çizgili bölge dışındaki inşaat elverişli araziden,

a) Şehir ve kasaba plânlarının imar sınırları içinde hâzinenin ve özel idarenin hüküm ve tasarrufu altında bulunup belli bir ihtiyaç ve maksada tahsis edilmemiş olanlardan bedelleri belediyelerce, arazi vergisine matrah olan son kayıt ve vergide kayıtlı kıymeti olmayan arsalar için de o mahalde tahrir yapıldığı rayiç nazara alınarak kıyasen takdir olunacak kıymet üzerinden hesaplanarak 10 yılda 10 eşit taksitde ödenmek şartı ile satın alınacak,

b) Şehir meclislerince, belediyelerin hususi emlâki arasından bu iş için ayrılacak olanlardan ibarettir.

Belediyeler, Devlet veya özel idareden alacakları arsaları bu kanunda yazılı maksatlar dışında kullanamazlar. Devir tarihinden itibaren beş yıl içinde bu arsaları hususi şahıslara vermemiş oldukları takdirde, bu yerler, ödenmiş taksitler iade edilmek şartıyla evvelki sahiplerince istirdat olunacaktır.

Kanun, yukardaki izahattan da anlaşılacağı üzere, hazine ve hususi idarelere ait arsaların imar sınıfları içinde kalanlarını bahis konusu etmektedir. Halbuki, bu şekilde bir tahdit vazedileceği yerde, bu idarelerin belediye hududu içinde mâlik oldukları arsaların tamamen ve bedava olarak belediyeye intikali kabul edilmiş olsaydı hem, şehrin lüzumsuz yere yayılması önlenir ve lüzumunda münasip görülecek yerlerde mahalleler tesisi imkânı sağlanır ve hem de belediyeye arsa speklasyonuna mâni olabilmek kudreti bahşedilmiş olurdu.

2 — Arsaların temlik edilebileceği şahıslar :

Belediyelerin bu suretle kendilerine devredilen ve hususi emlâkleri arasından bu iş için tefrik ettikleri arsaları temlik edecekleri kimseler,

a) Aynı şehir ve kasabada kendisinin veya eşinin evi veya arsası bulunmayıp ev yaptırmak isteyen hakiki şahıslar.

b) Hakiki şahıslardan istekli çıkmaması veya dağıtılacak arsanın bunlara tevziinden sonra artması halinde tamamı veya artan kısmı için talip olacak yapı kooperatifleridir.

Kanun, mutlak ifadesile, belediyeye intikal eden bu kabil arsaların ev inşa etmek şartıyla müracaat edecek isteklilerden önce hakiki şahıslara ve arttığı takdirde de yapı kooperatiflerine tahsis ve temlik edileceğini tasrih etmektedir. Bu şekilde bir tatbik, arsa rantları pek mütenevvi olan büyük şehirlerde hem adalete uygun olmayacak ve hem de rantabiliteyi temin edemeyecektir. Zira, şansı kuvvetli olan kimse en kıymetli arsaya sahip olacak ve kudreti mâliyesi fazla olmadığı takdirde, inşa ettiği bina arsaninkinden çok dun bir kıymet taşıyacak ve böylece arsanın artan kıymeti ölü bir hale getirilmiş olacaktır.

Elde edilen arsa ve arazilerin gayenin dışında kalacak şekilde münferit veyahut çok değerli olanlarının münasip şekillerde parsellenerek alenî müzayede ile satılmaları ve satış bedellerinden 5218 ve 5228 sayılı kanunlarla temin edilmek istenilen maksadın tahakkuku için ayrı bir fon teşkil edilmesi rantabilite bakımından uygun olurdu. Bu fonda toplanan paranın da sırası ile en ziyade muhtaç olanlarından başlayarak halka mahsus mahalleler teşkili ile bunların su, elektrik, kanalizasyon ve yol ihtiyaçlarının karşılanmasına sarfi gerekirdi.

Arsalar isteklilere maliyet kıymeti üzerinden ve belediye lehine vefaenbey mukavelesi yapılarak temlik ve devredilecektir. Tevziat şu şekilde yapılacaktır.

Devrolunacak arsaların, son ilân tarihinden itibaren bir ay içinde müracaat edenlere tevzi edileceği ve şartları birer haftalık fasıla ile üç defa mahallinde câri usuller dairesinde ilân olunacaktır. Keyfiyetin ilânı üzerine vuku bulacak talepler, talep tarihine göre bir deftere sıra numarası altına kaydedilecektir.

İstekliler parsellenmiş arsa sayısına müsavi veya ondan az olduğu takdirde en küçük numarayı taşıyan adadan başlamak suretiyle her isteklinin kayıt sıra numarasına tekabül eden numaralı parsel kendisine verilecektir. Artan kısım da istekli yapı kooperatifleri arasında aynı şekilde dağıtılacaktır.

İstekli sayısı arsa sayısından fazla olursa, arsanın kendisine devredileceği şahıs, belediye encümeninde noter huzuru ile kura çekilerek tâyin olunacaktır.

Kanun, yapı kooperatiflerini ikinci derecede bahis mevzuu etmektedir. Halbuki, parsellasyonu tamamlanan arazi, kanunda tasrih edilmiş olduğu

veçhile, birinci derecede halka dağıtılmayarak, bilâkis böyle bir teşebbüse girişebilecek malî durumda olduğunu isbat eden yapı kooperatiflerine, tâyin edilen müddet içinde evlerin ikmalî şart koşularak verilseydi, hem toptan inşaat yapılacağı cihetle maliyetin düşmesi sağlanır ve hem de memlekette kooperatifçiliğin inkişafını temin bakımından faydalı bir rol oynanırdı.

3 — Alıcıya tahmil edilen mükellefiyetler :

Kanun vazıı, tahsis ve temlik edilen arsaların gayeden ayrı bir maksatta kullanılmamasını ve biran evvel üzerine bir ev inşa edilmesini temin için alıcıya bazı mükellefiyetler tahmil etmiştir.

Bunların ifa edilmemesi halinde belediye, arsanın müşteri namına tescili sırasında yapılp Kanunu Medeninin 660 ıncı maddesi gereğince sicile şerh edilen vefaenbey mukavelesinin bahsettiği haktan bil istifade gayrimenkulü istirdat edecektir.

Mükellefiyetler şunlardır :

A) Semenın tediyesi:

Semen, maliyet kıymeti olarak kabul edilmiştir. Taksit hususunda bir hüküm vazedilmemiş olduğu için, defaten ödenecek demektir. Fakat, mesken buhranı içinde kıvrananların, cemiyetin kısmı küllisini teşkil eden az gelirli vatandaşlar olduğu düşünülürse, satış bedelini, hiç değilse devlet veya Özel idareden taksitle devralınan arsalar için olsun taksidde bağlamak daha doğru ve gayenin tahakkuku bakımından daha faydalı olurdu.

b) İnşaat mecburiyeti:

Bu kanuna istinaden kendisine arsa verilen kimse, aldığı tarihten itibaren bir yıl içinde imar plânına uygun olarak bina inşasına başlayıp inşaatını bu sürenin hitamından itibaren iki yıl içinde bitirmeğe mecburdur.

Muhik sebeplere binaen bu süreler belediye encümenlerince birer yıl daha uzatılabilir. İnşaaata başlanmış sayılmak için bütün temel kâğirinin, temel taban seviyesinden itibaren 1 metre yükselmiş olması ve binanın bitmiş sayılması için de istimal müsaadesinin alınması lâzımdır. ⁽⁴⁾

Kanunî müddet zarfında inşaata başlayıp bitirmeyenler veya muhik sebeplere binaen bu müddetleri temdit ettirmiyenler hakkında tapu kütüğün-

---

⁴ 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar K. Madde 11.

Her türlü yapının istimalinden evvel belediyelere müracaat olunup, belediyelerce kabul olunan inşaat plânına ve o plândaki fennî esaslara ve Umumi Hıfzıssıha Kanunu hükümlerine uygun olarak ikmal edildiğini mübeyyin rapor alınmadıkça istimali memnudur.

Hıfzıssıha talimatnamesi Madde. 30.

İkamete tahsis edilecek binalar, her türlü inşaatın ikmalinden ve binanın tamamen kuruması için mahallin iklim şartlarına göre mahallî sağlık kurulunca yaz ve kışa mahsus olarak ayrı ayrı tesbit edilecek muayyen bir müddet geçtikten sonra iskân edilebilirler.

deki vefa şerhine dayanılarak arsanın istirdadı cihetine gidilir. Kendisine arsa verilmiş olan şahıs bu işe rıza gösterirse mesele yoktur. Aksi halde belediye, tapunun iptali ile gayrimenkulün kendi namına tescili için mahkemeye müracaat eder. Bu dâvalar basit muhakeme usulü ile rüey olunur.

Arsanın istirdadı karşılığı olarak sahibine verilecek para,

aa) inşaata başlanmamış arsalar için belediyeye ödenen bedel,

bb) Başlanılıp da bitirilmemiş olanlar için de, arsanın kıymeti ile birlikte, belediyenin müzekkeresi üzerine mahallî hukuk mahkemesi tarafından seçilecek üç kişilik bilirkişi heyetince takdir edilecek yapı bedelinden ibarettir.

Bu bedelden, varsa ipotek tutarı tenzil olunur. (5). Geri verilecek paranın, iş rızaen halledilmiş ise malikin taktir verdiği, şayet mahkeme marifetiyle tescil cihetine gidilmişse hükmün kesinleştiği tarihten itibaren 2 ay zarfında belediyelerce istihkak sahiplerine ödenmesi şarttır. Belediye, bu suretle yine kendi malı olan boş veya henüz bitirilmemiş bir inşaatı ihtiva eden arsayı, tekrar, yukardaki hükümler dairesinde tâlip olacaklara tahsis eder, ilk bedel ile almağa istekli çıkmazsa, gayrimenkul 2490 sayılı kanun hükümlerine göre arttırma yolu ile satışa çıkarılır. Verilen fiat, bedelin % 75 inden az olursa ihale, on beş gün tehir edilerek gayrimenkul, bu sefer en çok arttırana satılır.

İhale bedelinin, belediyece ödenen paradan fazla olması halinde aradaki fark, belediyeye irat kaydolunur. İhale bedeli noksan olur ve ipotekli borcu ödemeğe yetmezse bu noksanı, belediye, gayrimenkulün evvelki sahibine (yani muayyen süre içerisinde inşaatını tamamlamaması neticesi, vefa aktine istinaden, gayrimenkulün kendisinden istirdat olunduğu şahsa) tazmin ettirir.

c) Hukuki tasarrufatta bulunamamak

Mâlik, bu kanun mucibince satırı aldığı arsaya bina yapıp, onu tamamlamadıkça gayrimenkul üzerinde temlikî tasarrufatta bulunamaz, kiraya veremez, arsanın üzerine haciz konamaz. Ancak, inşaat karşılığı ipotek yapılabilir ki, bu vaziyette de ipotekli alacaklı, kanunun bina inşaatının başlanıp bitirilmesi hakkında vazettiği müddetin hitamına kadar alacağın tahsili için ipotegin paraya çevrilmesini istiyemez. (Madde 5)

Kanun, bu mükellefiyeti vazetmekle, arsanın üzerine bina yapılmadan herhangi bir şekilde elden çıkmasını önlemek ve yalnız inşaat karşılığı ipotek edilmesi salahiyetini tanımak suretiyle de inşaat yaptıracak şahsın icabında borç para temin edip inşaatının bir an evvel bitirilmesini sağlamak istemiştir.

---

⁵ Madde: 5.

B) Vergi ve ücret muafiyet ve tenzilâtı

1) Bina vergisi

5228 sayılı kanunun yayımı tarihinden itibaren bitirilecek yapılar (apartman dahil), ister sahibi tarafından bizzat, isterse kiraya verilmek suretile başkası tarafından istimal edilsin, mesken olarak kullanılmak ve ait olduğu varidat idaresine inşaatın hitam bulunduğu tarihten itibaren iki ay zarfında beyannamesi verilmek şartıyla on yıl müddetle bina vergisinden ve bununla birlikte alınan buhran ve savunma vergilerinden muafır.

Burada, 1837 sayılı Bina Vergisi Kanunu ile üç sene olarak kabul edilen muafiyetin on yıla çıkarıldığı görülmektedir. Bu muafiyetten, yalnız 5228 sayılı kanun gereğince belediyece satılan arsalar üzerine inşa edilen değil, kanunun yayım tarihinden sonra bitirilen ve mesken olarak istimal edilen bütün yapılar faydalanacak demektir. 5228 sayılı kanun 31 Aralık 1958 tarihine kadar yürürlükte kalacağı cihetle (6) bu müddetten sonra bitirilecek bir binanın 10 yıl değil, umumî hükümler dairesinde üç yıl müddetle vergiden muaf tutulacağı aşikârdır.

Kanun, on yıllık muafiyeti, binanın mesken olarak kullanılması şartı ile tanımıştır. Binaenaleyh, mesken olarak kullanılmakta iken kısmen veya tamamen meskenden gayri maksatlara tahsis edilen yapılar, Bina Vergisi Kanununun 7 nci maddesinin 1 ve 4 üncü fıkraları hükümleri bâki kalmak şartıyla 7 inci maddede yazılı muafiyetlerden faydalanamazlar.

2 — Muamele ve gümrük vergileri

İthal veya dahilde ihtisal edilecek kavak, katran, çam, köknar tomrukları ile bunlardan imal edilecek kalas, lata, tahta, kapı, pencere ve camekânlardan muamele vergisi alınmaz. Bu maddeler 9/12/1946 tarih ve 3/5024 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile gümrük resimlerine yapılmış zamlardan muafır.

3 — Bu kanun gereğince satılan arsalarla yine bu kanunun 11 inci maddesi hükmünden faydalanmak suretiyle yapılan meskenlerin (6) ve Türkiye Emlâk Kredi Bankası tarafından gerek satış vâdi yolu ile ve gerekse doğrudan doğruya yapılan binaların sahipleri veya isteklileri adına tescillerinde ve belediye mülkiyetine geçirilmesinde tapu harcı ve her nevi damga resmi alınmaz.

Bunların borçlarından mütevellit ipotek muameleleri de damga, pul ve diğer resim ve harçlardan muafır.

Bedelleri inşaata tahsis edilmek üzere Türkiye Emlak Kredi Bankasının

---

⁶ C) Kredi temini sütununa bakınız.

hazine kefaletiyle ihraç edeceği tahvillerden de damga resmi ve kotasyon ücreti alınmaz.

4 — Taşıma ücretlerinde tenzilât

Çimento, tuğla, kiremit, demir, kereste, sıhhi tesisler, taş, kum, çakıl ve sair inşaat malzemesinin Devlet demiryolları ve denizyolları vasıtaları ile taşınmalarında o cins maddeler için uygulanacak asgari tarifede Bakanlar Kurulunca tesbit edilecek tenzilât yapılır.

C — Kredi temini

Kanun vazı inşaatı teşvik için zaruri tedbirleri alırken, ucuz kredinin de bunların en lüzumlu olduğu düşünerek bu mevzuda da gerekli kolaylıkları temin etmiştir.

5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanununun 11 ve 13 üncü maddeleriyle kabul edilen esaslar bir mesken sahibi olmayıp inşaat ettirmek isteyen kimselere ucuz ve bol kredi temininden ibarettir.

Türkiye Emlâk Kredi Bankasının, aynı şehir ve kasabada kendisine ve ya eşine ait meskeni olmayanlarla bu gibilerin mesken edinmek üzere kurdukları kooperatiflere mesken yapmak veya yaptırmak için ipotek mukabilinde açacağı ikrazattan alacağı faiz haddi - Banka Kanununda da tasrih edildiği gibi - yüzde beşi geçmemek üzere Maliye Bakanlığınca tesbit edilecektir. İkraz nisbeti de, Bankaca tahmin edilen inşaat bedelinin azami yüzde 75 idir.

4947 sayılı Emlâk Kredi Bankası Kanunu, Bankaya, hâzinece genel bütçeden ödenecek sermaye ile tahvil ihracı neticesi elde edilecek paralar tutarının en az yüzde 70 ini, ev sahibi olmayan kimselere, bu maksadın husulü için ucuz faizle (azami yüzde 5) tahsis mecburiyeti tahmil etmiştir.

Bina Yapımını Teşvik Kanunu bu yüzde 70 nisbetini, 31/Aralık/1958 tarihine kadar tâdil ve ipotek karşılığında verilecek ödünç paraların bu yüzde 70 haddine bağlı kalmaksızın her yılın icaplarına göre Bakanlar Kurulu kararı ile tâyin olunacağı tasrih edilmiştir.

5228 sayılı kanun da meseleyi kökten halledecek bir kudret ifade edememiştir.

Filvaki ucuz arsa ve kredi temini ve tanıyan bazı muafiyet ve kolaylıklar müsbet ve tesir icra etmişlerse de, dâvanın ön safta bir belediye vazifesi olarak benimsenememesi neticesi ihtiyacın tamamen karşılanmasına medar olunamamıştır. Bundan ayrı olarak büyük belediyelerimiz ve bu meyanda bilhassa İstanbul Belediyesi bazı teknik mahzurlar sebebiyle elindeki arsaları tevzi edememişlerdir. Bunun sebebi ise, bu arsaların kısmi küllisinin

meskûn, yerlerden hayli uzak bulunması, yol, su, elektrik ve kanalizasyon gibi sıhhi ve zaruri tesislerin bu günkü belediye bütçesiyle temininin imkânsızlığıdır. Bu günkü halleriyle her türlü medeni ve sıhhi imkânlardan mahrum olan bu arsaların halka tevzi halinde üzerinde sahiplerince ya kanuni süre içerisinde inşaatın bizzatı yapılmaması ve binnetice arsaların kanun iktizasından olarak istirdadı icab edecek veyahut da kanunî şartlara sadık kalan vatandaşların binalarını yapmaları halinde, bu tesislerin yapılmaması yüzünden, binanın kıymeti sarf edilen para çok dununa düşecektir. Bu bakımdan, hali hazır vaziyetleri arazilerin tevzii mesken buhranını önlemekten uzak ve râğbeti celbetmeyen bir tedbir olacak ve aynı zamanda yeniden Kazlıçeşme, Zeytinburnu vs. de olduğu gibi gayri sıhhi binalar mahallelerinin teşekkülüne sebebiyet verilecektir ki, arzu edilir bir şey değildir.

Temin edilen kredinin İktisadî cihetine de gelince :

Emlâk Kredi Bankasının, genel bütçeye ödenek konulmak suretile hâzinece temin edilecek sermaye ve hazine kefaletiyle çıkarılacak tahviller neticesi elde edilecek paralar tutarının en az yüzde 70 ini (ki bu had 31/Aralık /1958 tarihine kadar Bakanlar Kurulu karariyle artırılabilir) eve sahip olmayan şahıslara veya bunların mesken yapmak veya yaptırmak üzere kuracakları kooperatiflere yüzde 5 faizle tahsis mecburiyeti olduğuna yukarıda temas etmiştik. Bu faiz haddi azami bir nisbet olduğundan tatbik edilebilmesi için Bankanın paralarının yüzde 70 i yüzde 5 den daha düşük bir faizle bulması icabeder. Hâzinenin her yıl 5 milyon liralık bir yardımı vardır. Binaenaleyh bu kıymet Bankaya faizsiz geliyor demektir. Fakat tahvilât ihracı suretiyle yüzde 5 den daha az (fara yüze 4) faiz vererek para temin etmek çok müşküldür. Çünkü piyasaya hâkim olan, Devlet ve diğer âme müesseselerinin tahvillerinin faiz hadleri asgarî yüzde 5 ve çok kerre bundan daha fazladır. Binaenaleyh hususi sermaye buralara akacak ve Emlâk Kredi Bankasının tahvillerine itibar etmeyecektir. Bu vaziyet karşısında Banka, muhtaç olduğu parayı nereden temin edebilir? Tatbikatta Bankanın, Merkez Bankasınca finanse edilmesi düşünülmüştür. Hükümetçe Merkez Bankasından yüzde 2 faizle para temin edilip bu paralarla Bankanın tahvilleri, hazine hesabına mübayaa edilecektir. Fakat, Sayın Namık Zeki Aral'ın da temas ettiği «bu hal millî iktisat yönünden tehlikelidir. Tahvilât için tabii menba Merkez Bankasının ihtiyat kasalarındaki kâğıtlar değil yine hususi sermayelerdir. Devlet, kendi için olduğu gibi, memleketin uzun vade ile iş gören Bankaları için de para ve sermaye ararken emisyon ve enflasyon menbaini unutmali, tahvilâtı, tasarruf emisyon ve enflasyonu menfaatlı ve cazibeli bir hale getirmeye çalışmalıdır. Bu hususta vücudu zaruri şartların biri de paranın işira kuvvetini düşürecek emisyon ve enflasyon gibi hareketlerden

tevakki eylemektir. Bu yol son kanunla, - 4947 numaralı kanundan bahsedilmek isteniliyor, - tutulana nisbetle daha çok kolay yürünür bir yoldur.»⁽⁷⁾.

Bu yukardan beri izah ettiğimiz sebeplere binaen 5228 sayılı kanun da dâvayı halledememiş ve bir yandan ihtiyacın çok süratle artması diğer yandan da alınan tedbirlerin kısırlığı büyük şehirlerimizde, nüfusun kısmı küllisini teşkil eden sabit ve dar gelirli kimselerin büyük bir sıkıntı içinde kıvranmasına yol açmış ve nihayet hükümlerini biraz sonra izah edeceğimiz 5656 sayılı kanun çıkarılarak, ihtiyaç hissedilen yerlerde belediyeler tarafından belediye meskenleri inşa edip bunları kiraya vermek veya satmak hususunun belediyelerin mecburi vazifeleri meyana ithal edilmesi kabul edilmiştir.

V — Ruhsatsız Yapıların Yıkıtılmasına Ve Belediye Yapı Yollar Kanununun 13 üncü Maddesinin Değiştirilmesine Dair 5431 Sayılı Kanun :

Bu kanun mesken buhranının halli maksadile vazedilmiş değildir. 5218 sayılı kanunun yukarda temas eylediğimiz gibi «Devletin yapılan emrivâkiyi kabul edeceği» şeklinde yanlış tefsiri neticesi artan gece konu inşaatlarına son vermek ve bilhassa belediyelere başkalarının mülkü üzerine ve onların rızası hilafına yapılan binaları yıkmak salahiyetini tanımak suretiyle mevcut bir boşluğu doldurmuş olması bakımından mühimdir. Bu sebeple hükümlerini izah etmiyerek hususiyetlerine kısaca temarla yetineceğiz.

5431 sayılı kanun iki kısımdır. Birinci kısım, 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanununun, önceden ihtüsal edilmiş ruhsat hilâfına inşa edilen yapılar hakkında tatbik edilecek muameleyi gösteren 13 üncü maddesinin ilk fıkrasının tâdiline mütedairdir. Burada yapılan değişiklik, belediye encümenlerinin verdiği kararlara karşı ikinci derecede müracaat mercii olan mahallî idare heyetine başvurma halinde bu heyetçe verilen kararların kat'i olduğu esasının kaldırılarak, idare heyeti kararlarına karşı da Danıştaya temyizen müracaat yolunun açılmasından ibarettir.

İkinci madde ile de ruhsata aykırı olarak inşa edilen yapının fennî sorumluluğunu deruhte eden şahsın bunu suiistimal etmesi halinde tevessül edilecek cezai muamele tasrih edilmiştir.

Kanunun, mevzuumuza temas eden ikinci ve önemli kısmı, belediyelere, gayrin mülküne tecavüz suretiyle inşa edilen ruhsatsız yapının (gecekonuların) belediye encümeninin kararma hacet olmaksızın derhal yıkıtılması hususunda yetki verilmiş olmasıdır. Zira, «... inşaat başkasının mülküne tecavüz suretile olduğu takdirde düzenlenecek tutanaklar üzerine belediye-

⁷ Aral (Namık Zeki). Türkiye Emlâk Kredi Bankası. İktisadî Yürüyüş Sayı: 160. S. 6.

lerce derhal yıktırılır...»⁽⁸⁾ demek suretiyle kanunun meriyet tarihinden itibaren inşa edilen gecekonduları yok etmek ve böylece yeniden gece konu inşaatına meydan verilmemek istenilmiştir, önceden yapılmış olanlar ise... (kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar kendilerine ait olmayan arsalar üzerinde yapılan yapılar hakkında 5218 sayılı kanun hükümleri uygulanır...) diyen geçici madde hükmüne göre 5218 sayılı kanun hükmü uygulanıncaya kadar kalacak demektir. Bu vaziyetle kanun vazı önceden tedbir almamış olmasının cezasını çekmekte ve hüsnüniyet kaidelerine aykırı fiiller neticesi tesis edilen maddi durumu sahipleri bakımından bir müktesep hak olarak tanımak vaziyetine girmektedir.

Yukarda da kaydettiğimiz gibi⁽⁹⁾ 5218 sayılı kanunun 12 nci maddesi (kanunun yayımı tarihinden itibaren bir yıl içinde...) Ankara'dan gayri belediyelerin “mavi çizgili bölgeler” ihdas etmelerine cevaz vermişti. 5431 sayılı kanunun geçici maddesinin son fıkrası da “... zaruret halinde şehrin hususiyetleri ve imar esasları nazara alınmak şartıyla 5218 sayılı kanuna tevfiikan ve Bakanlar Kurulu kararı ile yeni “mavi çizgili bölgeler” ihdasına belediye meclisleri yetkilidir, demek suretiyle 5218 sayılı kanunun derpiş ettiği bir yıllık zaman takyidini ortadan kaldırmıştır.

VI — 5656 Sayılı Kanun :

5656 sayılı kanun ve bunun İstanbul Belediyesince tatbikine dair yönetmelik hakkında bundan önceki etüdümüzde izahat verdiğimiz için, burada yalnız hususiyet ve esaslarına kısaca temasla iktifa edeceğiz.⁽¹⁰⁾

5656 sayılı kanun buhranın izalesi bakımından alınacak en mühim tedbirin âmme otoriteleri ve bu meyanda belediyeler tarafından mesken inşa ettirilmesi olduğunun benimsendiğini göstermektedir.

Bununla, 1580 sayılı Belediye Kanununun 13 üncü maddesinin 68 inci fıkrasındaki hükme bir hayatiyet verilmiş ve ihtiyaç hisseden belediyelerin, ucuz belediye meskenleri inşa etmek, bunları ihtiyaç sahiplerine kiraya vermek veya satmak için bütçelerinden para tefrik edebilecekleri kabul edilmiştir. Binaların inşa suret ve tarzlarının, istifade edecek şahısların sıfatlarının ve satış veya kiraya müteallik malî ve hukukî muamelâtın ne şekilde ifa edileceğinin tayin ve tesbiti tamamen belediyelerin ihtiyarına bırakılmıştır. Bu hususlar belediye meclislerince kabul ve tasdik olunacak yönetmelikle belirtilecektir.

⁸ Ancak inşaat arsa sahibinin rızası ile ve iyi niyetle yapılmış bulunduğu iddia ve bu husus noter senedi ile tevsik edildiği takdirde bu nev'i inşaat hakkında da birinci fıkra hükmü uygulanır.

⁹ Bakınız. Sayfa.

¹⁰ Bayezit (M. Turan). İSTANBUL'DA BELEDİYE MESKENLERİ TATBİKATI. İdare Dergisi Sayı. 216, Sayfa. 58 – 79.

Belediyelerin bu iş için yapacakları sarfiyatta Arttırma Ve Eksiltme Ve İhale Kanunu hükümlerine tâbi olmadığı ve bu paraları bir döner sermaye teşkili suretiyle işletebilecekleri gibi, kurulmuş veya kurulacak ortaklıklara da iştirak edebilecekleri tasrih edilerek mali bir kolaylık da sağlanmıştır.

Buraya kadar vâki maruzatımızla, devletin ve belediyelerimizin bir mesken ve arazi politikasının mevcut olmadığını ve peyderpey ittihaz edilen tedbirlerin durumu tamamen halledemediğini açıklamış bulunuyoruz.

Bütün Türkiye için halli şart olan “keyfi mesken buhranı” diyebileceğimiz, sıhhi meskenlerin mevcut olmaması gibi muazzam bir mesele karşımızda dururken; her aileye yelecek mesken temini şeklinde ifade edebileceğimiz “keyfi mesken buhranının” artık tamamen bertaraf edilmesi icabetmektedir.

Vakit çoktan gelmiş ve geçmiştir.

Parolamız, yeni mesken inşaatı ve çok mesken inşaatıdır.

Çalışmalarımızı, bir yandan âmme otoriteleri ve diğer yandan hususî teşebbüsçe girişilen inşaat faaliyetinin hızlandırılmasına yöneltmeliyiz.

Bilhassa İstanbul, Ankara gibi büyük şehirlerimizde Belediyenin,

İşçi sigortalarının, devletin ve sair âmme teşebbüslerinin faaliyetinin tek elden idare edilmesi ve bütün malî imkânların Emlâk Kredi Bankasının emrine verilerek inşaatın banka tarafından yaptırılması ve bu idarelerin yalnız faaliyetten istifade edecek şahısları tâyinle yetinmeleri daha doğru ve İktisadî bir hal tarzı olacaktır kanaatındayız.

Hususî teşebbüsün takviyesi ve ucuz inşaatın temini bakımından da yapı kooperatiflerinin çoğalmasına yardım etmek gerekmektedir. Bunun için de 5228 sayılı kanun vesilesiyle dağıtılacak arsaları fertler yerine bunların teşkil edecekleri kooperatiflere vermek ve müsait imkânlarla kredi bulabilmelerini sağlamak icabeder.

UMUMA AİT YOLLARIN VE MER'ALARIN TECAVÜZ VE MÜDAHALE KARŞISINDAKİ HUKUKÎ DURUMLARI

Yazan : **Osman MERİÇ**
Sivrice Kaymakamı

Mahiyetleri farklı bu iki konunun tek bir yazı çerçevesinde mütalâası tecavüz ve müdahale karşısındaki durumlarında tatbikatın husule getirdiği boşluğun müşterek bir cihet olarak belirmesinden mütevellittir. Bunlardan umuma ait yollar aşağıda ayrıca zikir ve izah edeceğimiz Temyiz kararına göre mülkiyet altında bulunan gayrimenkullerden ad ve itibar edilmediklerinden 5917 sayılı kanunun şumulü dışında bırakılmıştır. Şimdiye kadar hukukî bünyeleri meşkûk olan ve arazi kanunnamesinden beri tedvin edilen kanunlarda bazan hususi mülk bazan da âmmе emlâki olarak mütalâa edilen mer'aları da, 5618 sayılı kanunla âmmе emlâki meyanına ithal edilmelerinden sonra, umuma ait yollara taallük eden temyiz kararından istidlâlen, 5917 sayılı kanunla gayrimenkulleri tecavüz ve müdahaleden masun bırakmak için vali ve kaymakamlara tanınan yetkinin haricinde mütalâa etmek zarureti hasıl olmuştur.

UMUMA AİT YOLLAR

Umuma ait yollar devletin veya diğеr âmmе hükmî şahıslarının mülkleridir. Bu âmmе hükmî şahıslarının mülkleri :

- A — Menafii umumiyeye ait ve âmmе işlerini görmeye tahsis edilenler,
- B — Hususi emlâk olarak iki nevide mütalâa edilir.

A Grubuna dahil olanlar doğrudan doğruya âmmе hizmeti ile alâkadarlırlar. Hususi emlâkin ise âmmе hizmeti ile ilgisi gelirlerinin bu hizmetlerin ifasına sarfedilmesi suretile dolayısiledir. Meselâ : Veraset ve intikal vergisi ile Devlete intikal eden fertlere ait araziye devlet kiraya vermekte ve aldığı ecri misili de âmmе işlerinin görülmesine sarfetmektedir. Umuma ait yollar fertlerin sahip oldukları âmmе haklarının neticesi olarak umumun istifadesine tahsis edilmiş âmmе emlâkindendir. Bunların hukukî bünyesini belirtmek için :

- 1 — 5539 sayılı Karayolları Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri hakkındaki Kanunu,
- 2 — Belediye Kanununu,
- 3 — Köy Kanununu,
- 4 — 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanununu,
- 5 — T. Ceza Kanununun ilişkin maddelerine temas etmek lâzımdır.

I — Umuma ait yolların nevelerinin ana taksimi 5539 sayılı Kara Yolları Genel Müdürlüğü Kuruluş Ve Görevleri Hakkındaki Kanunla yapılmıştır. Mezkûr kanunun 14 üncü maddesine göre yollar :

A — Devlet yolları,

B — İl yolları,

C — Köy yolları olarak üç sınıfa ayrılmıştır. Böylece evvelden beri meriyette bulunan 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanununun yolların tasnifine dair maddeleri mülğadır. (Bu kanunun diğer maddeleri de 5889 sayılı kanunla kaldırılmıştır.) Tasniften de anlaşılacağı üzere kanunun ortaya koyduğu bu tasnif bütün yolları içerisine alacak şekilde şumullü değildir.

2 — Kara yollarının şehir ve kasaba içinden geçen kısımlarile yine yollar gibi mütalâa edilmesi gereken belediye hudutları dahilindeki cadde ve sokaklar vardır. Bunların yapımı, onarımı ve muhafazası belediyelere aittir. Belediye Yapı Ve Yollar Kanununda yolların ve inşaatların teknik hususları açıklanmıştır. Ayrıca 1580 sayılı Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 10 uncu bendi ile umuma ait yerlerde gelip geçmeye, nakil vasıtalarının işlemesine engel olacak, geçenlere rahatsızlık verecek veya kaza çıkaracak ve beldenin umumi temizliğini bozacak şeyleri kaldırmak, II nci bendi ile de mürur ve ubura mâni teşkil etmemek şartile yol meydan ve pazar yeri gibi umumi yerleri muvakkat işgal için izin vermek belediye idarelerine vazife ve yetki olarak verilmiştir. Umumi yerler tâbirinin yolları da içerisine aldığına hiç şüphe yoktur.

3 — Köy Kanununun 13 üncü maddesinin 10, 16, 18 ve 27 nci bendleri de köy yollarına ait hükümleri ihtiva etmektedir. 10 uncu bent, her köyün bir başından öbür başına kadar çaprazlama iki yol yapılacağını, 16 nci bent köy yollarının etrafına ağaç dikileceğini, 18 nci bent de köyden hükümet merkezine ve komşu köylere giden yolların köy sınırı içinde kalan kısımlarının Ve dereler üzerindeki köprülerin yapım ve onarımının o köy halkına ait olduğunu âmir bulunmakta, ayrıca bu bentde yol üzerinden gelip gitmeye zorluk verecek şeyleri kırıp kaldırmak da zikredilmektedir. Yol emniyetiile ilgili olan bu hususa ileride ayrıca temas edeceğiz. 27 nci bent de mecbur olmadıkça yol üzerine halkın kolaylıkla gelip geçmesine dokunacak şeylerin konulmayacağını derpiş etmektedir. Karayolları Kuruluş Kanunu yaptığı umumi tasnifte köy yollarını da zikretmekle beraber 17 nci maddesile de bu yolların yapım ve bakım işlerinin Köy Kanununa tabi olduğunu hükme bağlamıştır.

4 — 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu da yollara ait hükümleri ihtiva etmekte ise de bu kanun gayesi bakımından sadece ziraat yollarını kale almaktadır. Birinci maddesinin 3 üncü bendine göre tarla ve bahçe yolları bu kanuna göre korunacak yollardandır. 7 nci maddenin 3 üncü bendine

göre de yine tarla ve bahçe yollarını tamir ettirmek ve bu yüzden doğacak masrafları alâkadarlar arasında istifadeleri nisbetinde taksim ve tahsil etmek koruma ve ihtiyar meclislerinin vazife ve salahiyetlerindedir. 8 inci maddesinin 5 inci bendine göre de murakabe hey'etleri, koruma ve ihtiyar meclislerinin tarla yollarının muhafazasına mütedair tesbit ettikleri tedbirleri tetkik ve karara bağlayacaklardır.

Görülüyor ki umuma ait yolların Hukuki bünyesini belirtmek maksadile temas ettiğimiz kanun maddeleri her biri kendi mahiyet ve özelliğine göre durumu tanzim eden hükümleri ihtiva etmektedir. Bunun için biz burada yol emniyeti bakımından hepsi için müşterek nokta olan T. Ceza Kanununun ilişkin maddesine temas etmeyi mevzu'un aydınlanması gayesile zaruri bulmaktayız. Bütün umuma ait yollar Devlete ait olsun veya diğer âmme hükmi şahıslarına ait bulunsun âmme emlakindedirler. Bunun için bunların tahrip -ve imhasına teşebbüs edenler hakkında T. Ceza Kanununun 392 nci maddesi tatbik olunur. Bu madde yolların tahrip ve imhası filini ağır cezayı müstehzim suç olarak kabul etmiştir. Maddenin umumî yollarımıza vâki tecavüzleri ağır cezaya tâbi tutmasile tecavüz ve müdahalelerde azalma tesiri yaptığı muhakkaktır. Ancak bu noktayı umumî yol tabirinin mahiyet ve şumulüne göre tetkik ve temas etmek yerinde olur. Zira bu tâbir geniş bir anlamı ifade eder. Karayolları Umum Müdürlüğü Kuruluş Kanununda neveleri tasnif edilen ve şose haline ifrağ edilen yollara hodbehod tecavüz ve müdahale edildiğine dair vakalara pek ender tesadüf edilir. Bunlarda güzergâhlarının tesbiti anında tek tük vakalarla karşılaşılır. Fakat bunlar vatandaşın şu'urunda yer eden, Devlet nüfuz ve kudretinin, kurulması zaruri âmme tesis ve vasıtalarını mutlaka gerçekleştireceği inancı yüzünden nisbeten önemsiz hâdiseler olarak kalır. Bu nevi yollara vâki müdahalelere, daha ziyade Bahar ve Yaz yağmurlarının kifayetsizliği yüzünden her türlü mahsul ve ağaç sulamasının zaruret halini aldığı bazı Anadolu Vilâyetlerinde su arki geçirmek için yolun yolun her hangi bir noktasının yarılması şeklinde rastlamaktayız. Bunun yanında henüz hâlihazır haritası ve müstakbel plâni yapılmamış ve malî takatsızlık yüzünden fen elemanı istihdamından mahrum küçük kasabalarımızda kontrol eksikliği yüzünden gerek inşaatlarda gerekse bahçe duvarlarını tevsi etmek suretile cadde ve sokaklara tecavüz edildiğine dair misaller çoktur. Bu şartlar içerisinde bulunan belediyelerimizde "Belediye Yapı Ve Yollar Kanunu" tatbik sahası bulamamıştır. Ayrıca Köy Kanununa tâbi yollara bilhassa tarla yollarına tecavüzler mühim bir yekûn teşkil eder. Yukarıda zikrettiğimiz kanunların bir kısmında koruyucu mahiyette hükümler vardır. 5539 sayılı kanunun şumulüne giren yollar ise sadece T. Ceza Kanununun 392 nci maddesinin himayesine bırakılmıştır. Gerek bu madde gerekse diğer kanunlardaki hükümler ihtiyacı karşılamakta kifayetsizdir. Bilhassa bu kifayetsizlik acele ve mü'essir karar alınmamasında kendisini gösterir. Âmmeye

ait bir yolu yarmak suretile su arki geçirmeye teşebbüs eden bir kimsenin bu ameliyesi bir taşıt kazasını tevhit edebilir. Halbuki İdare; âmmeye tahsis ettiği bu emlakın tahsis gagesine uygun bir şekilde istifade edilmesini sağlamakla mükelleftir. Gereği gibi istifade edilmezse ferdin uğrayacağı zararı tazmin gerekir. Çünkü ferdin zararı idarenin hizmet kusurunun bir neticesidir. Bununla beraber bu gün idareten hal ve fasıl edilen bu nevi tecavüzleri anında önleyecek idarenin hukukî bir mesnedi yoktur. Umumi mahkemelerden alınacak kararla mütecevizin cezalandırılması ibreti mü'essire olmak bakımından kıymet ifade eder. Lâkin âmme hizmetinin aksamasını telâfi edemez.

Belediye Kanununun 15 inci maddesinin 10 uncu bendi umuma ait yerlerde gelip geçmeye, nakil vasıtalarının işlemesine engel olacak, geçenlere zarar veya rahatsızlık verecek veya kaza çıkaracak ve beldenin umumi temizliğini bozacak şeyleri kaldırmakla belediyeleri tanzif etmiştir. Belediye uzuvları buna uyararak tenbihnamelerde bu nevi halleri müeyyide altına alabilirler. Şu kadar ki bu bend çerçevesine istisnai ve muvakkat istifadeye taallük eden işgaller girmektedir. Bahçe avlusunu veya inşaatını genişletmek suretile yapılan tecavüzlerde ise daimilik ifade eden bir kasıt vardır. Her nekadar Belediye Yapı Ve Yollar Kanunu da ruhsatsız veya ruhsatname hilâfına inşaatla yollara tecavüze dair hükümler mevcut ise de hâlihazır haritası ve müstakbel plânı yapılmamış ve ekserisi keyfiyet ve kemiyet itibarile gayri kâfi elemanlarla çalışan küçük belediyelerimizde bu hükümler tatbik sahası bulamamaktadır. Umumi mahkemelerimizin masraflı ve külfetli işleyen formaliteleri karşısında vâki tecavüzlerin anında önlenmesi talebinde bulunulamamakta ve zamanla sabitleşen bu haller belediyelerimize pahalıya mal olmaktadır.

Köy Kanununun 13 üncü maddesinin İS inci bendindeki “yol üzerinden gelip gitmeye zorluk verecek şeyleri kırmak ve kaldırmak” şeklindeki ifadenin de köy muhtar ve hey’etlerine devamlı işgal ve müdahale hallerini bertaraf edecek yetki mahiyetinde olmadığı kanaatindeyiz. Bilhassa tarla yollarına vâki tecavüzler büyük bir yekûn teşkil etmekte, bunlardan bütün köy halkının veya bir miktar çiftçi ailesinin faydalanmasına mâni olmak şeklindeki misallere tatbikatta pek çok rastlanmaktadır. Her nekadar Çiftçi Mallarını Koruma Kanununun 8 inci maddesinin 5 inci bendi tarla yollarının muhafazasına mütedair koruma ve ihtiyar meclislerince alınacak tedbirlerden bahsetmektedir. İttihaz edilecek tedbirlere aykırı harekette bulunanları mezkûr kanunun 31 inci maddesine göre 3 liradan 15 liraya kadar cezalandırmak da mümkündür. Fakat bütün bu hükümler ihtiyaca cevap vermemektedir. Şöyle ki; Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu meriyette olmasına ve zirai âsaiş bakımından güvenlik sağlayacak esaslı hükümleri ihtiva etmesine rağmen pek mahdut idarî cüzütlarda tatbik sahası bulabilmiştir.

Yukarıda temas ettiğimiz muhtelif mevzuatın yolların tecavüz ve müda-

haleden masun bırakmak hususundaki kifayetsiz hükümleri karşısında âmmenin istifadesinin ihlâlîni ve zararını zamanında önlemek bakımından Gayrimenkule Tecavüzün Defi Hakkındaki Kanundan faydalanılmakta ve boşluk doldurulmakta idi. 2311 sayılı kanun ve tatbik şeklini gösteren nizamname hükmî şahıslara ait gayrimenkuller hakkında bir sarahati ihtiva etmemekle beraber İçişleri Vekâletinin 21/5/936 gün ve 2729 sayılı tamimi ⁽¹¹⁾ idari tatbikatta esas ittihaz edilmiş ve âmme emlâkine vâki tecavüz ve müdahalelerde birinci defa tecavüzde tahkikat yaptırılıp tecavüz def edilmekle beraber ikinci tecavüzün vâki olup olmadığını nazarı itibara almaya lüzum olmaksızın suçluların tahkikat evraklarının mahkemeye verilmesi cihetine gidilmekte idi. Böylece âmme emlâki de 2311 numaralı kanunun şumulü dahilinde mütalâa edilmekte idi. Malûmdur ki 2311 numaralı kanunda mevcut noksanlar tatbikatta daima aksaklıklar yaratmış, bunu nazara alan vazı kanun 5917 sayılı Gayrimenkule Tecavüzün Defi Hakkındaki Kanunu tedvin etmiş ve birinci maddesile hükmî şahıslara ait gayrimenkulleri de şumulüne almıştır. Hal böyle iken son kanunun yayınlanmasına tekaddüm eden günlerde Temyiz Mahkemesi 4 üncü Ceza Dairesinin verdiği bir karar idari tatbikatı tereddüte sevk etmiştir.⁽¹²⁾ Bu kararda 2311 numaralı kanun mülkiyet altında bulunan gayrimenkullere veya irtifak gibi aynı haklara vâki tecavüzleri istihdaf ettiği esbabı mucibesile umuma ait yola vâki tecavüzün bu kanuna sığdırılması tecviz edilmemektedir. Karar, 2311 numaralı kanunun meriyeti zamanında verilmiş olmakla beraber 5917 sayılı kanun da aynı gayrimenkul tâbirini kabul etmiş bulunduğundan bu kanunun birinci maddesi de hükmî şahıslara ait gayrimenkuller bakımından fazla önem taşımamaktadır. Temyizin bu kararı karşısında hükmî şahısların sadece hususi mülkiyeti altında bulunan gayrimenkulleri bu madde çerçevesine dahil etmek lâzımdır. Tevhidi içtihat kararı olmamakla beraber en yüksek kaza merciinin bir dairesinden sâdır olan bu karar doktrin sahasında münakaşalı olan bir hususta bizim tatbikatçılarımızın nokta i nazarını belirtmesi bakımından önem ifade eder. Şöyle ki; âmme hükmî şahıslarının âmme emlâki üzerindeki haklarının mahiyeti münakaşalıdır. Doktrinde ve içtihat mahdud sayıda da olsa Devletin bunlar üzerinde sadece bir nezaret hakkı olduğunu, âmme emlâkinin mahiyetinin mülkiyet hakkı tesisine mani bulunduğunu ileri sürenler yanında ekseriyet devletin âmme emlâki üzerinde mülkiyet hakkını kabul etmekte ve bunun zilyetlik, istihkak ve komşuluk hakkı gibi haklardan faydalanmanın tabii bir netice addedildiğini müdafaa etmektedir ⁽¹³⁾. Zikredilen Temyiz kararında “Mülkiyet altında bu-

¹¹ Tamim için “Belediye ve köylerimizin kitabı” sayfa 945 e bak.

¹² Temyiz 4 üncü Ceza D. 28/3/952 gün ve 3149/3189 sayılı.

¹³ Ordinaryüs Profesör Sıddık Sami Onar, İdare Hukuku Cilt 1 Sayı : 1083.

lunan gayrimenkuller” esbabı mucibesile ekalliyette kalan birinci grubun noktai nazarına iştirak edilmiş bulunmaktadır.

MER’ALAR :

Tecavüz ve müdahale karşısında aynı hukuki durumda buldukları için mer’aları da bu yazı çerçevesinde mütalâa edeceğiz. Yalnız mer’aların hukuki bünyesini etraflıca izahı lüzumsuz görmekteyiz. Çünkü Sayın meslekdaşını Salih Tanyeri çeşitli mevzuat karşısında karışık bir durum arz eden mer’aların hukuki bünyesini kıymetli bir etütlerde açıklamış bulunmaktadır⁽¹⁴⁾. Biz yazımızda tecavüz ve müdahale karşısında mer’aların hukuki durumunu incelerken dolayisile ilgili mevzuattan bahsedeceğiz.

Malûmdur ki her hangi bir istihsal şubesinin memleket ekonomisinin unsuru aslisi olacak derecede inkişafa mazhar olmasında hukukî teminat da başlıca rolü, oynamaktadır. Mer’aların tecavüz ve müdahaleden masun bırakılmasının doğrudan doğruya hayvancılıkla işğal edenlerle beraber asıl meşgalesi çiftçilik olup tâli olarak hayvan besleyen ve 2,5 milyon tahmin edilen çiftçi ailesinin de derdi olduğuna kani bulunuyoruz. Billhassa son yıllarda ziraatın makinalaşması başgösteren traktör oburluğu karşısında hayvancılık denilen istihsal şubesini zedelememek için Tarım Vekâletince teşebbüs edilen korungalık ve yoncalık şeklinde suni mer’a ihdası teşebbüsü kadar tabii mer’aların da emniyet altına alınması önem ifade eder. Bu bakımdan mer’aların korunması safhasını ciddi tetkik ve mütalâa etmek ve gerekli tedbirleri almak memleket nüfusunun büyük bir kısmını teşkil eden çiftçi zümresinin refahı ve millî gelirimize dahil olacak kıymet yönünden zaruridir. Mahiyetleri müşabih ve aynı sahada bulunan istihsal şubelerinden birisinin inkişafı diğerinin zararına olacağı tabii ise de kendi kendine nisbeten yeter bir iktisat nizamında alınacak tedbirlerle bu zararın aşgari hadde indirilmesi de zaruridir.

Mer’aları hukuki mahiyetleri itibarile iki kategoride mütalâa etmek lâzımdır :

1 — Rakabesi Devlete ait olmakla beraber halkın müşterek intifama terkedilmiş ve 5618 sayılı kanunla âmme emlâki meyanına dahil sahalar,

2 — Köy manevi şahısları tarafından hakikî ve hükmi şahıslardan satın alınıpta mer’a olarak köye tahsis edilen kısımlar.

Bunlardan birinci gruba dahil olanlar âmme hukuku hükümlerine tâbidir. İkinci grup hakkında ise hususi hukuk hükümleri tatbik edilir. İdarî mercilere gayrimenkullere vâki tecavüz ve müdahaleleri defi yetkisi veren mevzuat nasıl ki tarihî bakımdan 2311 numaralı kanunun meriyette bulun-

¹⁴ İdare Dergisi Sayı : 218.

duğu safha ile bunu ilga eden ve onun yerine kaim olan 5917 sayılı kanun devri olarak İncelenmekte ise; mer'aların tecavüz ve müdahale durumlarına da aynı sıraya göre temas etmek yerinde olur.

2311 numaralı kanun ve onun tatbik şeklini gösteren nizamname hükmi şahıslara ait gayrimenkuller hakkında sakit buldukları için ilk zamanlarda tatbikatta tereddütler hasil olmuş ancak umumi yollar kısmında zikrettiğimiz İçişleri Vekâleti Hukuk Müşavirliğinin mütalâası olarak idari teşkilâta yapılan tamim âmme emlâki hakkında olunacak muameleyi açıklamak suretile tereddütü bertaraf etmiştir. Bu tamimde âmme emlâki için:

A — Menafii umumiyeye ait ve âmme işlerini görmeye mahsus olanlar,

B — Hükmi şahısların fertler gibi tasarruf olunan mallar diye yapılan umumi tasnif esas alınmakta ve birinci kategoriye dahil olan mallara vâki tecavüzlerde tecavüz menedilmekle beraber tahkikat evrakının T. Ceza Kanununun 516/3 ve 392 nci maddelerine göre işlem yapılmak üzere mahkemeye verileceği bildirilmektedir. Devletin ve diğer âmme hükmi şahıslarının fertler gibi tasarruf ettikleri mallar hakkında ise 2311 numaralı kanun hükümleri aynen uygulanacaktır. Böylece vekâlet âmme işlerini görmeye ait gayrimenkulleri de kısmen 2311 numaralı kanunun şumulünde mütalâa etmiş ve tamim uzun yıllar tatbikatta yer almış ve ihtiyacı cevaplandırmıştır. Ancak yukarıda zikrettiğimiz Temyiz Mahkemesi 4 üncü Ceza Dairesinin "2311 sayılı kanunun mülkiyet altında bulunan gayrimenkullere veya ittifak gibi aynı haklara vâki tecavüzleri istihdaf ettiği" esbabı mucibeli kararı istikrar kesbetmiş olan tatbikatı sarsmış ve boşluk meydana getirmiştir. Tecavüz ve müdahale karşısında mer'alar hakkında da Vekâlet tamimine göre amel olunmakta idi. Mer'a tecavüzlerinin bir yekûn teşkil ettiği ve bu halin bazan İctimai bünyeye tesir edecek derecede mühim suçlar işlenmesine sebep olduğu bir vakfadır. Bunun için bu temyiz kararile birinci nevi mer'aların Gayrimenkule Tecavüzün Def'i Hakkındaki Kanunun şumulü dışında bırakılması hem âşayış hem de önleyici tedbir kanununda yaratılan boşluk bakımından küçümsenemez. 2311 numaralı kanunun istihdaf ettiği gaye 5917 sayılı kanunda da esas ittihaz edildiği için aynı endişe yeni kanun bakımından da vârittir. Temyiz kararının bu esbabı mucibesi karşısında 5917 sayılı kanunun 1 inci maddesindeki hükmi şahısların zilyetinde" bulunan gayrimenkul ifadesinin devletin ve diğer âmme hükmi şahıslarının fertler gibi tasarruf ettiği gayrimenkul mallara inhisar edeceği anlaşılmaktadır. Şu halde rakabesi devlete ait olup köylerin müşterek intifama terk edilmiş olan mer'alar da 5618 sayılı kanunla âmme emlâkinden madut oldukları için özel mülkiyet vasfı ve şartlarını haiz bulunmadıklarına göre müdahalenin def'i bakımından 5917 sayılı kanunun şumulü dışında kalacaklardır. Gerek âmme emlâkinin gerekse ferdi mülkiyetin tecavüzden korunmasına matuf müey-

yideler T. Ceza Kanununda mevcuttur. Buna rağmen mahkemelerin Usul Kanunlarının zaruri kıldığı ağır formaliteleri, halkımızın “Mal canın yongasıdır” atalar sözü uyarınca vâki tecavüzler karşısında sabrının tükenmesiyle girişeceği fevri hareketlerden doğacak vahim halleri önlemek maksadile bir tedbir ve âşayış kanunu olarak 2311 ve müteakiben 5917 sayılı kanunların tedvinine zaruret hasıl olmuştur. Âmme emlakine vâki tecavüzlerin bunların şumulü dışında bırakılmasında ihtilâfların mahiyetinin farklı oluşu ve bunların taraflarının hakiki ve hükmi şahıslar olacağı bir sebep olarak dermeyan edilecek olursa, biz ekonomik menfaatle yakından alakaları bakımından bazı âmme emlakinde ve bu meyanda mer’alara karşı olan hassasiyet ve ilginin hususi mülkten daha üstün derecede önem taşıdığını vak’alara müsteniden iddia edebiliriz. Hattâ mer’a tecavüzleri daha ziyade topluluklar arasında cereyan etmekte ve çok defa gürültüye meyilli olan topluluk psikolojisi hâdiseleri ağır neticelere sürüklemekte ve dolayısıyla idare bakımından ihlâl edilmiş olan âmme nizamının tekrar tesisi üzüntü tevliht etmektedir. Onun için muvakkat zaman için de olsa idareye tanınan yetkinin himayesine giren gayrimenkullerin sadece Medeni Kanunun 632 nci maddesi çerçevesinde dar olarak mütalâası yerine âmme mülklerini de içerisinde alacak şekilde daha geniş bir içtihadın belirmesini temenni etmekteyiz.

Hususi mülk vaziyetindeki mer’alar ehemmiyetli bir rol oynamamakla beraber burada temas etmek mevzu’un ikmalî bakımından yerinde olur. Bizde bu nevi köy mer’aları evvelce köye ait mer’adan arazi vermek suretile Garp köylerine iskân edilen doğulu vatandaşların eski yerlerine dönmelerine müsaade edilince aldıkları sahaları satış yapmak suretile yaptıkları tasfiyeler esnasında köy şahsiyeti maneviyelerinin bu sahaları satın alarak mer’aya tahsis etmelerde nisbeten ehemmiyet kazanmıştır. Köyler namına tapuya tescil edilen bu sahalarda tecavüz ve müdahalenin defî bakımından 5917 sayılı kanunun şumulü dahilindedir. Ancak bu kanunun birinci maddesinin ikinci fıkrasında “köye ait gayrimenkullere vâki tecavüzlerde köyün kanuni temsilcisi veya köy halkından her hangi biri tarafından bu maddede sözü geçen mercilere müracaat olunur” denilmektedir. Köy Kanununun 37 nci maddesinin 7 nci bendile köyü dâvacı veya dâvâlı olarak mahkemelerde temsil hakkı muhtara verilmiştir. Halbuki ikinci fıkra ile köyden her hangi bir şahsa da resmî makamlar nezdinde köy menfaatlarını müdafaa hakkı tanınmaktadır. Bu fıkra ya Köy Kanununun 37 nci maddesinin 7 nci bendine istisna teşkil etmekte yahut da muhtelif halleri nazara alarak konmuş bulunmaktadır. Mer’aya tecavüz aynı köy halkından veya civar köylerden veyahut da bizzat muhtar tarafından yapılabileceğine göre ikinci ihtimalin tedvinde rol oynadığını kabul etmek lâzımdır. Tabi’î tecavüz muhtar tarafından vâki olmuşa köy halkından her hangi bir kimse müdahalenin def’î talebinde bulunacaktır.

Burada bir de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve buna ek 5618 sayılı kanunun neşrinden sonra mer'a kiralama işlerinde ne gibi tahavvüller olduğunu tetkik etmek yerinde olur. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun 8 inci maddesinin B bendinde “bir veya birkaç köy, kasaba veya şehir orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Vekâletince belirtilen parçası” bu kanun hükmüne göre dağıtılacak arazi meyanındadır. Buna göre muhtelif kanunlarımızla bazı hey'etlere verilmiş olan arazi tevzi ve tahsis yetkisi kalkmıştır. Kanunun neşrini müteakip Tarım ve İçişleri Vekâletince mer'alar üzerinde hiç bir suretle temlik tasarrufla bulunulmaması idari teşkilâta tamim edilmiştir. Madde istifâdenin muhtelif şekilleri olan ihtiyaçtan fazlasının kiralınmasına veya muvakkat zaman için tahsis şeklini değiştirmek suretile köy manevi şahsiyetinin faydalanmasına mâni bir sarahati ihtiva etmediği halde 5618 sayılı kanunun yayınlanmasına kadar bu cihetlerin de takyidi yoluna gidildiği yapılan tamimlerden anlaşılmaktadır. Son kanun sadece meraların hukuki bünyesini belirtmekle değil; bu bakımdan da tatbikata açıklık getirmiştir. Köy Kanununun 17 nci maddesinin 12 nci bendi otlak ve mer'a fazlalarının kiraya verilmesinden mütevellit gelirleri köy geliri meyanında saymıştır. Buna müsteniden bir kısım köylerimiz hem köyün mecburi işlerinin tahakkukunu sağlamak hem de köylünün salma mükellefiyetini hafifletmek maksadile köy mer'alarının fazlalarını kiraya vermektedirler. Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun neşri üzerine bazı köylerde hayvancılık ile işğal eden kimselerin menfaat veya rekabet hissile köy hey'etlerinin mer'aya hiç bir suretle tasarruf edemeyeceği şeklindeki müracaatlarının yetkili merciler tarafından müsbet mütalâa edilişi tereddüd mucip olmuş ancak 5618 sayılı kanunun geçici 3 üncü maddesi “Bu kanunun uygulama sırası gelmemiş olan yerlerde teessüs etmiş teamüle göre mer'a ve yaylalardan eskisi gibi istifade edileceği” hükmünü koymakla keyfiyeti açıklamıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu memleketin her yerinde henüz tatbik sahası bulmadığına göre Köy Kanununun 17 nci maddesinin 12 nci bendi bu sahalara dahil köylerde mer'idir ve bu köylerin mer'a fazlalarını kiraya vermelerinde mevzuata aykırılık olmadığı gibi ekonomik bakımdan da bir kıymetlendirmedir. Burada ihtiyaçtan fazlasının tesbit ve belirtilmesi ehemmiyet arz ederken. 20/7/950 tarihinde Vekiller Hey'etince yayınlanan “Mer'a normlarına dair talimatname” bu ciheti de kolaylaştırmıştır. Bu talimatname mer'aları çok iyi, iyi, orta, zayıf ve çok zayıf olarak derecelendirmiş ve cüz'ütam sahalarını da 1 — Geçimi tarıma dayanan yerler, 2 — Geçimi hem tarıma ve hem de hayvancılığa dayanan yerler, 3 — Geçimi hayvancılığa dayanan yerler diye tasnife tâbi tutmuş ve bu sahalarda canlı siklet üzerine her dereceden ne miktar mer'a tefrik edileceğini tesbit etmiş bulunmaktadır. Mezkûr talimatname her ne kadar Toprak Komisyonlarının faaliyetlerinde göz önünde bulundurulmak üzere neşredilmiş ise de Çiftçiyi Top-

raklandırma Kanununun tatbik edilmediği yerlerde kiraya verme yüzünden çıkacak anlaşmazlıklarda idare âmirlerince de anlaşmazlığın hallinde bir ölçü olarak kullanılabilir. Bu anlaşmazlıklarda ayrıca teamülün ve köy dernek kararına iktiran edip etmediği cihetinin de bir hal unsuru olarak göz önünde bulundurulması gereken hususlar olduğu kanaatindeyiz.

Mer'a emniyetile alâkadar bir cihet de muayyen bir mer'a sahasının muvakkat bir zaman için istifadeden menedilmesi keyfiyettir. Buna tatbikatta iki şekilde tesadüf edilir: 1 — Köylerin, kasaba ve şehirlerin ekiliş sahası kesif olan taraflarındaki dar ve ufak mer'a parçalarında hayvan otlatılması mahsul idrak edilinceye kadar menedilir. 2 — Köy manevi şahsiyetine ait çayır gibi ot yetişmeye müsait sahalarda muayyen müddetle korumaya terkedilir ve çift hayvanlarının iş takatlarını arttırmak maksadile kesif iş mevsimine tekaddüm eden günlerde otlamaya bırakılır. Bunlardan birinci haldeki tahdit 4081 numaralı kanunun koruma meclislerine ve ihtiyar kurullarına hayvanların sevk ve idaresini tanzim yetkisi veren 8 inci maddesinin 5 inci bendine göre yapılmaktadır. Çiftçi mallarını zarardan vikaye için tanınan bu yetkiye göre alınan karara aykırı hareket yine bu kanunun 31 inci maddesine göre (3) liradan (15) liraya kadar cezayı müstelzimdir. İkinci nevi tahditler ise Köy Kanununun 13 üncü maddesinin 35 inci bendine müstenittir. Buna göre “yayımlara başlı başına hayvan salmamak ve ortaklama çayırını biçmemek” köyün mecburi işleri arasındadır. Bu hususta ittihaz edilen karara riayet etmeyenler de Köy Kanununun 56 ve 5435 sayılı kanunun 2 nci maddesi gereğince 10 lira para cezasına çarptırılır.

Muhtelif kanun maddelerinin tetkikinden anlaşılmaktadır ki; mer'aların emniyetini sağlayacak kâfi bir müeyyide yoktur. Ani hâdiseleri zamanında önlemek bakımından önem ifade eden 5917 sayılı kanunda zikrettiğimiz Temyiz kararından sonra boşluk hasıl olmuştur.

Mâlûmdur ki; kanunlar, umumi mahiyetteki hüküm ve prensipleri vazederler. İçtimaî hayat daimî bir değişikliği ifade ettiğine göre kanun vazının vukuu muhtemel bütün hâdiseleri önceden kestirip hal şekillerini de ortaya koymasına imkân yoktur. Teferruat ve ufak boşlukları sosyal hayatın icap ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak doldurmak yüksek mercilerine terettüp eden bir vazifedir. Biz bu kararda bu unsurların kaale alınmadığını müşahede etmekteyiz. Kazai görüş ve kararlar bu seyri takip ettiği takdirde 5917 sayılı kanunun birinci maddesinin ikinci fıkrasının âmme emlâkine de içerisine alacak şekilde tefsir veya tedvin yolile tâdilini temenni etmekteyiz.

KANUNLARIN ESAS TEŞKİLÂT KANUNUNA UYGUNLUĞUNUN KONTROLÜ MESELESİ

Yazan : **Salih TANYERİ**
Dinar Kaymakamı

Teşkilâtı Esasiye Kanunu Devletin şeklini, organlarını, bunların herbirinin yetkilerini tâyin ve tanzim eden bir statü olduğundan tekml hukuk kaidelerinin üstündedir. Devletlerin Esas Teşkilât Kanunları bu hususu madde halinde tedvin etmişlerdir. Netekim bizim Teşkilât Kanunumuz da 103 üncü maddesiyle hiçbir kanunun Teşkilâtı Esasiye Kanununa münafı olamayacağı hükmünü vazetmiştir.

Laferriere bunun kanunlarda zikredilip edilmemesinin mühim bir netice tevclid etmeyeceği, esasen fikrin rigide anayasa mefhumunda mündemiç olduğu kanaatindedir.⁽¹⁾ Yani müellife göre esas kanunların hiçbir hükmün Anayasaya aykırı olamayacağı hakkında bir hüküm sevketmesine mahal yoktur. Zira bu esasen rigide kanun mefhumunun zaruri bir neticesidir. Kanunda yazılı olmasa da yine hiçbir hüküm ona aykırı olamaz. Anayasa tadilâtı hususi bir usule tâbi olup tatbikat kanunları onu tâdil veya bir hükmünü ikmal edemezler. Bu noktanın tesbitinde hiçbir müşkilât yoktur. Teşri organları bu hususa riayet etmekle mükelleftirler. Aksi takdirde isdar edilen kanun hükümsüzdür.

İşte nazariyenin bu zaruri neticesinin ortaya koyduğu prensip hukuk sahasında büyük bir müşkilât vücade getirmektedir.

Bu butlanı, bu hükümsüzlüğü kim meydana çıkaracaktır? Başka bir ifade ile kanunun Anayasa uygunluğunun teminatı olan butlana hükmedecek, teşrii uzvundan usulüne uygun olarak çıkmış, Cumhurbaşkanı tarafından neşredilmiş ve binaenaleyh kanuniyet iktisap etmiş bir kaidenin yok hükmünde olduğunu ilân edecek makam hangisidir?

İlk nazarda böyle bir makama ve binnetice onun vereceği hükme ihtiyaç olmadığı, çünkü Anayasanın hiçbir kanunun kendisine münafı olamayacağı sarih hükmü karşısında teşrii uzvundan böyle bir hareketin sâdir olamayacağı, buna gerek hükümetin, gerekse birer kanun laboratuvarı olan komisyonların dikkat edecekleri, nihayet meclisde müzakeresi sırasında ilk incelenecek noktanın bu olduğu ileri sürülebilir ve bu iddia mantıkî de görülür. Denilir ki hükümet, komisyonlar ve hassatan Anayasa Komisyonu ve sonra iktidara ve muhalefete mensup meb'uslar, hepsi birden, gaflet içinde kalabilirler mi? Fakat, ne kadar mantıkî olursa olsun, bu cevap verilemeye-

¹ Laferriere, Droit Constitutionnel ikinci tabı 1947 sahife 308.

cek kadar kuvvetli bir iddia olmaktan uzaktır. Kanunu yapan nihayet insanlardır. Sonra bazı devirlerde politik düşünce ve hırslar o derece kronik bir duruma girer ki burada artık muayyen bir grubun salim bir şekilde düşüneneğini iddia etmek biraz zordur. İşte böyle bir hava içinde Anayasaya aykırı bir kanun çıkarsa bunun hükümsüzlüğü nasıl ve nerede iddia olunacaktır?

Bu sorunun cevabı bizi kanunların Anayasaya uygunluğunun murakabesi meselesine götürür.

Uygunluğun kontrolü problemi uzun zamanlardan beri doktrin ve tatbikat sahasında üzerinde tam manasiyle anlaşılabilen bir mevzu olarak kalmış ve bu durum halen de devam etmekte bulunmuştur. Fakat bu hususta umumiyetle üzerinde ittifak edilen bir nokta vardır ki o da Anayasaya uygunluğun mutlak kontrol edilmesi lüzumudur, ihtilâf murakabeyi yapacak mercin tâyin ve tesbitindedir.

Bazı müellifler bunun siyasi organlar tarafından murakabe edilmesi fikrini ileri sürmüşlerdir. Bazıları ise bunun mahzurlarını ortaya koyarak kazai mürakabenin lüzumunda ısrar etmişlerdir. Kazai kontrole taraftar olanlar arasında da iki cereyan vardır. Bir kısmı bunun mahsus Anayasa mahkemeleri tarafından yapılmasını istemekte, diğerleri ise en yüksek adli mahkemenin bunu rüyet etmesinin kaza vahdeti noktasından daha uygun olacağı kanaatini taşımaktadır. Bir üçüncü cereyan ise her derecede hâkimin ancak bir dâvanın rüyeti esnasında ileri sürülmek şartıyla bunu tetkik etmesi noktasında toplanmaktadır. Buna taraftar olanların fikrine göre hâkim önüne konulan meselede tatbik edeceği kanun hükmünü Anayasaya aykırı görürse onu iptal etmiyerek sadece tatbikten imtina edecektir.

Doktrin bu muhtelif temayülü tabiatıyla siyaset sahasına tesir etmiş ve devletlerin Anayasalarına hâkim olmuştur,

Fransız ihtilâli sırasında konvansiyonda bu mesele mevzu bahis olduğu zaman Kersen meclisinde ayrı bir yerde oturacak bir heyetin daima uygunluğu kontrol etmesini, Montanyarlar millî bir jüri vücude getirilmesini, Siyese bir konstitüsyoner jüri kurulmasını teklif ediyorlardı. Siyese göre bu jüri temsili mahiyette olmalı, 108 kişiden tereküp etmeli bunları bidayette konvansiyon seçmeli, her sene üçte biri yenilenmeli, yeniler bu jüri tarafından ve fakat beşyüzler ve ihtiyarlar meclislerinden çıkanlar arasından seçilmeli idi. Anayasaya uygunsuzluk talepleri jüriye beşyüzler ve ihtiyarlar meclisleri ile halk tarafından arz edilebilmeli, jüri bunları Anayasaya aykırı ilân ederse bâtil ve keenlemeyekün olmalı idi. Siyese bu teklifi bidayette büyük bir alâka görmüşse de neticede çoğunlukla reddedilmişti.

Uygunluğun kontrolünü kazai organlara vermek isteyenler bunun ihtisas tekniğinden, hâkimin tarafsızlığından, adli prosedürün alenilik, mura-

faa hâkimin kararlarına mucip sebep göstermek gibi teminatından müstefit olacağı, seçim cereyanlarına tâbi bulunmayacağı gibi faydaları olduğunu ileri sürmektedirler. Netekim bundan mülhem olarak İsviçre, Küba gibi memleketlerde uygunluğun murakabesi umumi yüksek mahkemeye, Avusturya, İspanya ve Çekoslavakyada ise hususi Anayasa mahkemelerine tevdi edilmiştir. Amerikaya gelince burada uygunluk her mahkemede ve fakat muayyen bir dâva sebebiyle serdedilmektedir. Yani herhangi bir dâvâlı vaziyette mahkeme huzuruna çıkan taraflar tatbik edilmek istenilen kanunun Anayasaya uygun olmadığını iddia edebilmekte ve hâkim bunu tetkike yetkili bulunmaktadır. Eğer hâkim tetkikatı neticesinde filhakika kanunun Anayasaya aykırı olduğunu tesbit ederse onu tatbikten imtina etmektedir. Fakat aynı hâkim başka bir dâva sebebiyle evvelce Anayasaya aykırı gördüğü bu kanunu tatbik edebilmektedir. Fakat aykırılık yüksek mahkeme tarafından ilân edilirse bu bir nevi butlan hükmü mahiyetindedir. Bazı memleketlerde ise Anayasalar bu hususta sâkit kalmıştır. Fransa ve memleketimiz bunlar arasındadır. Filhakika 103 üncü maddesinde hiçbir kanunun kendisine münafi olamayacağı hükmünü sevkeden Teşkilâtı Esasiye Kanunumuz bunun teminat ve müeyyidesi hususunda sâkit kalmıştır.

Teşkilât Kanunumuza göre hiçbir kanun Anayasaya münafi olamaz. Lâkin böyle bir iddia vârit olursa, bir şahıs veya kendisi tarafından sevkedilmeksizin mebusların teklifleri üzerine Meclisten çıkmış olan bir kanun karşısında hükümet kanun hükmünün Anayasaya mugayeretini iddia ederse bu tetkiksiz mi kalacaktır?

İstanbul Üniversitesinin âlim Profesörü Ali Fuat Başgil böyle bir iddianın hâkim karşısında serdedilebileceği ve hâkimin bunu tetkike mecbur olduğu, mugayerete karar verdiği takdirde onu tatbik etmekten imtina ederek başka bir hüküm arayacağı, eğer bulamazsa kendisi vazın kanun olsa idi nasıl bir hüküm sevkedecek idise ona göre karar vereceği mütalâasındadır. (2) Görülüyor ki hocamız Amerikan sistemine mütemayildir ve Anayasanın 103 üncü maddesinin mücerret bir fikir, bir nazariye halinden çıkarılmasının ancak bu şekilde mümkün olacağı içtihadındadır. (3)

Mevzuun bu en can alacak noktasını kurcalamadan evvel Anayasamızın mugayeret meselesinin teminatı hususunda neden sâkit kaldığını araştıralım. 1924 kanuncusu Anayasayı vücade getirirken uygunluk ve mugayeret meselelerinin doktrin ve tatbikattaki şekillerini bilmekte idi. Bir kanunun Anayasaya mugayeretinin iddia olunabileceğini göz önünde bulunduracak

² Ord. Prof. Ali Fuat Başgil Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri 1946 İst..

³ Şurayı Devlet Dâva Daireleri Umumi Heyeti son bir kararında Profesör Ali Fuat Başgilin bu noktai nazarına istinat eden bir iptal kararı vermiştir. Dâva Daireleri Umumi Heyeti Esas 49/320 karar 50/128 kararlar mecmuası 50-53 sahife 112.

durumda idi. Netekim nizamname hususunda böyle bir iddianın vârit olabileceğini derpiş ettiğinden buna bir tetkik mercii göstermiştir. Bunun gibi kanunlar için de mümasil bir merci tayin ve mugayeret iddialarının burada tetkik olunacağını tesbit edebilirdi. Nizamname için bunu düşünen vazın aynı şeyi daha mühim bir mevzuda derpiş etmemiş olması mütalâa edilemeyeceğinden bu sükûtun bir maksada matuf olduğunu düşünmek yerinde olur.

Teşkilâtı Esasiye Kanununu vücade getiren Büyük Millet Meclisi bir inkilâp meclisidir. Harice ve dahile karşı mücadele halindedir. Şahıs hâkimiyetini ilga ederek millet hâkimiyetini vücade getirmiştir. Bilâkaydışart milletın olan hâkimiyetin yegâne tecelligâhı Türkiye Büyük Millet Meclisidir. İhtilâl ve İnkilâp zamanında hâkimiyeti elinde bulunduran Meclisin ısdar edeceği kanunları murakabe edecek bir merci kabul etmesi bu hâkimiyet mefhumu ile kabili telif görülemez. Böyle bir makamın veya heyetin ihdası tek olan hâkimiyete bir nazire hattâ ona mütefevvik bir durum arz eder. Bunu bir siyasi heyete vermek Meclisin fevkinde bir makam yaratmaktır. Umumi mahkemelere vermek onun otoritesini kırmak, ısdar edeceği bir seri inkilâp kanunlarını zafiyete uğratmaktır. İşte bize göre bu gibi sebepler altında vazı 103 üncü maddenin teminatını koymaktan içtinap ve bu hususta sâkit kalmayı tercih etmiştir.

Şu halde bugün uygunluk meselesinin hiçbir teminatı yok mudur? Başka bir ifade ile 103 üncü maddeyi mücerret lâfız olmaktan kurtarmak mümkün değil midir? Hiçbir kanun Anayasaya münafi olamaz hükmünü imal etmek ne dereceye kadar kabildir?

Şimdi Sayın Profesör Ali Fuat Başğilin noktai nazarını tahlile çalışalım.

Hocamız Anayasa lâfzının yalnız meclise değil hâkime de hitap ettiği kanaatindedir. Anayasaya münafi kanun olamayacağına göre lâfzan veya ruhan buna mugayir olarak ısdar edilen bir kaide kanuniyet iktisap edemez. Bu itibarla hâkim bununla amel etmemelidir. Fikir ilk nazarda parlak görölmektedir. Fakat acaba denemez mi ki 103 üncü maddenin hükmü hâkime hitap ettiği gibi bütün fertleri de muhatap tutmaktadır. Kanunu tatbik etmek idarenin ve adliyenin vazifesi ise ona riayet etmek de fertlerin mükellefiyetidir. Binaenaleyh cemiyette yaşıyan fertler hattı hareketlerini mevzu kaidelere uydurmak, bunun için de kanunları tetkik etmek zorundadırlar. Kanunu bilmemek mazeret sayılmadığına göre onları incelemek, öğrenmek lüzumludur. Şu halde fert herhangi bir meseleyi tanzim eden hukuk kaidesini incelerken bunun Teşkilâtı Esasiyeye mugayir olduğunu görürse onun kanun olmadığını, olamayacağını anlayacak ve binaenaleyh hükümlerine riayet etmeyecektir. Çünkü 103 üncü madde hiçbir kanunun Anayasaya münafi olamayacağını âmirdir. Madem ki bu kaide ona münafidir, şu halde kanun değildir. Binaenaleyh muta olmak hassasından mahrumdur. Misa-

li ilerletelim. Bu şahsın kanuna itaatsizlikten mahkemeye sevk edildiğini dm sünelim. Hâkim kendisine neden kanuna itaat etmediğini sorunca cevaben bu Anayasaya münafidir. Şu halde 103 üncü maddeye göre kanun değildir. Neden benim hürriyetimi tahdit ediyorsunuz dese hâkim bunu takdire senin hakkın yoktur diyebilecek midir? Diyebilecek midir ki 103 üncü madde yalnız meb'uslarla hâkimlere hitap etmektedir. Hayır. Buna yine Üstadın ifadeleriyle cevap vermek mümkündür. Kanunun sadece meb'uslarla hâkimlere hitap ettiği nereden malûmdur. Kanun umumi hattı hareket kaidesi olup herkese hitap eder.

Görülüyor ki 103 üncü maddenin bu şekilde imaline çalışmak tehlikeli hattâ çıkmaz yoldur.

O halde sözünü ettiğimiz madde mücerret mi kalacaktır? Vazı kanunun bu şekilde kabiliyeti tatbikiyeden mahrum bir hüküm sevkedeceği düşünülemez. Bunu mutlaka imali lâzımdır. Bu da yukarıda belirttiğimiz tarzda mümkün olmadığına göre meseleye başka bir tarzı hal bulmak zarureti vardır.

103 üncü maddenin sebebi şevki vazı kanunun bizzat kendisini takyid etmek istemesinden ibarettir. Bu bir aute-limitation kaidesidir. Hâkimiyeti millet namına ellerinde bulunduran vekiller onu ancak Anayasanın hudutları içinde istimale yetkilidirler. 103 üncü maddenin muhatabı sadece meb'uslardır. Netekim bunu kanunun 102 nci maddesinin son fıkrasından da çıkarmak mümkündür. Maddede "işbu kanunun şekli devletin Cumhuriyet olduğuna dair olan birinci maddesinin tâdili ve tağyiri hiçbir suretle teklif dahi edilemez" denilmek suretiyle doğrudan doğruya Meclise hitap edilmiştir. Yani Teşkilât Kanunu bu son maddelerde teşri uzvuna direktif vermiş, şunları yapar, fakat şunları yapamazsınız demiştir.

Hal böyle olunca uygunluğun teminatı için 103 üncü madde kâfi telâkki edilebilir mi? üzerinde umumiyetle ittifak edilen nokta bu zabitanın kifayetsizliği, teminatın mutlak bir müeyyide altına alınmasının lüzumu merkezindedir.

Hassatan demokrasi sahasında azimle yürüyerek hukuka bağlı devlet fikrini tahakkuk ettirdiğimiz bir zamanda fertlerin ve hattâ cemiyetin demokratik haklarına kanun yolu ile de olsa tecavüz edilemeyeceğini zihinlere yerleştirmek, başka bir ifade ile, hiçbir kanunun Anayasaya mugayir olamayacağı kaidesinin teminatını vücade getirmek zarureti vardır.

Bu teminatın müeyyidesi, hiç şüphesiz, butlandır. Mesele buna karar verecek olan otoritenin tesbitidir. Yukarıda kısaca incelediğimiz metodlardan hangisi maksadın husulü için daha elverişlidir? Yani demek istiyoruz ki ilim ve tatbikat sahasında revaç bulmuş olan tarzı halden hangisi hukuka bağlı devlet fikrine tevafuk etmektedir. Teşkilâtı Esasiyeye muga-

yeretin tetkikini siyasi bir uzva vermek, noktai nazarımıza göre, politik tedahüllere yol açabilir. Parti mülâhazaları maksadın husulünde mühim bir engel teşkil eder. Buna mukabil Amerikan sistemi huzursuzluk âmili olmak noktai nazarından mahzurludur. Filhakika sistemin esasına göre fertler herhangi bir dâva sebebiyle huzuruna çıktıkları hâkime hasmın istinat ettiği kanunun veya kanun maddesinin Teşkilâtı Esasiyeye mugayeretini serd ve bu iddia karşısında hâkim ilk olarak bu noktayı tetkik edebilmektedir. Eğer hâkim filhakika kanun maddesinin Anayasaya mugayir bulunduğuna kani olursa, bu yolda içtihad ederse, onu tatbikten imtina etmektedir. Fakat bu kanunun butlanı demek değildir. Başka bir ifade ile böyle bir içtihadı varan hâkim kanunun butlanını ilân etmeyip sadece o meselede tatbikten imtina etmektedir. Fakat aynı hâkim başka bir mesele sebebiyle, eğer mugayeret iddiası serdedilmemişse, aynı kanunu tatbik ettiği gibi başka mahkemeler de bu şekilde hareket etmektedir. Şu halde ortada sübjektif bir durum mevcuttur. Tamamiyle objektif kaidelere istinat etmesi icap eden sosyal nizam bittabi bu durumdan müteessir olur, fertlerin hukuk nizamına güveni sarsılır, muamelâtta bir huzursuzluk husule gelir. Filhakika fert mevzu bir kanunun bazan bâtil telâkki edildiği, bazan ise tatbik edildiği bir cemiyette kendini emniyette telâkki edemez. Buna karşılık denebilir ki mugayeret yüksek mahkeme tarafından tesbit edilerek kanunun butlanına hükmedilirse bu kanunu tamamen ortadan kaldıran bir tevhibi içtihat kararı olur. Mahkemelerin buna ittıbai zaruridir. Buna cevap vermek çok kolaydır. Bir kere tevhibi içtihat müessesesi kolay harekete gelemmez. Diğer taraftan tevhibi içtihat kararı mahiyetinde olan mahkeme kararı dahi kanunu bâtil ilân edemediği, onu devletin sicil kütüğünden silemediği için günün birinde farklı bir içtihatla tekrar tatbik sahasına konulması mümkündür. Hülâsa bu sistem sübjektif bir durum arzietmekte olduğundan mahzurları fazladır.

Şu halde meselenin halli Anayasa mahkemesinin teşkiline vabeste kalmaktadır.

Avusturya, Çekoslavakya ve İspanya meseleyi bu şekilde halletmişlerdir.

Avusturya'da 1929 da tadil edilen 1920 Anayasası bir Esas Teşkilât Kanunu Mahkemesi kurmuştur. Bunun üyeleri hükümetin ve teşrii meclislerin teklifi ile federasyon başkanı tarafından tâyin edilir. Mahkemenin bir kanun veya kanunun bir kısmını Anayasaya mugayir olarak iptal eden kararını Başvekil derhal batıl olarak ilân etmeğe mecburdur. Mugayeret dâvası memleketlerin kanuna karşı federal hükümete ve federal kanuna karşı memleket hükümetlerine tahsis edilmiştir. Çekoslavakyada Anayasaya mugayir olan bütün kanunların batıl olacağını kabul eden 29 Şubat 1920 kanunu (4)

4 Çekoslavakyanın 939 harbinden evvelki mevzuatıdır. Demir perde gerisine büründükten sonra iktisap ettiği vaziyet meçhulümüzdür.

ikinci ve üçüncü maddeleri ile bir Anayasa Mahkemesi teşkil etmiştir. Bunun yedi üyesi vardır. İki Yüksek İdarî Mahkeme ve ikisi Temyiz Mahkemesi tarafından kendi üyeleri arasından seçilir. Diğer üçü Meb'uslar Meclisi ve Cenubi Karpat Diyetinin teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından tâyin olunur. Üyelerin müddeti on senedir. Kanunların Anayasaya mugayereti neşirlerinden itibaren üç sene içinde ancak teşrii meclisler, Temyiz ve Seçim mahkemesi tarafından iddia olunabilir. Bununla beraber ferdler yüksek İdare Mahkemesindeki bir dâva sebebiyle kanunun mugayeretini iddia ve Anayasa Mahkemesinde iptali talebini tahrik edebilirlerse de bunu bizzat Anayasa Mahkemesinde talep edemezler.

Bu hususta en genç kanun olan 1931 İspanyol Kanunu 121 inci maddesi ile bir Anayasa Teminatı Mahkemesi teşkil etmiştir. Üyeleri parlamento tarafından seçilen üç kişi ile Sayıştay Başkanından, her İspanyol Rejyonunun bir mümessilinden, barolardan seçilmiş iki avukattan ve Hukuk Fakültesi profesörleri arasında seçilmiş dört profesörden mürekkeptir. Bu mahkemeye Bakanlıklar rüyet etmekte olduğu bir dâva sebebiyle tatbik edeceği kanunun Anayasaya mugayeretinden şüphe eden mahkemelerle birlikte fertler de müracaata yetkilidirler. Bilhassa sistemin en karakteristik vasfı fertlerin toplu veya münferit müracaatları için menfaatlerinin ihlâl edilmiş olmasının şart kılınmamasıdır. Yani kanunun neşrinden dolayı muhtemel veya muhakkak bir menfaati haleldar olsun olmasın her fert lüzum gördüğü takdirde kanunun mugayereti iddiasıyla bu mahkemeye müracaat edebilir.

Bu çok mühim meseleyi hususi mahkeme teşkili suretiyle hal etmiş olan bu üç memlekette ilk ikisininin ifrat ise üçüncüsünününki tefrittir. Bununla beraber İspanyol sistemini menfaat meselesi müstesna müesseseler tarafından yapılan intihaba müstenit olması sebebiyle maksadın husulü noktasından en uygun tarzı hal gibi görmekteyiz.

Bununla beraber bu sistemi daha uygun bir hale getirmek ve rejyonlar yerine Şûrayı Devlet Dâva Daireleri ile Mahkemei Temyiz âzaları arasından seçilmiş ikişer kişi almak suretiyle üçü milletvekillerinden ikisi Danıştay Dâva Dairelerinden, ikisi Mahkemei Temyizden, ikisi Üniversitelerden ve dördü barolardan seçilmiş on bir kişiden mürekkep bir Anayasa Mahkemesi teşkil etmek, müracaat yetkisini resmî makamlarla birlikte menfaati haleldar olan fertlere tanımak mümkündür.

HİNDİSTAN'DA ZİRAİ REFORM

Fransızcadan Çeviren : N. R.

M. L. Dantwal

Bombay Üniversitesinde Zirai Ekonomi Lektörü

Tarımda yer alan iktisadi ve içtimai meselelerin pek azı ehemmiyetçe, toprağın mülkiyeti ve işgal rejimininkini geçer; L.O.I.T. (1) senelerden beri çiftçilerin hayat ve çalışma şartları üzerine tesir yapan, zirai ıslahat ile ilgilenmektedir.

Ziraatla uğraşan halkın durumunu ıslâh etmek, zirai istihsalâtı arttırmak ve iktisadi inkişafın umumi programlarını tatbik mevkiine koymak hususunda zirai reformların arzettiği önemi takdir eden Ekonomik ve Sosyal Komite bilhassa 7 Eylül 1951 tarihli kararında -bu mesele hakkında dikkati çekmiştir. B.I.T. (2) İdare Meclisi, ayrıca topraksız çiftçiler gibi az ve orta topraklı çiftçilerin menfaatine uygun zirai İslâhat vücude getirmesini hükümetlerden istiyen bu karara iştirak etmiş ve işin ehli müesseselere bunların L.O.I.T. de dahil Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ile işbirliği yaparak zirai İslâhat meselelerini devamlı surette tetkik etmesini ve bu hususta noktai - nazarını bildirmelerini tasvip etmiştir.

Dünyanın muhtelif kısımlarında bu dâvanın inkişafını muntazaman tâkip eden L.O.I.T. bunlarla bilfiil uğraşmış memleketlerin elde ettikleri tecrübeleri gösteren makaleler neşretmeye karar vermiştir. Hindistanın durumu, bu hususta aldığı şâyânı dikkat kanuni tedbirler ile, zirai İslahatın hususi bir müstaceliyet arzettiği ve karışık ve güç bir mesele teşkil eylediği bir memleket misalini vermesi bakımından dikkati* çekmeye lâyıktır. Bu maksatla Hindistan'da toprak ve mülkiyet rejiminin nasıl tatbik olunduğunu ve hangi şartlar altında cereyan ettiğini tavsif etmekte bu sahada alınmış tedbirler, bununla ilgili ve elde edilen neticelerin bir toplu görüşünü vermektedir. Mamafih bu dergide ifade edilen görüşler tamamıyla bu makale sahibinin görüşleri olduğundan, bittabi L.O.I.T. nin noktai nazarını arzetmez.

Hindistanda 1951 de yapılan nüfus sayımında mevcut 356.600.000 nüfustan 249.100.000 nu ziraatla geçiniyorlardı. Ekilen toprakların yüz ölçüsü 95 milyon hektarın dununda idi, hattâ eğer müsavi surette taksim edilmiş olsa bile her nüfusa ancak vasatı olarak 0,4 hektarlık bir parça bile zor düşerdi. Bu muazzam ziraatçı nüfus, aralarında geçim ve gelirin de eşit olduğu bu kütle, yeknesak bir sınıf teşkil etmekten de uzaktı; bu kütle daha ziyade di-

¹ l'organisation international du travail.

² Bureau international du travail.

kilmiş bir piramide benzetilebilirdi. Bu piramidin kaidesini yarım hektardan bir hektara kadar torağa mâlik milyonlarca işliyen toprak sahipleri, istismar edilen yarıcılar ve hayat şartları ekseri zaman esarete kaçan ziraat işçisi teşkil ederdi; piramidin zirvesinde Bengal, Bihar ve Uttar Pradesh Devletlerinin birçok köyleri bulunan geniş topraklara malik «zamindar» ları, Madras Devletinin “mirasdadar” ları ve Malabar’ın “jenmis” leri bulunuyordu. Toprak az olmasına rağmen bir kaç toprak sahibi arasında taksim edilmişti Randıman düşük fakat yevmiyeler yüksektir. Toprağın fakirliği çiftçininkine denktir.

Tipik bir köy misalini nazara alalım: (1) Bihar devletindeki Dorwan, bu köy 496 nüfusa maliktir, bu 496 nüfustan sade 134 ü, yani yüzde 25 den bira^ fazlası, hiç işsiz kalmadan hayatlarını kazanırlar. Yüzde kırkı ise birincilere yardım için mahdut bir zaman için çalışırlar. Ailelerin yüzde doksanı geçimlerini ziraatten temin ederler ve yüzde sekizi yalnız, ziraatle ilgisi olmayan vazifelere maliktirler. Vasati olarak tip-aile 5,6 ferdi ihtiva eder. Bunun 1,5 ğu hayatını kazanır, 0,5 i yardımcı olarak çalışır ve 3,6 sının geçimi aile reisinin omuzlarındadır; bu suretle öyle olur ki 6 nüfuslu bir ailenin dört ferdi aileye yüküdür. Toprağın yüzde yetmişi “2” hektara balığ olmaz. Ziraat işçisi senede 155 gün çalışır; demek yılın yarısından fazla bir zaman zarfında işsizdir. Bir ziraat işçisi ailesi 444 rupi, 6 annas ve 7 pies kazanır ve 615 rupi 12 annas ve 10 pies sarfeder ki bu da 169 rupi 6 annas’lık bir açık veriyor demektir. On altı işçi ailesinden on üçü borçludur, aile başına düşen vasati borç 250 rupidir.

Bu hale çare bulmak için ne yapmalıdır? Zirai kanunlar mazide asla müsait neticeler vermemiştir. 1812 den itibaren Bengal’de çiftçileri himaye eden pek az nizamname kabul edilmişti. Çiftçilerin faizcilere karşı korunmasını temin eden bir başkası 1879 da Bombay’da meriyet mevkiinde idi. Pencabda 1900 de rantiyelerin ziraatçi olmayan sınıfına arazinin ferağ edilmesini menetmek için bir teşebbüs yapıldı. Bu tedbirden başka bütün bir kanunlar serisi ziraatin muhtelif meselelerini tanzime şitap etti: Borçlulara yardım, murabaha, parçalanmanın önlenmesi, müteaddit gayeli kooperatifler ve hattâ ziraat işçisi için asgari ücret.

Bununla beraber, Hindistanın ziraatında her şey mükemmeldir diyebilmek için cidden müstesna bir nikbinliğe ihtiyaç vardı. Kanunları mı suçlandırmak lâzımdı? Devlet kuvveti bunları tatbik ettirmek için enerjiden mahrumunu idi? Daima olduğu gibi bütün bu tedbirler pek geç mi alınmıştı? Ve gayri kâfi mi idiler? Veyahut bütün bu meseleler sadece bir kanunun hal

¹ Indian Mistry of labour: Report of an. Enquiry into the Condition of Agricultural Workers in Village Dorwan, Bihar State (New - Delhi, Gouvernement of India Press, 1951).

edemeyeceği kadar çok geniş mi idiler? Hindistan'da zirai bir ihtilâl gayri kabili içtinap mıdır? Bu memleketteki son seçimlerde aşırı solcu partilerin beklenilmeyen muvaffakiyetlerini, caniyane yağmalar ve yangınlara sahne olan ve arazinin cebren zabtedilmesinde ve bu partilerin âzasına dağıtılmasında mı aramalıdır? Hindistanda her zekî vatandaşın kendisine sormadan edemeyeceği ve demokratik yaşamasını istiyen her şahsın düşünmek zorunda olduğu bir sürü meseleler.

Arazi Rejiminin Tarihi

Her kim Hindistandaki toprak rejiminin ve bunların dayandığı meseleler hakkında vazih bir fikir edinmek isterse tarihî ve hukuki karmakarışıklığın çıkmasından kaçınmalıdır, ilk İngiliz kanunlarının soktuğu sistemin şayanı hayret tenevvüü arkasında göze çarpan bir gaye birliği farkedilir. Müstemleke idaresinin emniyetine halel getirmeksizin âzami mali varidat temin eylemek mevzuu bahisti. Hakikatte hiç bir zevk almaksızın Hindistanda zirai rejimin başlangıç tarihi tetkik olunacaktır. Gayri kabili içtinap olduğu cihetle bunlar, iktisadi zaruretten ziyade siyasi oportünizm ile muttasıftırlar. Büyük Britanya'da ve Avrupa'da Derebeyliğin tam ilga olunduğu anda, usullerinin ve müsamahakârlıklarının mülâyimleştirici tesirlerinden de tecrit edilerek Hindistanda yeniden tatbik mevkiine konu.

Zamindarı Sistemi:

İngilizlerin ilk soktukları toprak rejimi Bengal'de 1793 de Reglement permanent ile tesis edildi (1). Arazi vergisini cibayet hakkı, mülkiyet hakkının bağışlandığı kimseye, en çok pey sürene terkedilmişti. Nizamname, Devletin hissesini, on bir de birini zamindara bırakarak on ikide bir olarak tesbit eylemişti. Ayrıca berikiler, ister ziraatin artmasından, ister diğer sebeplerden olsun, kiralardan gelecekteki her artışını kendilerine alıkoymak hakkını kazanıyorlardı. Çiftçinin miras hakkına riayet edileceği zımnen biliniyordu. Fakat maalesef cehalet yüzünden, âdet ve teamülün neticesi olan Reglement permanent'in tatbik vesikalarında tarif edilmiş değildi. 15 Ocak 1819 tarihli bir zabıt varakasinda Şarki Hindistan Kumpanyası idare Meclisi şöyle diyordu. Kendilerile daimi mukavele aktedilen kimseleri gerçek mülk sahipleri olarak saymak vakıasının, fertlerin haklarına ve menfaatlerine son derece zararlı neticelere sebep olduğunu kabul etmemiz lâzımdır. Bu hata - zira şimdi bunun bir hata olduğu kabul edilmiştir - ve "ryot" 1ar tarafından yapılan ödemelerin vergi değil de kira gibi addedilmesi itiyadı bihakkın korkulabilecek birçok fenalıklar doğurmuştur. Fermaj meselesinin heyeti

---

¹ "Réglement" (settlement) kelimesinden Hindistanda, arazi vergisinin usul ve inikâsının tevhidî anlaşılır. Nizamname bütün Bengai için yapıldı, memleketin diğer bölgelerinde nizamname geçicidir.

mecmuasını işkâl eden büyük karışıklık, zamindarların diğer içtimai sınıf fertlerine karşı gûya - kelimenin tam manasıyla - arazinin hakiki sahibi imiş gibi ve ryot'ların zamindarları tutmaktan başka daimi bir menfaatleri yokmuş gibi davranmaları yüzünden hususi bir manzara iktisap iddiaları hep bundan çıkmıştır.

Bu noktai nazar - ki itirafı güçtür - Reglement permanent'in "memleketin hemen de bütün çalışan sınıfını göz yumulmayacak ve taahhüdümüzle garanti edilmiş bulunan ve kurbanlarını bu baskının ağırlığından kurtaramayacağımız bir tazyike tabi kıldığını" müşahade eden warren Hastings tarafından teyit edilmiştir. 1902 de Hindistan Hükümeti tarafından neşredilen vergi politikası hakkındaki bir hatıra Reglement permanent'ni nizamnamenin geçici olduğu bölgelerdeki, Hükümetin kiracıyı himaye için toprak sahibini alımya icbar ettiği en şiddetli kanunî tedbirleri bile, kiracıyı tamamen toprak sahibinin keyfine bırakan bir fermaj sistemi olarak tavsif etmiştir.

Réglement permanent'in en ciddi hatalarından biri, hakiki ekici ile zamindar arasında uzun bir araçlar silsilesinin türemesinden mesul olmasıdır. Sabit toprak vergisi ile iktisadi kira arasındaki had artmakta devam ettiğinden Hindistan Nizamname Komisyonu (Simon Komisyonu) raporu 1930 da zamindarlarla ekiciler arasında bazan elli, hattâ daha fazla mutavassıt bulunduğuna işaret ediyordu. Reglement permanent Hükümet bakımından büyük bir zararı ihtiva ediyordu; toprak vergisinin kaybedilmesi. 19 uncu asır başlangıcında toprağın kıymeti süratle arttı ve zamindarlar kirayı mühim bir miktarda çoğalttılar, bununla beraber hükümete tediye ettikleri vergi sabit olduğundan hükümet bundan hiç bir menfaat temin edemedi.

Mahalvari Sistemi:

Reglement permanent sistemi 1883 de terkedildi. Agra, Oduh Devletlerinde daha sonra Pencab'da girilen tecrübe, mahalvari sistemi adı altında tanınmıştır. Bu sisteme göre mülkiyet bölünmez veyahut komünöter'dir. Kollektivitenin ileri gelenlerinden biri Hükümet arazi vergisini ödeme mesuliyetini üzerine almak için hep birlikte seçildiği halde mukavelename doğrudan doğruya köylü ile yapıldı. Bu vergi kiranın yüzde kırkıdan yüzde yetmişine kadar değişiyordu. Pencab'ta mesuliyet her ne kadar nazariyatta ferdi bulunduğu kadar müşterek idi ise de toprak sahibinin ödemek mecburiyetinde bulunduğu vergi hissesi, topluluktan ayrılır ve ayrıca tahsil edilirdi. Ekiciler demek ki, Bombay ve Madras'ın ryotwari toprak sistemine tâbi arazi sahibi köylülerle aynı durumda idiler. Mamafih orta kısımdaki vilâyetlerde (Bugün Madhya Pradesh Devletini teşkil eden) Maratha sisteminin vergi ödeyen çiftçileri olan malguzar'lara devlet mülkiyet hakkı tanımaktadır.

Ryotwari Sistemi:

Madras vilâyetinin bir kaç nahiyesinde 1792 de ilk defa olarak sokulan ryotwari sistemi, sonraları alettedriç diğér vilâyetlere de teşmil edildi. Bu sistemde, ryot'nun veya kiracının hiç bir aracının tavassutu olmaksızın doğrudan doğruya toprağı Devlete borçlu olduğı kabul edilir. Burada, toprağın yani bilhassa veraset tarikile intikal edeceğı ve hükümetin muvafakatini almıya ihtiyaç bulunmaksızın kaabili ferağ olduğı mevzuu bahistir. Arazi vergisi 30 yıl müddet için tesbit edilmiştir, bu müddetin mürurundan sonra tâdili talep edilebilir. Britanya İdaresi, toprak vergisini kaldırmak ve ziraatte vukua gelen İslâhat yüzünden hasıl olan bütün kârları köylünün elinden zorla almak için müteakip nizamnamelerden istifade etmiştir. Bir nizamnamenin sefalet zamanında gösterebileceğı itidal, ilk refah nişanesinden itibaren yerini hoşnutsuzluğa terkeylemek tehlikesine maruzdur. Nizamnamenin tabiki ile mükellef memurların her yeni nizamname tabiki sırasında, toprak vergisini kendi keyiflerine göre değıştirmek hakkını kendilerine hasreyledikçe ziraat vasıtasile servet terakümü imkânsız idi. Köylünün hayat şartlarındaki uzun ömürlü her İslâhat da, köylüler verginin arttırılmasına karşı bir teminata malik bulunmadıkça gayri mümkündür.

Bu sistem aynı suretle, umumi bir murakabe icra eden ve âzasından her birinin hareketini tâdil eden köylü komünötesinin otoritesini de yıkıyordu; bundan da şuursuzca borçlanmalar ve mürabahacılara yapılan satışlar ve mülkiyet hakkının daha sık bir iltizam usulüne gitmesi baş gösterdi.

Böyle bir izahtan vazıhan beliren şey şudur ki, ilk Britanya idarecileri bu tedbirleri alırken, ziraati sağlam iktisadi ve içtımâi temeller üzerine kurmayı değıl, fakat sadece topraktan azami vergi elde etmeyi hedef tutuyorlardı. Arazi vergisi başlangıçta idarenin belli başlı kaynağı idi, zira vergi tahsilatının % 50 sini teşkil ediyordu. Hiç bir gevşeklik göstermeden ve hattâ bilâ merhamet tahsil ediliyordu. Daha ileri giderek bir memur kuraklık ve kıtlık zamanında bile ryot'ların son santimine kadar nesi var nesi yoksa aldığını söylemiştir. Değışmeyen bir şey varsa o da memurların maharetlerinin arazi vergisinin tamamını tahsil etmekteki kabiliyetlerine göre ölçülmesi idi. Bazı zâhiri aykırılıklara rağmen, üç sistem de aynı neticeye münceer olmuştur. Bilfiil, çiftçilerin veraset haklarına bir tahdit koymuşlardır ve köylü Communaute komünötesinin otoritesini yıkmışlardır. Yerginin cibayeti ile mükellef kimselere yeni haklar ve imtiyazlar vermişlerdir. Her üçü de ortada bulunmayan mülk sahiplerinin tufeyli sınıfına, zirai gelirin mühim bir kısmını benimsemelerine imkân vererek köylü ekonomisinin parçalanmasına yol açmışlardır ve hakiki çiftçiyi fakirleştirmişlerdir.

Zirai Ekonominin Bazı Görünüşleri:

Bu toprak sistemleri zirai ekonomiye hâli hazır şeklini veren ekonomik temayülleri tâyin etmişlerdir. Bu şekillerden bazılarını tetkik edeceğiz.

Zirai Borç Yekûnunun Artması :

Ekicilere empoze edilen isteklerin fazlalığı, müteaddit iflâsları gerektireceği muhakkaktı. Aynı zamanda, şimdiye kadar âdet ve ananeye göre re geniş bir hadde yürütülen faiz, Britanya hukuk sisteminde sert bin muamele oldu.

Mülkiyet haklarının kayıt ve tescili hakkındaki 1864 tarihli kanun ve mülkiyet haklarının ferağı hakkındaki 1882 tarihli kanun murabahacıların kudretlerini arttırdı. Daha 1875 de Bombay vilâyetinde murabahacılara karşı ayaklanmalar baş gösterdi. Hipotek ve faiz defterleri zorla alınarak meydanlarda yakıldı.

Çiftçilere yardım hakkındaki (Deccan) kanunu, bu hale çare bulmak üzere 1875 de neşrî ilân edildi. Bunu, toprakların islâhı hakkındaki 1890 tarihli kanunlar takip etti. Mamafih bu kanunlar gayri kâfi görüldü. Her yeni ve kanuni tahdide, faizciler yeni bir kaçamak yeri buluyorlardı. 1912 de çiftçilere yapılacak yardıma müteallik Deccan Kanununun tatbikatı hakkında bir rapor hazırlamakla mükellef komisyon, kararlarını berveçhiati hülâsa etti:

Bu yalan yere yemin ve yalancı şahitlik etme yolu üzerinde daha ileri geçmeye hazır olanların zafer kazandığı bir namussuzluk yarışdır. Şahit üstüne şahit ahlâkın bu tam yokluğunun misalidir. Ademi itimat karşılıklıdır. Faizcilerden ve ekicilerden namuslular bile yekdiğerinden şikâyetçidir, zira mukavelenamelerinde ceffalkalem her iki tarafın hüsnüniyet sahibi olmadığını farzedecek bir mahkemenin kararını nazarı itibara almak mecburiyetinde idiler. Bu suretledir ki başlıca mevzuu mürabahacılarla çiftçiler arasındaki münasebetleri ıslaha mâtuf olan kanun, hakikatte zıd bir neticeye müncer oluyor. (1)

Borçluların, yekûnu artmakta devam etti. Merkez Bankası tahkikat komisyonu 1927 tarihli raporunda zirai borçların yekûnunu 9 milyar rupi olarak tahmin ediyordu. On sene sonra Hindistan İhtiyat Bankası bu borcu 18 milyar rupi olarak takdir ediyordu. Borcun yekûnunun bu daimi artışı zirai ekonominin aşikâr bir dejenere sansının delilidir.

Dar gelirli halk grubunun artan ehemmiyeti :

Borçlanma, tabiatile toprağın satılmasına ve ferağına ve binnetice toprak genişliğinin mütemadi bir surette azalmasını intaç etti. M. Harold Mann tarafından Bombay'nin bir vilâyetinde yapılan tahkikat, zirai işletmelerin mesahai sathiyesinin 1777 de 16 hektardan 1830 da 5,5 hektara düştüğünü

¹ Report of U. K. Commission on Agriculture in India da zikredilmiştir. (1928) S. 438..

teyide imkân verdi. Haydarabat Devleti Zirai İslâhat Komisyonu, çiftliklerin vasatı sahalarnın 1880 de 9,2 iken 1945 - 1946 da 5,5 e düştüğüne işaret etmektedir. Madras'da 20 sene evvel azami 10 rupi vergi ödeyen köylü sayısının, umum köylü yekûnunun % 69,5 nı, fakat bu gün % 76,5 nı temsil ediyordu. Bombay Hükümetinin Ekonomi ve İstatistik Bürosunun son bir etüdü, ekicilerin yekûnunun % 42 si iki hektardan daha az bir toprağa malik olduğunu bildirmektedir. Diğer taraftan ekicilerin sadece % 4 dü 20 hektardan fazla bir toprağa mâlik bulunmaktadır. Mamafih bu da bütün arazi sahasının % 25 ini temsil eder. Madras Hükümetinde zirai işletmelerin % 82 si, Uttar Pradesh'de % 81 i, Orissa'da % 79, Bengal'de % 71 i, Pencab'da % 69 unu ve Assam'da % 66 sının (2) hektardan daha az toprağı vardı.

Toprağın Satışı :

Ekilen saha bir taraftan eksilirken, diğer taraftan zirai işletmeler rantiyelerin çiftçi olmyan sınıfına geçmeye başlıyordu. Pencab'da 1875 ve 1893 arasında vilâyetin muhtelif mntakalarında 471600 hektar, ve sade Gurjanwala nahiyesinde bu müddet zarfında satılan arazinin yarısından fazlasını bunlar satın aldılar. 1900 de neşredilen toprağın satılması hakkındaki Pencabın kanunu, toprağın çiftçi olmayan sınıftan kimselere ferağını menetmek hedefini güdüyordu; fakat erbab olan faizciler, az bir zamanda, toprağı bir çiftçiye ferag ederek ve kirasını onun vasıtasile tahsil ederek bundan da kurtulmanın çaresini buldular. 1902- 1906 dan 1931 - 1936 ya kadar, Pencab'da çiftçiler tarafından hipotek edilen arazinin yüz ölçüsü 76000 den 131000 ne yükseldi.

Nisbeten daha süratli bir sanayileşme temposunun ziraat üzerine yapılan tazyiki azalttığı tasavvur olunan Bombay Devletinde bile birçok yıllar toprak, çiftçi olmyan sınıfa intikal etti. Aynı suretle 1916- 1917 de 1942- 1943 e kadar rantiyelerin nisbeti, mülk sahipleri yekûnunun % 9,3 den % 21'9 una ve malik oldukları toprak sahası umumi yüz ölçümünün % 12 sinden, % 30'87 sine yükseldi.

Çiftçinin Yaşayış Seviyesinin Düşmesi :

Fakat Hindistan zirai ekonomisi için en çok endişe veren hâdise, hayat seviyesinin mütemani düşmesidir. İkinci ve üçüncü derecede işlerde kullanılan halkın nisbeti azalıyor ve birinci derecedeki müstahsillerin nisbeti çoğalıyor. Bu suretle, bütün Hindistan'da hayatını “sanayide” çalışarak kazanan çalışan halkın nisbeti 1911 de % 11 den 1941 de % 9,6 ya düştü. 1931 nüfus sayımı, sanayii ziraiyede çalışanların nisbeti % 64 dü ziraate çalışmak için dededen kalma sanatlarına veda etmek zorunda kaldıklarını gösterdi.

Bizzat ziraate bile, mülk sahipleri kiracı olmağa, kiracılar da ziraat işçi-

si olmıya temayül ettiler. Doktora tezini Goudjerate'daki toprak kiralamanın muhtelif şekillerinin genişlemesine hasreden M. J. N. Barmeda aşağıdaki haşiyeyi yapıyor :

Kayde şayandır ki, Anand ve Borsad'ın talukalarında, yani Charotar mintakasının en büyük kısmında, önceleri köylü toprak sahiplerinin en kuvvetli bulunduğu yerde son kırk sene zarfında fermaj baş döndürücü bir hamle, yapmıştır. Daha yukarda gördüğümüz gibi Anand'da kiraya verilen topraklar, mali nizamnamenin ilk tādili sırasında, kadastrosu yapılmış parsellerin % 12 sini bile temsil etmiyordu. 1940 da kiraya verilen topraklar, ekilen bütün arazinin % 57,6 sini teşkil ediyordu. Tıpkı, kiraya verilen toprak parsellerinin % 8 ini ihtiva etmeyen Borsad, bugün % 59,7 sine mâliktir. Dhandhuka'nın talukalarında (Ahmedabad mintakası) parsellerin % 28 i ilk revizyonda, % 51 i de üçüncü revizyonda kiraya verilmişti.

(1941) Viramgam mali nizamnamesinin üçüncü revizyonu hakkındaki raporunu zikrederek şu neticeye varıyor: «bu rakamlar mülk sahibi mühim bir köylü nüfusun yavaş yavaş, hiç bir hakkı olmıyan alelade işleticilere tahavvül ettiği göstermektedir.»

Bengal toprak vergisi komisyonu (Floud Komisyonu) Bengaldeki vaziyete müşabih bir durumu 1940 da şöyle tavsif etmekte idi:

Kiralardan geçinenler sürüsü her yıl artmaktadır. Nüfus sayımı bu tezayüdü 1921 den 1931 arasında % 62 olarak göstermektedir ve 1931 den beri ikinci ellere kiralama - statüleri resmen tanınmış olan - yolların altına düşmüştü ki bu da mezkûr rakamları daha da çoğaltacaktır. Aynı zamanda, mülk sahibi olmıyan ziraat işçilerinin sayısı süratle artarken, mülkiyet haklarına mâlik hakiki çiftçilerin sayısı azalmaktadır. 1921 de 1931 e kadar % 49 artmıştır ve halen ziraatle müştakil halkın yekûnunun % 29 unu teşkil etmektedirler. Gelecek sayım daha büyük bir artış gösterecektir. (1)

Bununla müterafik olarak topraktan mahrum ziraat işçisinin mikdarında muazzam bir artış oldu. 1882 de mülk sahibi olmıyan gündelikçilerin sayısı 7,5 milyon tahmin ediliyordu. 1921 nüfus sayımında 21,5, 1931 sayımında ise 33 milyon idi. Aşağıdaki mukayeseli tablo ziraatle geçinen halkın durumunun kötüleşmesini tavsif etmektedir. (2)

	1911 (milyon)	1931 (milyon)	azalma ve çoğalma yüzdeleri (milyon)
Topraklarını ekmeyen çiftçiler	3,7	4,1	+ 18,1
Çiftçiler (mülk sahibi veya şağil)	74,6	65,5	— 12,3
Ziraat işçileri	21,7	33,3	+ 53,4

¹ Komisyonun raporu cilt 1, sayfa 37.

² F. B. SINGH : "Problems of Agricultural Labour" Dans Journa 1 of the India Society of Agricultural Economics, Cilt III, No. 2.

Köylerin durumunu tâmik eden tahliller bu beyanatı »mükemmel surette teyit etmiştir. Bombay Devletinde Konkan mıntakasının karakteristik bazı köyleri hakkındaki bir etüd göstermiştir ki, birçok nesiller maişetlerini ziraatten temin eden mülk sahibi çiftçilerin nisbeti % 57 den yüzde 41 e daha sonra da % 30 a düşmüştü. ⁽³⁾ Goudjerata bölgesinin (Bombay Devleti) 268 ailesine ait yapılan başka bir etüd bir nesilde mülk sahibi çiftçilerin nisbetinin % 46,5 dan 31 e düştüğünü göstermiştir. ⁽⁴⁾.

Ziraatte (Capital Good *) Teşkilinin Gayrı Kâfilîği :

Bu şartlar altında ziraatte sanki hiç bir “capital good” vücade getirilememesi hayret verici değildir, iptidai vasıtalarla ekilmeye devam ediliyor ve hayvanlar kendi haline bırakılıyor. Ekilen sahanın ancak yüzde yirmisi daimi bir şekilde sulanmaktadır. Tarlaların ancak yüzde 23 üne ve çeltikliklerin ise yüzde onuna temizlenmiş tohum atılmaktadır.

S. R. Shah harbin Hindistan ziraati üzerine olan tesirlerini tetkike hasreden doktora tezinde, harp esnasında zirai mahsulâtın vasıl olduğu yüksek fiyat seviyesine rağmen, bu devre zarfında ziraate yatırılan net meblağların son derece az olduğunu nakletmektedir. Cheptel adeden hemen de hiç değişmemiştir. İşletmeci mülk sahipleri grubunun âzası arasında tamamilen taksim edilmiş bulunan öküç sayısı takriben yüzde on artmıştır. Kiracı çiftçiler arasında bu mikdar harpten evvelki vasatının aşağısına bile düşmüştür. Çalışma âletleri hususunda araba sayısında ufak bir çoğalma kaydedilebilirse de, sulama tulumbarı müstesna, diğer zirai makinalarda hiç bir artış kaydedilmiyor.

Zirai Reformun Tekevünü:

Biraz evvel gösterdiğimiz vakaların heyeti mecmuası mütefessih bir toprak rejimine atfedilirse hiç şüphesiz hataya düşülürdü. Eğer Hindistanda 20 nci asırda sınaî sektör Avrupa ve Amerikada olduğu gibi o kadar çabuk ve o kadar geniş bir surette gelişmiş olsaydı, halk ziraat üzerine daha az bir yük yüklerdi, ziraat ekonomisi daha iyi neticeler elde eder ve toprak sahiplerde şagiller arasındaki münasebetler bu kadar içinden çıkılmaz bir hal almazdı. Zira işaret etmeye değer ki, bir şey yapamamazlık ve adaletsizlik ekseriya aynı şeydir.

Bununla beraber bugün pekâlâ kabul etmek lâzımdır ki zirai reformun tam bir plâni olmadan Hindistan’da zirai ekonomide devamlı bir İslâhat gay-

³ W. D. Donde: Rural La bour in Konkan (neşredilmemiş doktora tezi Bombay Üniv).

⁴ S. R. SHAH: Class Structure in Agrarian Economy (neşredilmemiş doktora tezi Bombay Üniversitesi).

* Biens capitaux.

rı mümkündür. Yarım asırdan fazla Hindistan isteklerinin sözcülüğünü yapan Kongre Partisi, emperyalizme karşı olan mücadelesinde yabancı idareyi mesul edebilecek meselenin dış görünüşleri üzerinde bilhassa İsrar etmiş ve fakat münakaşası sınıflar arasındaki gerginliği arttırabilecek şeyleri sükütle geçiştirmiştir, ilk dâvalarından biri demek ki arazi vergisini % 50 indirmek oldu. Mamafih Kongre derakap bu dâvayı gerçek görünüşünde arz etmedikçe İngiliz emperyalizmine karşı olan mücadelesinde, ziraatle müştağil kütlelerin yardımını elde edemeyeceğini takdir ve mülâhaza eyledi. 1936 tarihli seçim beyannamesi toprak rejiminin İslahı hakkında âtideki beyanatı ihtiva ediyordu.

Hindistanın o kadar şiddetle muhtaç bulunduğu zirai reform Devletle köylü arasındaki mutavassıtların kaldırılmasını tazammun eder. Adilâne bir tazminatla bu araçların haklarını da tanımak icap eder.

1943 de Kongre reisi tarafından teşkil edilen Zirai Reform Komisyonu, Hindistanın zirai ekonomisinde mutavassıtların yeri bulunmadığını ve toprağın hakiki ekicilere ait olmak gerektiğini şüpheye yer bırakmaksızın beyan eyledi. Komisyon aynı suretle ferdî işletmeler genişliğinin tahdit edilmesini ve gelir getirmedikleri belli olanların da kooperatif şeklinde işletilmesini tavsiye ediyordu. Toprağı, sadece onu işletebilecekler ellerinde tutabilecekler ve cemaatin yüksek menfaati kaydı ihtiyatisile, ekiciler daimi bir işletme ve çocuklarına miras bırakma hakkına malik olacaktı. Komisyon: a) Toprağın kimlere satılabileceğine, b) Toprağın fiyatına, c) Her bir kimse tarafından mâlik olunabilecek toprağın azami miktarına d) Bir toprağın hangi şartlar altında kiraya verilebileceğine, e) Toprağın rasyonel işletilmesine müteallik bir nizamnamenin kabulünü tavsiye ediyordu.

Millî kongre 1937 de ilk defa eyaletlerde nezaretler teşkil ettiği zaman zirai reforma ait kanunları sokmaya başladı, fakat gerçekten radikal olan tedbirler 1947 de tahakkuk eden tam istiklâlin elde edilmesinden evvel gerçekleşemedi. Beş seneden beri geniş ve mütenevvi bir zirai kanunlar serisi neşredildi. Ziraat, miktarları 28 e baliğ olan birlik teşkil eden devletlerin salahiyetinden çıkarılıyor. Fakat muhtelif bölgelerdeki problemler aynı değildir ve kanunlar ehemmiyetçe ve mahiyetçe bir devletten diğerine çok değişmektedir. Her devlette kabul edilen kanunları burada hülâsa etmek gayri kabil olduğu cihetle bu kanunların umumi hatlarını göstermekle iktifa edeceğiz. 1) Zamindarî fermaj sisteminin ilgası, 2) Kiracıların himayesi, 3) Ziraat işçileri için asgari ücret 4) Ferdî işletme sahasının ve toprağın tahdidi, 5) Zirai işletmelerin gruplaştırılması ve 6) Zirai kredinin vücuda getirilmesi.

ZİRÂİ KANUNLAR

Zamindar Haklarının Satın Alınması:

Toprak rejimlerinin yukarıki izahından anlaşılacağı üzere gerçi iltizam

tarafını işsiz mülk sahipleri problemi aşağı yukarı umumi mahiyette ise de zamindarı toprak rejiminin câri olduğu bölgelerde bilhassa had safhadadır. İlk önce zirai kanunların gerçek şumulü hakkında her türlü suitefehhümü bertaraf etmek lâzımdır. Yerli dilin terimlerinden az malûmattar kimseler bu toprak rejiminin ilgasının bütün büyük zirai işletmelerin ve devletle çiftçi arasındaki mutavassıtların kaldırılmasına muadil olduğunu kabule mütemayıldırler. Bu doğru değildir. Evvelâ, zamindarlar bütün büyük topraklara mâlik değildirlere, hakikatte aralarında pek çoğu ufak zirai işletme sahibidirlere. Meselâ zamindarî sisteminin hâkim bulunduğu Ottar Pradesh'de zamindarların % 85 i 25 rupiden fazla katiyen arazi vergisi vermezler. Buna mukabil, Madras mıntakasında - ryotwari sistemli - bazı misradarlar yüzlerce hektar zengin araziye maliktirlere. Münhasıran zamindarî sisteminin câri olduğu topraklarda mülkiyet hakkı kabul edilmesi cereyanının galebe etmek yolunu tutması sebebi bu topraklara da ikinci ellere kiraya verilmesi usulüne sık sık rastlanması ve bunun da manevi ve hukuki bakımdan kabili itiraz oluşudur. '

Saniyen ryotwari toprak rejiminde Devlet, nazari de olsa, ekicilerle doğrudan doğruya temasta bulunduğu halde, pratikte, bu zincir zamindarî sisteminde olduğundan daha kısa bile olsa - umumiyetle sadece bir veya iki kişi - mutavassıtlar mevcuttur. Hakikatte köylülerin mülkiyetinde olduğu - haksız olarak - söylenen bu rejime mevzu toprakların en az yüzde ellisi değışen muhtelif haklarla çiftçiye kiralanmıştır. Mülk sahipleri ekseriya halkın ziraatçı olmiyan sınıfına mensupturlar ve bunlar ziraatle hiç bir suretle işğal etmezler.

Halen, zamindarî sistemi tatbik eden bütün Devletler - Snadar bang bölgesinde daha farklı bir tecrübeye girişmeyi düşünen garbi Bangal hariç - Devlette mutavassıtların, daha doğrusu en yüksekte bulunan zilyetlerin haklarını satın almiya salâhiyet veren kanunlar neşretmişlerdir.

Bu kanunun takriben 70 milyon hektarlık bir mesahai sathiyeye tatbik edileceği ve zamindarlara ödenecek tazminatın 4 milyar rupiye yükseleceği tahmin edilmektedir.

Ödenecek paralar bütün devletlerde aynı esas üzerine hesaplanmıştır. Fakat bunların arasında ekserisi senelik safî gelire dayanmaktadır. Az gelirli zamindarların zararları en yüksek fiyatla ödeneceğinden hükümet tarafından borçlanılan meblağlar net gelinin iki mislinden otuz misline kadar çıkan bir barem vasıtasile tâyin edilecektir. Bazı devletlerde mahkemeler, mütehavvil rûsum sistemini, bunların discriminatoire olduğu beyanile feshettilere. Bu zorluğa çare bulmak üzere bazı devletler, bunlardan Ottarpradesh, en fakir zamindarlar kategorisi için bir tazminatla telâfi edilen her yerde düşük bir zarar miktarı hükmetti.

Bir müddet sonra eğer kanun zararın para ile tesviyesini nazarı itibara almıyor idiyse kanunun hükümsüz ve keenklemeyekün sayılması fikri galebe çaldı. Mamafih bu noktai nazar, yeni kanunu esasi ile teyit olunmadı ve muhtelif devletlerin kanunları zararları kısmen para kısmen de cirosu gayrı kabil kırk veya otuz senede lâzımütteydi bonolarla ödemeyi derpiş ediyordu.

Mamafih yeni kanuna muhalif olan yalnız bu kanuni engel değildir. Hakikatte zamindarlar mahkemeler huzurunda, değişik sebeplerle, en mühimini bu kanunların mülk edinmeye ait hukuku esasiyeyi çiğnediği için ilga kanunlarının yürürlüğüne itiraz etmişlerdir. Kanunu Esasinin 31 inci maddesi, «her ne bahane ile olursa olsun, bir kanuna dayanılarak menafii umumiye namına menkul veya gayrimenkul mallar, mezkûr kanun bu mallar için ödenecek tazminatı önceden derpiş etmedikçe ve gerek mikdar ve gerekse hesap ve tediye prensipleri tâyin eylemedikçe müsadere veya işтира olunamaz» kayıt ve şartını koymuştur. Zamindarların ilgasına ait kanunlar bu madde mucibince kanunu esasiye mugayir addedildiklerinden nihayet parlamento iki yeni madde 31 A, 31 B, ekleyerek kanunu esasiyi tâdil etmek mecburiyetinde kaldı; bu tâdile göre. III üncü kısmın bütün ahkâmı kanun tarafından bahşedilen haklarla gayrı kabili teliftir (hukuku esasiyeye müteallik) yahut bu kanunları fesih yahut tahdit ediyor diye Devlet her hangi bir arazinin istimlâkine ait hiç bir kanunun iptal edilemeyeceği şartını koymuştur, fakat her hangi bir kanun teşrii meclis tarafından hazırlandığı takdirde bu kanun başkanın tasvibine iktiran etmek ve onun muvafakatini almak mecburiyetindedir. 31 B maddesi devletlerin teşrii meclisleri tarafından evvelce kabul edilen bazı kanun ve nizamnameleri muteber saymıştır. O yıl Mayıs ayı başında Yüksek Mahkeme bütün kanunları, tâdil edilen Kanunu Esasiye uygun addeylediği zaman bir mütareke bütün bu hukuki ihtilâfları durdurdu. Takriben üç sene evvel birçok devlet tarafından yayınlanmış olan eski fesih ve ilga kanunları kabul edildi, fakat mevkii icraya konulamadı, ancak halen engeller kaldırıldığından tatbik sahasına konulmasının süratli olacağı tahmin ediliyor. Yüksek Mahkemenin kararından iki hafta sonra Ottar Pradesh Başvekili, zamindari sistemine dahil bütün zirai işletmelerin 1 Temmuz 1952 den itibaren Devlete ait olacağını bildiriyor ve bu Devlet dahilindeki 2 milyon zamindari topraklarının sahibi olmaktan çıkacağına işaret ediyordu. 150 seneden beri takriben 16,200.000 hektar toprak üzerinde sahip oldukları haklar, tazminatın 50.000 rupiyi geçmediği ahvalde zararın para olarak tediye ile ilga olunacaktı. Diğer hallerde ödenecek tazminat yüzde iki buçuk faizli dört senede ödenmesi lâzım ve gayrı kabili ciro bonolar şeklini iktisap edecekti.

Zamindarlar haklarının devlete rücu ettiğine ve bu hakların mevcut kiracı çiftçilere simültane ve otomatik bir ferağ olmadığına işaret etmek lâ-

zımdır. Zamindarlar Sir ve Khudkash toprakları (yani bizzat ektiklerini kaydettirdikleri toprakları) muhafaza edebileceklerdir. Çiftçiler evvelce zamindarlara ödedikleri (şimdi arazi vergisi denilen) kiraları bundan böyle devlete ödeyeceklerdir. Devlet vergi daireleri bu suretle zamindarlardan aldıkları arazi vergisi ile çiftçilerin zamindarlara ödedikleri kira arasında mevcut farktan istifade edeceklerdir. Bir çok devletlerde bu fark dolgun bir meblağ arzedecektir. Çiftçiler devlete, mülk sahiplerine karşılık ödenen zarar miktarına hemen de muadil bir meblağ ödedikleri zaman tam işgal hakkına malik olacaklardır; bu şart ortaya ciddî bir müşkil çıkarmaktadır. Çiftçilerin ekserisi böyle bir parayı bulmakta pek az şansa sahiptir. Ye durumları olduğu kadar mali mükellefiyetleri de aynı kalmak tehlikesine maruzdur. Ottar Pradesh Devleti, çiftçilerden işgal hakkına karşılık senelik kiranın ön mislini istemek tecrübesine girişti. Bu deneme muvaffak olmadı, Hükümet 300 milyon rupiden fazla, yani umumi yekûnun beşte birini toplayamadı. Ziraat mahsullerinin fiyatları yüksek bir seviyede durdukça, çiftçiler belki toptan kirayı devlete ödemekte büyük bir müşkilât çekmeyeceklerdir. Fakat, fiatlar harpten evvelkisi ile kabili mukayese bir seviyeye ulaştığı zaman kira yükü, kendisini ağır bir surette hissettirecek ve yeni zirai reformlar lehine hareketlere sebep olacaktır. Ayrıca Hindistanın radikal siyasi partileri, zamindari haklarının bilâ tazminat veyahut sembolik bir tazminat vererek fesih ve ilgasını istiyorlar. Buna intizaren çiftçilerin mülkiyet hakkını Devletten ne gibi çarelerle satın alabileceğini görmek kalıyor: eğer buna muvaffak olamazlarsa zirai reformun aldığı bu tedbirler köylüye hiç bir daimi menfaat sağlamayacaktır.

Kiracıları Himaye Eden Kanunlar :

Kiracıları himayeye matuf kanunlar pek çok geniş bir tatbikat sahasına sahiptir, zira hem zamindari hem de ryotwari toprak rejimine aittir Her tarafta kiralar yekûnu çok fazladır; ekseriya ham maddenin yüzde ellisine, bazan yüzde yetmiş beşine baliğ olmaktadır. Unutmamak lâzımdır ki Hindistandaki mülk sahipleri yalnız toprağı verirler ve ekim masraflarına katiben iştirak etmezler; gerçekte ekimle pek az ilgilenirler. Kanunen kiraların yükseltilemediği yerlerde gayri kanuni mükellefiyetler (abwabs) çıkarır, en çok tatbik edileni mazarana (tribut) haraç olduğundan kiracının her değişmesinde tahsil edilir. Kiracıların büyük bir miktarının icar mukavelenamesi yoktur. Ve kolayca mülk sahibinin keyfine göre kovulabilirler. Zamindari sistemini ilga etmek mevzu bahis olduğu zaman bu sahada daha müessir bir surette hareket etmek çok güçtür. Zamindarlar, büyük halk sevgisine sahip olmadıklarından, nisbeten azlık bir sınıf teşkil ederler. Muhtelif kuvvette deliller ile de olsa haklarının ilgası umumiyetle isteniyordu. Fakat himayekâr kanunların haklarını ve kudretlerini tahdidini hedef tutan

bu içtimai sınıfın cemiyetteki kökleri pek derindir. Bu sınıf ileri aydın zümrenin sığındığı cemiyet tabakasını teşkil eden ve âzası üniversitelerde, İdarede, matbuatta ve umumi hayatın bütün mühim kısmında bulunup birinci plânda rol oynayan kimselerdir. Ziraat bakımından zamindarlara en yakın basamak üzerinde bulunan bu içtimai sınıf berikilerin haklarının ilgasından istifade eder, ziraatle müştagil nüfusun o kadar müteeffi olmamış tabakası lehine kendi zati haklarını azaltmaya matuf tedbirler tabiatile daha az heyecanlı bir destek bulurlar.

Bununla beraber Hindistan Birliği Devletlerinin ekserisinde, fakat çoğu zaman ikinci derecede kiracıların, yarıcı hukukunu değil, haklarının himayesini hedef tutan kanunlar kabul edilmiştir. Umumi bakımdan bu kanunlar veraset tarikile kabili intikal hakların kabulünü - ve bazı hallerde alelâde ferağ ile - toprağın işgaline ait, mülkiyet hakkından mahrum bırakmaya karşı teminatı ve mutedil kiralarn tâyin ve tahdidini derpiş ediyorlar. İşgal hakkı, otuz sene müddetle ve daimi bir surette bir zirai işletmeye mâlik bulunan (fermier) lere verilmişti. Kiralar, randımanın üçte yahut dörtte biri olarak tesbit edilmişti ve parça parça kabili tediye idi.

Bazı devletlerde kanunlar daha (ambitieuse) dür ve kiracıyı (tam mülkiyet haklarından istifade eden) bir mülk sahibi yapmağı hedef ittihaz eder. Meselâ Bombay Ziraat Kanunu, toprak sahibinin arazisini 20 hektara kadar olan toprağı, bu hususta selâhiyettar bir mahkemenin tâyin edeceğı bir fiyatla kendisine - arazi sahibine 20 hektardan aşığı toprak kalmamak şartile - satmaya mecbur edebileceğini şart koşmuştur. Madhya Pradesh Devletinde kiracı, senelik kiranın üç mislini ödeyerek mülk sahiplerinin hak ve menfaatlerini tekrar satın alabilir. Ottar Pradesh Devletinın kanununun maddelerinden biri (zamindarlığın ilgası üzerine) 12 hektar toprağı malik kimselere artık toprak satılamayacağını bildirir. Kanun bundan böyle aynı suretle ikinci ellere kiralamayı da meneder.

Bu kanunlara rağmen kiracılardan binlercesi şu veya bu bahane altında mülkiyet hakkından mahrum edilmektedir. Kiracıyı toprağı işgal etmek hakkından meneden bütün manevralar gayet iyi yürüyor. Tesbit edilen azami haddi geçen bazı kiralalar hâlâ istenmekte ve kiracılar tarafından da zimnen kabul edilmektedir. Halkın toprak üzerine olan baskısı şu veya bu suretle kendini gösterir ve kanuni müeyyidelerle savuşturulamaz: bir delik tıkandı mı hemen bir diğeri açılır.

Ziraat İşçileri İçin Asgari Yevmiye :

Ziraatteki silsilenin son basamağında 20 - 40 milyonluk topraksız ziraat işçisi bulunur. Merdivenin son basamağını teşkil ettiklerinden içtimai adaletsizliğin bütün meşûm neticelerinden ve ekonominin zayıf gelişmesinden muzdariptirler. Geliri gayri muayyen ve haddi asgaridedir. Senenin yarısını

dan fazla bir zaman işsizdirler. Ailelerin ekserisi boçludur ve aralarında oldukça bir mikdarı işlerini hayatları boyunca alacaklıları lehine ipotek etmişlerdir. Kraliyet Ziraat Komisyonu Hazaribagh nahiyesindeki zirai kolonizasyon ve kadastro müessesesi hakkında M. J. D. Sifton'un bir raporunu zikrederek 1928 de şöyle yazıyordu :

Kasmia'lar efendinin ölünceye kadar hizmetçisidirler. Alman bir borca karşılık, ne kadar aşağılık olursa olsun, kendilerinden istenen hizmeti yapmaya mecburdurlar ve bunu taahhüt ederler. Topraklarının kültürü için çalışan kolu kullanan mülk sahipleri muhtaç buldukları işçiler üzerinde bir imtiyaz, bir rüçhan hakkına malik olmayı tercih ederler. Mesailerini daima mülk sahibinin emrinde kalmak şartile kendilerine verilen bir avans vasıtasile işçileri bağlamak itiyadı buradan doğmuştur.

Bu milyonlarca topraksız işçiler yeni Cumhuriyete atfedilen en büyük itimatsızlık nişanesidir. Ahiren Hindistan Hükümeti Çalışma Bakanlığı, ziraat işçilerinin ekonomik ve sosyal hayat şartları hakkında iyice tetkikat yapmıştır. Biraz sonra aşağıda, bu tetkiklerin neticelerini gösteren mukayeseli tablolar görülecektir. Mamafih bu güne kadar halkın bu sınıfının hayat şartlarını islâh için pek az şey yapılmıştır. Birlik Parlamentosu 1948 de Asgari Ücret Kanununu kabul etti, bu kanun hükümetlerden, kanunun neşri tarihinden itibaren üç sene zarfında, ziraatte çalışan işçiler için asgari ücret tesbit etmelerini talep ediyordu. Mamafih mevkii tatbika konulmasından mütevellit muazzam müşküller sebebile, 1953 Kânunuevvelinden sonra mevkii tatbika gireceği ahiren ilân olunmasına rağmen, kanun hâlâ tatbik edilemedi.

HİNDİSTANIN BEŞ KÖYÜNDE ZİRAAT İŞÇİSİNİN HAYAT ŞARTLARI

KÖY	İşçi aileleri miktarı (1)	Aile başına senelik gelir	Aile başına senelik masraf	Açık(—) yahut Kâr (+)	Borçlu ailelerin miktarı	Borçlu aile başına borcun miktarı	Bir senedeki iş günü miktarı
Khuntuni (Orissa)	6	Rupi 273.6	Rupi 280.0	Rupi -6.4	4	Rupi 18.7	300.4
Vandalur (madras)	54	322.6	332.5	- 9.9	15	42.0	200.0
Archkara halli (Mysore)	8	421.7	468.7	-47.0	6	96.7	176.0
Megurpara (Assam)	1	575.0	698.0	-123.0	1	150.0	184.0
Brinda bampur	15	641.5	749.0	107.5	11	99.6	280.6
Şarki Bengal	3	3	3	3	3	3	3

Menbalar: Ziraat işçilerinin hayat şartlarına ait anketler hakkında Hindistan Hükümeti Çalışma Bakanlığının muhtelif raporları.

¹ Sadece hiçbir toprağı olmayan aileler buraya dahildir; Küçük parçalara malik aileler ziraat işçisi sıfatile bilhassa işgal edilmiş olsa bile buna dahil değildir.

Ferdî İşletme Sahasının Tahdidi :

Ferdî işletme sahasını bir tahdide tâbi tutmak bakımından bilvasıta muhtelif teşebbüsler yapıldığını zikrelemiştik. Fakat bu noktada vazih bir görüş henüz meydana çıkmamıştır. Yerli Millî Kongre tarafından kurulan Ziraî Reform Komisyonu, bölgesinde irad getiren ziraî bir işletmenin, sahasının beş mislinden fazlasına temellük etmeye kimsenin selâhiyettar olmadığını bilhassa kayıt ve tenbih eylemiştir, bundan artan topraklar Devlet tarafından istimlâk edilecek ve irat getirmeyen işletmelere mâlik kimselere yahut topraksız ziraat işçilerine tekrar taksim ve tevzi edilecektir. Buna mukabil, plânlaştırma komisyonu, beş senelik plân projesinde, mülkiyet hakkına bir had konulması fikrini reddetmiştir :

İşletme sahalılarının tahdidini hedef tutan teklif, mühim malî, idari ve organizasyona ait meseleleri ortaya koymaktadır, Devlet bir tazminat yahut diğer muayyen zarar ödeme şekilleri bulsun deniliyor. Bu vazife Devletin kaynaklarını ehemmiyetli surette aşma tehlikesine mâruzdur. İdarî cihaz, düşünüldüğü sanılan merhaleli, mülkiyetten mahrum etmenin ortaya attığı meseleleri sistematik bir surette karşılayabilecek durumda değildir. Topraklar Devlet tarafından satın alındığı zaman, bunların hakları olan muhtelif sınıflara tevzii (ufak mülk sahipleri, yarıcılar ve topraksız işçiler) esaslı İçtimaî ihtilâllerin menbaı olacak olan pratik mühim meseleler ortaya koyacaktır. En mühim ziraî işletmelerde istihsal düşecek ve mümkündür ki istihsalin düşmesi heyeti umumiyesile ziraatle müştâgil sınıfın refah ve devamında ciddi neticeler doğuracaktır. Kabaca ve geniş bir mikyasta, araziyi parçalamak ziraatın tanzimindeki zaruri değişikliği bilhassa son derece güçleştirmekten başka bir şeye yaramayacak ve teşkilâtlanmış tahripkâr kuvvetlerin kıskırtılması tehlikesini doğuracaktır (2).

Bu ihtar şiddetli tenkitlere sebep olmuştur. İlk önce istihsalin düşmesi korkusu tamamen muhik görülemez. Büyük ziraî işletmelerin çoğu küçük parçalar halinde çiftçilere kiralanmıştır, ve çoktan beri bu tarzda ekiliyor. Taksimde demek ki yeni hiç bir parçalamaya mevzu bahis olmayacak', : toprağı kiracı yahut yarıcılar olarak eken küçük çiftçiye sadece kanunî statünün bir değişmesinden ibaret olan toprağına sahip olma ve mahsulü sayının mühim bir kısmını kendisine ayırma imkânını verecektir.

Esasen istihsalin düşmesinden korkmağına sebep olsa bile öyle vaziyetler vardır ki İçtimaî ve siyasî adaletin istikrarı uğruna bu çeşit İktisadî gerilemelere katlanılabilir. Asyanın bazı memleketlerinde çok şiddetli olan, top-

² Government Of INDIA PLANNING COMMISSION : The First Five - year Plan A Draft Outline (New - Delhi, 1951) sayfa 99. Bu satırlar yazıldığından beri ferdî mülkiyet hakkına bir tahdit koymak prensibi projenin revize edilen metninde- kabul edildi.

rağa temellük arzusu anı patlamalarla siyasî bünyeyi sarsabilir. Toprağa karşı olan bu ihtiyaçtan tegafül etmek, istihsalı korumak gibi meşru bir sebepten bile olsa, İçtimai karışıklıklara bir vesile olabilir. Hemen hemen denilebilir ki siyasî noktâ nazar bugün Hindistanda, sağ ve sol arasında toprak mülkiyetinin tahdidi ve toprağın taksim ve tevzii meselesinde tutulan yola göre ikiye ayrılmıştır. Komünistlerin hattı hareketleri bellidir: toprağın zorla zaptedilmesine ve siyasî oportünizm maksatlarına göre taksimine ve nihai gaye olarak da kollektivistleştirilmesine taraftardır. Hindistan Sosyalist Partisi son seçim beyannamesinde toprağın taksimini pek ballandırıyor. (We Build for Socialism) adlı broşüründe şöyle diyor :

Sosyalist partisi İçtimai adaleti tesise ve ekonomik bir müsavat teminine çalışmağa kararlıdır ve birinci derecede milyonlarca müstahsillerimizin hapsedilmiş enerjilerini kurtarmak endişesile ve bu gayeye ulaşmak için toprakları taksim ve tevzi edecektir. Hiç bir köylü ailesi rant getiren bir işletmenin mesahai sathiyesinin üç mislinden veyahut orta derecede randımanlı bir topraktan 12 hektardan fazlasına mâlik olmağa selâhiyettar bulunmayacaktır. Hiç kimse, eğer onun işletmesine şahsen iştirak etmiyorsa toprak sahibi olamayacaktır. Toprak çiftçiye ait olacak, onunla devlet arasındaki mutavassıtlar kaldırılacaktır.

Toprağın Bağışlanması İçin Yapılan Uğraşmalar :

Toprağın taksim ve tevzi taraftarları âhiren «Sarvodaya Samaj» dan, Mahatma Gandi'nin muakkiplerinin gayri resmî teşkilâtından, çok kıymetli ve kuvvetli bir yardım temin etmişlerdir.

Bir yıldan fazla bir zamandan beri, yalnız ziraî reform tarihinde değil, belki içtimai değişikliklerin tekniğinde bile bulunmıyan biricik bir tecrübe cereyan ediyor. Gandinin başlıca talebelerinden olan Shri Vinoba Bhave (Hindistanda Bhoodan Yan ja diye bilinen) toprağın gönül rızasile bağışlanması kampanyasına girişmiştir. Komünistlerin büyük toprak sahiplerinin malikânelerini zorla zaptedip partileri âzasına dağıttıkları Telengana (Haydarabat Deccanı) dan başlayarak Vinoba Bhave yaya olarak ve «topraksızlara» ve işsizlere dağıtmak üzere toprak bağışları isteyerek bir devletten diğerine gitti. Gandinin ideolojisine göre, hiç bir mesele kuvvetle halledilemez ve hattâ İslahatı tahakkuk ettirmek çaresi bulundukça kanuna bile müracaattan çekinmelidir; her sağlam ve devamlı değişiklik insanın içindeki iyiliğe hitap etmekle ve en yüksek cesaretlerin heyecana getirilmesile vukua gelir. Toprak mülkiyetinin gayri müsavi taksiminin teşkil ettiği gayri tabiiliği müdrik ve hali hazır rejimin nasipsizleri nezdinde tezahür eden toprağa malikiyet arzusunu acele yatıştırmak lüzumuna kani olan Vinoba Bhave de Gandinin metodlarını denemeye karar verdi, Toprak bağışlanması lehine ah-

lâki müeyyideden başka bir müeyyide yoktu; isteği yerine getirilmezse hiç bir ceza derpiş edilmemişti; umumi takbih bile korkulacak bir şey değildir, zira bu iyi vesile için bile hiç bir taassup gösterilmemesine dikkat etmiştir. Ve bununla beraber neticeler şayanı hayrettir. Kendisine onlar ve yüzlerce hektar toprak bağışlandı. 1952 Mayısında Vinoba Bhave tarafından alınan toprak yekûnu 7ü.000 hektara baliğ oluyordu. Sarvodaya Samaj son bir toplantısında gelecek iki sene zarımda bağışlama tarikle bir milyon hektar toplamayı kendisine gaye ittihaz eyledi.

Shri Vinoba çok iyi anlıyor ki, zirai ekonominin bütün meseleleri sadece toprak bağışlama kampanyasile halledilemez. Başlıca gayesinin, mülk sahiplerinin iktisap ve temellük şevki tabiilerini zayıflatmaya müsait psikolojik bir zemin yaratmak olduğunu göstermiştir. Kendisine bağışlanan hektar miktarlarıyla tahmin ve takdir edilebilecek olan süratli neticelere bel bağlamıyor. «Bhoodan Yajna bir ideolojidir, halka satılacak yeni bir çay veya sigara markası değildir» diyor. 7 Haziran 1952 tarihli Harijan gazetesinde çıkan aşağıdaki yazının gösterdiği gibi, toprağın taksim şekli büyük bir alâka arz etmektedir:

Vinoba'nın muvasalatımızda yaptığı ilk şey, köye yapılacak toprak tevzii programını yeniden davulla ilân ettirmek oldu. Topraktan mahrum olmıyan herkese malûmat ulaşabilsin diye işçiler şahsen her eve gittiler. Sonra toplantı başladı. Hazirun topraksız kimselerin isimlerini bildirmeye dâvet edildi. Bu suretle anlaşıldı ki köy ne toprağı ne de işi olmıyan dört çoban' ailesi sayıyordu. Burada ne başka topraksız kimse ne de harijanslar (dokunulmazlar) vardı. Bittabi bu toprakların bu çobanlara verilmesi kararlaştırıldı.

Başka bir köyde “topraksızlar” köylü huzurunda durumlarını arz ve izah etmeye dâvet edildiler. Emrimizde ancak on (bigalık) toprak ve bu toprakları şiddetle istiyen (takriben 40 âzadan mürekkep) 10 aile vardı. Bir an münakaşadan sonra bu ailelerden üçü taleplerini geri aldılar, fakat ancak iki ailelik toprağımız vardı. Bütün bu yedi aileyi tatmin için 30 bigadan fazlasına ihtiyacımız vardı. Vinoba onlara aralarından ikisini seçmelerini söyledi. Büyük bir vakarla köy meclisini kurdular, ve birisi dokunulmaz olmak üzere en fakir iki aile seçtiler.

Bu içtimai tecrübenin manevi büyüklüğü mamafih onun iktisadi ehemmiyetini bize saklamamalıdır. Toprakların bundan mahrum olanlara ve işsizlere tevzii zirai reformun aramak zorunda olduğu ideal değil midir? Böyle bir tevzi iki noktai nazardan, istihlal ve tam kullanma bakımından Hindistan ziraatinin mahsul vermıyen karakterini artırmak tehlikesine mâruz değil midir? Kabili istifade bütün toprakların parçalara ayrılması ve bütün buna hakkı olanlar arasında dağıtılması zirai meselenin ideal olan hal şekli değildir. Bu, toprağı tam manasile işletmeye ve dahi en azından daha iyi randıman almıya ulaşma çaresi değildir. Böyle bir tedbir ancak zâhiri bir

işsizliği, gizli bir işsizliğe çevirmekten başka bir şeye yaramaz. Fazla olarak, toprak bağışlama kampanyası mülkiyetin bir kaç kişinin ellerinde toplanması demek olan başlıca prensibe dokunmuyordu. Bağışlayıcılar tabii bir netice olarak büyük mülk sahipleri değildiler; bazı ahvalde ancak 0,8 hektar toprağı olan bir adam bunun yarısını bağışlamıştır. Mamafih mümkündür ki, topraksız çok miktarda işçiye hiç olmazsa ufak bir parça verildiği zaman, bu suretle kiralari da indirterek toprak mülkiyetine olan tehacüm azalsın

İşletmelerin Bir Elde Toplanması (Remembrement) :

Mülkiyetin ehemmiyetsiz sahası ve parçalanması teknik İslâhatın ve randımanın en büyük engellerinden birini teşkil eder. Bu meseleyi halletmek için kırk seneden beri gayretler sarfedilmiştir. 1911 de Madras Hükümeti toprağın bir haddi asgariden dun olarak parçalanmasını menetmek imkânını düşünmüştü, fakat bu projeyi takip etmemek için «ciddî sebepler» bulunduğu kararına vâsıl olmuştu.

Başlangıcında, işletmelerin bir elde toplanması hakkındaki mevzuat tamamen ihtiyari idi. Daha sonra bu ameliyeyi icra ilk mükellef memurlar, eğer işgal edilen bölgenin hiç olmazsa üçte ikisine mâlik daimi mülk sahiplerinin en az yarısı buna razı olursa mülklerin yeniden taksimi projesini tatbika salâhiyeti kıldılar. Son zamanda mamafih “regroupement” (bir elde toplama) mecburi oldu ve Hükümetler, mülk sahiplerinin muvafakat ve muhalefetini nazara almaksızın, hangi yerde olursa olsun regroupement projesini tatbik ettirmeyi üzerlerine aldılar. Birçok Devletler halen mülkiyetin regroupement kanununu ve parçalanmaya karşı önleyici tedbirleri kabul etmişlerdir. 1942 tarihli mülkiyetin parçalanması ve regroupement’ni hakkındaki Bombay Kanunu, bir “parça” irad getirmeyen bir parsel diye kabul edilip, hiç bir toprağın bundan böyle satılamayacağını yahut da parçalar vücade getirecek şekilde bölünemeyeceğini şart koşmuştur. Veraset ve intikal halinde kanuni mevzuat sebebiyle yerine getirilemeyecek olan talepler, bir para tazminatı şeklinde vârislere verilecektir.

Mamafih, bu kanunun tatbikatı çok ağır yürüyor (1) meselâ Bombay Kanunu 1947 tarihli olduğu halde, mülkiyetin regroupement plânları 1950 Martı sonunda ancak 169 köy için hazırlanmış ve sadece 47 köyde tatbik olunmuştur. Ottar Pradesh’de 422 kooperatif şirketi 1948 nihayetinde remembrement ile meşgul oluyorlardı ve gruplandırılan sahanın yüz ölçüsü 68.000 hektara baliğ oluyordu.

Pencap ve Madhya Pradesh Devletlerinde ilerlemeler biraz daha belli-

---

¹ Cf Agricultural Legislation in India op. cit, vol II

dir. Birinci Devlette vilâyetin 640.000 hektar, yahut takriben ekilebilir toprakların yüzde beşi 1945 sonunda rögrupe edilmişti; bu sahanın takriben yüzde 77 si Kooperasyon Bakanlığının mesaisi sâyesinde rögrupe edilmişti. 1948 de yeni bir kanun neşredildi ve matbuata verilen son bir tebliğ regroupement ameliyesinin bu tarihten beş sene sonra bitirileceğini bildirmektedir. 1950 den itibaren bu mevzuda bir kanunun kabul edildiği Madhya Pradesh'de 1952 de römambre edilen toprakların 2.700 köye dağıtılan genişliği 1.008.000 hektara balığ oluyordu.

Parsellerin rögrupmanından sonra bile belki işletme ünitesi rantabl olma bakımından düzelmecektir.

Kooperatif işletmesi bu hale çare bulabilir ve bu da yer değiştirme meselesini ortaya atmaksızın olabilir. Bu son seneler zarfında zirai kooperatif işletmesi, tecrübe maksadile hükümetler tarafından teşçi edildi. Kollektif bir ekim için topraklarını ortaklamaya koyanlara ilk sene bir arazi vergisi muafiyeti bahşedildi. Gerek hazine gerekse Emlâk Kredi Bankası tarafından en pahalı ve ağır zirai âletleri satın almak, diğer Islahatı yapmak ve toprağın kıymetlendirilmesi için müsait faizler üzerinden uzun vadeli ikrazlar sağlandı. Kooperatif şirketleri de ikraz namı altında zirai mahsullerin depo edilmesi için inşa kıymetinin yüzde 75 ine kadar bir mali yardımdan ve hayvanlara ahır inşası için aynı kıymetin yüzde 25 ine müsavi bir tahsisattan istifade edebilirler. Zirai kooperatifler, tohum, gübre ilh... satın almak için, birinci sene için azami miktarı 1500 rupi ikinci ve üçüncü seneler için 750 ve işletmenin yüz ölçüsü ile mütenasiben tahsisat almak hakkına maliktirler.

Emlâk Kredisine Mütcellik Ahkâm :

Emlâk kredisi sahasında alınan tedbirler menfi bir karakterdedirler; ikrazlar üzerine bir tahdit şeklini iktisap ederler. Birçok devletlerde kanun şunları derpiş eder: 1) Borç veren için bir müsaade almak ve tescil olunmak lüzüm ve zarureti, 2) Kanunî bir şekilde hesap tutmak, 3) Borçluya makbuz ve muntazam hesap suretleri hülâsalarının teslimi, 4) Asgari bir faiz miktarı, 5) Borçluların dövülmesine ve korkutulmasına karşı korunması.

Bu kanunun tatbiki mamafih müessir olmaktan çok uzaktır. Son tetkikler istenilen faiz miktarının gene çok yüksek olduğunu ve tahdidat neticesi çiftçilerin zorlukla borç bulduklarını göstermiştir. Umumiyetle kabul ve tasdik ediliyor ki, bu meseleyi en iyi şekilde hal yolu kooperatif şirketleri aracılığı ile kredi teminidir ve âhiren kooperatif hareketinin çok fazla bir surette genişlediği tesbit olunabilir; fakat bu kredi şekli çiftçi ihtiyaçlarının en çok yüzde onunu kapatabilmektedir. Hindistan İhtiyat Bankası, emlâk kredisinin genişletilmesi için bir plân kabul etmiştir. İhtiyat Bankası hakkındaki kanun bu gayeye göre tādil edildi. Banka bundan böyle iki kefilin imzasını

taşıyan (bunlardan biri Devlet Kooperatif Bankası) ve işira yahut reeskont tarihinden sonra en fazla onbeş ayda müddeti münkazi olan emre muharrer senetlere ikrazlar yapacak ve avans verecektir.

Fakat gerçekten halledilmeyecek meselenin dar gelirli halk grubuna yapılacak sermaye avansları olduğu görülüyor. Çiftçiler sınıfının en büyüğünü teşkil eden bu grup, kooperatif hareketi tarafından bile "krediye lâıyk" olarak görülüyor. Hindistan'da Hükümetin çiftçilere doğrudan doğruya yaptığı yegâne finansman şekli, ziraat bütçesi yekûnunun ehemmiyetsiz bir yüzdesini teşkil eden, taccavi adı altında tanınan ikraz diye gösterilir. Demek dar gelirli halkın, yapılan her yeni tahdidi müteakip en ağır şartları empoze eden faizcilere başvurmaktan başka çaresi yoktur. Bu mesele, eğer hükümet ve kooperatif daha müsbet bir hattı hareket itihaz eylemezlerse halledilemez. Dar gelirli çiftçilere yardıma koşmak için Amerikanın (Farmers Home Administration) nevinde bir organizasyona ihtiyaç kendisini mecburi bir şekilde hissettiriyor.

Teknik İslâhat:

Bu makalenin toprak rejimi reformu, yani doğrudan doğruya mülk sahipleri ile şağillere ait tedbirleri ve başka bir cepheden, randımanı tetkikten başka bir mevzuu yoktur. Her halde, zirai kütleyi kalkındırmak için eğer teknik İslâhat ve kollektif kıymetlendirmeye bir göz atılmasaydı alınan muhtelif tedbirlerle yapılan çalışmaların izahı natamam kalırdı. Meselenin bu görünüşünün derin bir tetkiki pek tabîi olarak sadece buna bir makale tahsisini zaruri kıları. Burada yapılan kısa izah meselenin toplu bir görünüşünden başka bir şey arzetmez. Geçen sene ilân edilen beş senelik plân projesi geniş hatları içinde, gelecek beş sene için ziraat sektörüne kıymeti 6400 milyon rupiye yükselen envestismanlar derpiş eylemektedir. Bu miktardan 4.500 milyonu sulamaya, elektrik enerjisi istihsaline ve mütebakisi doğrudan doğruya ziraate ve boş sahalara kıymetlendirilmesine tahsis edilecektir. Hindistan hükümeti tarafından derpiş edilen sulamaya elverişli vâdilerdeki muhtelit mesai projeleri tahakkuk ettirildiği zaman 7 milyon hektarlık toprağı sulamaya ve 2 milyon kilovat elektrik istihsaline imkân bulunacaktır. Daimi sulanan ekili arazinin nisbeti bu suretle yüzde 19 dan yüzde 25 e çıkacaktır.

Bununla eşit olarak ekilmemiş toprakların ziraate elverişli bir hale konulması için beş senelik muazzam bir plân vardır. Neşredilen istatistikler, Hindistan Birliğinde sadece 8- 10 milyon hektarlık kısmı ziraate elverişli bir hale sokulabilecek ve kâr getirir şekilde ekilecek takriben 90 milyon hektarlık toprağın kiraç bir halde bulunduğunu meydana koyuyor. Fazla olarak 4 milyon hektarlık bir kısmı derinlere kök salmış muzur otlar ile

kaplıdır. Bu son senelerde gıda maddeleri ekimi için açılan kampanya ve diğer tedbirler sayesinde 160.000 hektara yakın arazi ziraate elverişli bir hale konmuştur. Gelecek yedi sene zarfında traktör merkez istasyonu senede 120.000 hektar toprak açacaktır.

Başka esaslı bir başarı Sindri'de Asyadakilerin en büyüklerinden biri olan bir kimyevi gübre fabrikası kurulmasıdır. Yakında günde 1000 ton sülfat d'amonyum istihsal edecektir. Hint çiftçileri tarafından bu neviden bilfiil istenen gübre, senede 2 ilâ 3 milyon ton olarak tahmin ediliyor.

Bununla beraber bu gelişme programında şeref mevki muhtemelen, müşterek kıymetlendirme, Hint - Amerikan Teknik İş Birliği programı çerçevesi içinde tahakkuk ettirilen 50 projeye ait ve râcidir. Bu projelerden çoğu Hindistan Hükümetinin su kuvvetinden yeni bir istifadeyi derpiş ettiği mntakalara yakın yerlerde tahakkuk ettirilecektir. Gayesi bu bölgenin maddi ve insan gayretlerini mümkün olduğu kadar inkişaf ettirmektir. Projeler Etawah deneme istasyonunda yapılan tecrübeler ve Ottar Pradesh devletindeki Faridabad ve Milokheri mülteci şehirlerindeki tecrübelerle istinat ediyor. (1)

Nüfusları 12 milyon kişiye balığ olan 16000. köye tatbik edilen plânın tam tahakkuku üç senede 380 milyon rupiye varacaktır. Bunun yarısı Amerika Devleti tarafından temin olunacaktır.

NETİCE

Gayrı kaabili itirazdır ki ziraatin sosyal ve ekonomik şartlarını islâh etmek ve sükûnet içinde demokratik Islahatı yürütmek bakımından halen Hindistan'da yapılanınki gibi bir gayretin misalini tarih pek az gösterir. Memleket, vüsat ve mahiyeti şimdiye kadar sebkat etmemiş bir vazife karşısında bulunuyor. Eğer bunları iyi bir şekilde yürütmeğe muvaffak olamazsak, daha dinamik kuvvetler yahut sadece tahripkâr kuvvetlerdir ki üste çıkacaklardır. Mevzu olan yegâne mesele dernek, yapılabilecek olanın âzamisi olup olmadığını bilmektir. Islahatı yürütmek yahut bunları daha radikal bir surette yapmak için demokratik metodu terke imek ve bu takdirde bunu yapmak muvafık mıdır? Böyle meseleler hali hazır şartlar içinde çok geniş bir cevap istemezler. Yeter ki bunlar aletdevam zekî ve hüsnüniyet sahibi kimselerin zihinlerinde mevcut bulunsun.

---

¹ Etawah'da 102 köyde gruplandırılan 259 kilometre kare bir sahayı kaplıyan 79000 kişi, gıda maddeleri istihsalini yüzde 45 artırmaya kabiliyetli olduklarını isbat etmişlerdir. Sıtma vebayı bakari ve diğer bazı hastalıklar bilfiil bertaraf edilmiştir ve nüfusun tahsil seviyesinin net bir yükselişi kaydedilmiştir.

Asırlardanberi Hindistan Çiftçisi, devletin, faizcinin ve mülk, sahibinin üçlü istismarı yüzünden öyle mat edilmiştir ki kurtuluşuna gayri tabii bir hal gözöyle bakılmaktadır. Ziraat Kraliyet komisyonununun 1928 de belirttiğı gibi «o borçlu doğar, borçlu yaşar ve borçlu ölüür» Toprak onun için borç teminine yarayan vasıttadan başka bir şey değildir. Bütün hayatında elinden kaçan ve hattâ idrakini aşan kuvvetler tarafından hipotek edilmiş gibi yaşar. Onun bu ümitsizliğı ve tevekkülü bu gün dahi zirai reformun ve yeniden inşanın en büyük engelidir. Asırlarca tiranların emri altında bulunduktan sonra hükümet memurları, onun hayırhahı olarak hareket etseler bile köylünün şüphesini gidermezler. Gandi, köylüye: protesto etmek, işbirliğini reddetmek cesaretini ve eğer ihtiyaç varsa hapsedilip ıztrab çekmesi fikrini aşladı. Nehru köylüyü ikna edecektir ki Hükümet ve köylü ancak bir bütündür. Son seçimler esnasında 180 milyon kadın ve erkeğın reyı ile iktidara getirdikleri Nehru onların bütün ümit ve intizarlarını kendinde toplamıştır.

---

23 EYLÜL 1948 TARİHLİ FRANSIZ AYAN MECLİSİ (CONSEİL DE LA REUBLİQUES) SEÇİM KANUNU

Çeviren : **H. Orhun**

Kısım : I

Madde 1 — Âyan Meclisi 320 âzadan tereküp eder :

- 1 — Ana Vatan ve Guadeloupe, Guvane, Martinique ve Reunion departmanlarından intihap edilen 253 âza.
- 2 — Cezayir departmanından intihap edilen 14 âza.
- 3 — Deniz aşırı topraklarla vesayet altında bulunan topraklardan intihap edilen 44 âza.
- 4 — Hıncıçinde ikamet eden vatandaşları temsil eden 1 âza.
- 5 — Tunus ve Fas'ta ikamet eden Fransız vatandaşlarını temsil eden 5 âza. (2 âza Tunus, 3 âza Fas için).
- 6 — Yabancı memleketlerde mukim Fransız vatandaşlarını temsil eden 3 âza.

Madde 2 — Âyan Meclisi âzaları 6 sene için intihap olunurlar. Âyan Meclisinin yarısı yenilenir. Bu maksatla Âyan Meclisi âzaları, bu kanuna mülhak 4 numaralı tabloya göre aynı mahiyette A ve B serilerine ayrılmışlardır.

Âyan Meclisi Başkanlık Bürosu kuruluşunu takip eden ay içerisinde açık oturum halinde ilk defa yenilenecek seriyi kur'a usulü ile tefrik edecektir.

Madde 3 — Her iki serinin (A ve B) ilk seçimi aynı günde yapılacaktır.

İstisnai olarak, birinci seride yer alan âyan âzaları 1952 Mayısında, diğcr seride gösterilenler 1955 Mayısında yenileneceklerdir.

Âyan âzalığı sıfat ve salahiyetin, her yenilenmeden sonra, bunların seçimlerini takip eden üçüncü Salıdan başlayacak ve bu tarihte eski âzaların sıfat ve salahiyetleri hitam bulacaktır.

Madde 4 — 35 yaşını ikmal etmemiş olan hiç bir kimse âyan âzalığına seçilemez. Millî Meclise intihap edilmeye mâni ve mebuslukla birleşmesi câiz olmayan hallere mütedair hükümler Âyan Meclisi âzalıkları için de câridir,

Kısım : II.

**Anavatan departmanlarıyla, Guadelope, Guyanne, Martinique, Réunion
Departmanları mümessillerinin seçimi :**

FASIL 1.

Umumî Hükümler

Madde 5 — Anavatan Departmanlarıyla Guadelope, Guyanne, Martinique, Reunion Departmanları temsilcilerine muhassas Âyan Meclisindeki 253 âzalık bu kanuna mülhak 1 numaralı tabloya göre taksim olunmuştur.

Her Departmanda 154.000 nüfusa kadar 1 âza, bundan sonra 250.000 veya küsur nüfus için 2 âza seçilecektir.

Madde 6 — Âyan Meclisinde Anavatan Departmanlarıyla Guadelope, Guyanne, Martinique, Reunion Departmanlarını temsil eden âzalar, her Departmanda;

1 — Mebuslar,

2 — Meclis umumi âzaları,

3 — Belediyeler Meclisleri temsilcileri veya vekillerinden mürekkep bir heyet tarafından seçilirler.

Madde 7 — Âyan Meclisi seçimi için tesbit edilen tarihten en az 6 hafta evvel neşredilecek bir kararname belediye meclisleri temsilcileri ile bunların vekillerinin tâyin edileceği günü tesbit eder.

Belediye Meclisleri temsilcilerinin seçimi ile Âyan âzalarının seçimi arasında en az üç hafta bulunması şarttır.

FASIL 2.

Belediye Meclisleri Temsilcilerinin İntihabı

Madde 8 — Nüfusu 9.000 den aşağı olan komünlerde :

11 Üyesi bulunan Belediye Meclisleri 1 delege,

13 üyesi bulunan Belediye Meclisleri 3 delege,

17 » » » » 5 »

21 » » » » 7 »

23 » » » » 15 »

seçerler.

Nüfusu 9.000 ve daha fazla olan Komünler ile Seine dahilinde bulunan bütün komünlerin belediye meclisleri üyelerinin hepsi delege dirler.

Diğer taraftan nüfusu 45.000 den fazla olan komünlerde 45.000 den fazlası için her 5.000 veya 5.000 in küsuru için bir vekil delege seçilir.

Felâkete uğramış komünlerin nüfusu 1936 nüfus sayımına göre hesap olunurlar.

Madde 9 — Belediye Meclisleri ne mebusları ve ne de Umumi Meclis âzalarını (delege olarak) seçemezler.

Millî Mecliste mebus bulunan bir zat veya Umumi Meclis âzası olan bir zat aynı zamanda Belediye Meclisi âzası olmak sıfatıyla (9.000 nüfuslu belediyeler ve Sein Belediyelerinde) hukuken delege sıfatını haiz bulunduğu takdirde kendisinin göstereceği bir zat Belediye Meclisi tarafından vekil tâyin olunur.

Madde 10 — Asli delege miktarı 5 veya 5 ten aşağı olursa vekil delege miktarı 3 tür. Bundan sonra her 5 veya küsuru için 2 vekil delege seçilir.

Bir Umumi Meclis âzası aynı zamanda mebus olursa bu zatın namzet göstermesi üzerine Umumi Meclis Reisi tarafından kendisine 1 vekil delege tâyin olunur.

Madde 11 — 15 ten aşağı delege intihap edilen komünlerdeki asil ve vekil delegeler, 5 Nisan 1884 tarihli kanunun 51 inci maddesinde derpiş edilen şartlar dahilinde, ayrı ayrı intihap olunurlar.

Yedek delegelerin sırası kazandıkları oy miktarına göre tâyin olunur. Oylarda müsavat halinde daha yaşlı olan tercih olunur.

Madde 12 — 15 ve daha fazla aslı ve vekil delege intihap edilen komünlerde intihap, aynı zamanda bir liste üzerine karma ve tercihlî oy usulüne gidilmeden en kuvvetli bakiye kaidesi tatbik edilmek suretiyle nisbî temsil sistemine göre yapılır; listeler aslı ve vekil delegelere muhassas yer miktarından az ismi ihtiva edebilirler.

Her Belediye Meclisi âzası veya Belediye Meclisi âzaları grubu aslı ve vekil delege vazifesi görecek namzet listeleri tevdi edebilirler. Vekil delegeler tevdi olunan listelerdeki sıraya göre sıralanırlar. Bir delegenin reddi veya mazereti halinde aynı listenin münthap en son delegesinden sonra gelen vekil delege onun yerine ikâme olunur.

Umumi İdare Talimatnamesiyle tesbit edilecek esaslar dairesinde istisnai olarak mebuslar ve Umumi Meclis âzalarının başkalarını tevkil etmek suretiyle reylerini istimal etmeleri kabul edilmiştir.

Madde 13 — Belediye Meclisi âzalıkları vazifesi 5 Nisan 1884 tarihli kanunun 44 üncü maddesine göre teşkil edilmiş olan, hususi temsilciler tarafından ifa edilen komünlerde delegeler ile vekil delegelerin intihabı hususi temsilciler başkanının daveti ile bu iş için toplanacak olan eski Belediye Meclisi âzaları tarafından yapılır.

Madde 14 — Asil ve vekil delegelerin intihabına ait zabıtlar Belediye Reisi tarafından derhal prefe'ye gönderilir. İntihabın nisbî temsil esasına göre yapıldığı komünlerde tanzim edilen zabıtta intihap edilen delegelerle yedek delegeleri ihtiva eden listenin gösterilmesi lâzımdır.

Zabıt varakası hazır bulunan asil veya yedek delegelerin kabul veya reddini keza bir veya müteaddit belediye meclisi üyeleri tarafından intihabın kanuniliği hususunda vukubulacak itirazları ihtiva eder.

Zabıtın bir kopyesi Belediye Dairesinin kapısına asılır.

Madde 15 — Hazır bulunmayan asil veya vekil delegelere intihap edildikleri, belediye reisi vasıtasıyla 24 saat zarfında bildirilir.

Bunlar bu vazifeleri kabul etmedikleri takdirde kendilerine vuku bulan tebliğ tarihinden itibaren 5 gün içerisinde keyfiyetten taahhütlü bir mektupla Prefe'yi ve bu gibileri komün delegelerine ait listenin vekil delegeliğe intihap edilenlerin altına geçirmekle vazifeli olan Belediye Reisini haberdar etmek mecburiyetindedirler. Belediye Reisi bunlara keyfiyeti derhal bildirir. Asil ve vekil delege seçilenlerin hepsi tevcih olunan vazifeyi kabul etmedikleri takdirde Prefe bir emirname ile yeni seçim gününü tesbit eder.

Madde 16 — Komün dahilindeki bütün müntehipler 3 gün içerisinde intihabın tarzı cereyanı aleyhine doğruca Prefe'ye itiraz edebilirler. Prefe bu itiraznameyi derhal departmanlar arası idare heyetine gönderir.

Prefe de, zabıtnamenin kendisine tevdiinden itibaren 5 gün içerisinde aynı itirazı yapabilir.

Madde 17 — Delegelerin intihabı aleyhine vukubulan itiraz vilâyet idare heyetince 3 gün içerisinde karara bağlanır. Bu karar aleyhine kararın tefhiminden itibaren 24 saat içerisinde Devlet Şûrasına istinafen müracaat olunabilir. Devlet Şûrası bu müracaatları süratle ve harçsız olarak tetkik eder.

Bir delegenin veya vekilinin intihabı iptal edildiği takdirde Prefe'nin emirnamesiyle tesbit edilecek günde Belediye Meclisi tarafından yeni intihap yapılır.

Madde 18 — Asil ve vekil delegelerin intihap neticelerine ait bir liste 8 gün içerisinde Prefe tarafından tanzim olunur. Bu liste talep eden herkese verilir. Bu tablonun kopyası çıkarılabileceği gibi ilân da olunabilir.

Bu liste Ayan Meclisi âzalarının intihabı günü intihap bürosu emrine âmade bulundurulur.

Ayan Meclisi âzalarını intihap ile vazifeli o intihap dairesindeki müntehiplerden her biri üç gün içerisinde yukarda sözü geçen listenin tanzim şekline itiraz edebilirler.

İtiraz bu kanunun 17 nci maddesinde gösterilen şartlar dahilinde tetkik ve karara bağlanır.

Madde 19 — Tâdat ve Tasnif Komisyonları tarafından mebus veya Umumî Meclis âzası olarak ilân edilen ve fakat henüz mazbataları kabul edilmemiş veyahut itiraz edilmiş olanlar müntehipler listesine yazılırlar ve oya iştirak edebilirler.

Madde 20 — İntihaba iştirak edecek olan delegeler İntihap Encümeni Reisi tarafından vize edilmiş olan dâvetiyelerini ibraz etmek suretiyle devlet fonlarından, miktar ve cibayet tarzı Umumi İdare Talimatnamesi ile tesbit edilecek bir seyahat tazminatı alırlar.

Bu madde hükümleri haiz oldukları unvanı memuriyet dolayısıyla senelik bir tazminat almayan, hukuken müntehip olanlar hakkında da tatbik olunurlar.

Mazeretsiz olarak intihapta isbatı vücut etmeyen intihap dairesindeki bütün müntehipler savcının talebi üzerine mahallî hukuk mahkemesince 3.000 frank tazminata mahkûm ediliirler.

Aynı ceza, taahhütlü mektupla, telgrafla yahut şahsan tebligat yapıldığı halde vaktinde intihapta isbatı vücut etmeyen vekil delegeler hakkında da tatbik olunabilir.

FASIL 3.

Ayan Meclisi Âza Namzetlerinin Gösterilmesi

Madde 21 — 4 ve daha ziyade Ayan âzası gösterecek olan ve 27 nci madde hükümlerine tâbi bulunan departmanlarda bir listedeki namzetler, usulen tasdik edilmiş imzalı bir beyanname vermeye mecburdurlar. Listenin intihap edilecek âza miktarı kadar ismi ihtiva etmesi şarttır.

Beyannamenin liste unvanını, namzetlerin isim, soyadı, doğum tarih ve mahalleri ile takdim sıralarını göstermesi lâzımdır.

Bir vekil marifetiyle her liste için müşterek bir beyan yapılabilir. Her namzet kendisinin imzası bulunmayan müşterek beyannameyi, kanunun 22 inci maddesinde derpiş edilen müddet içerisinde usulen tasdik edilmiş kendi imzasını havi şahsi bir beyanname ile teyit ve ikmal edebilir.

Namzetlik beyannamelerinin tevdi tarihinden sonra hiç bir kimsenin namzetlikten çekilmesi kabul edilmez.

Seçim kampanyasının devamı sırasında bir listedeki namzetlerden birisinin vefatı halinde, bu listeyi tevdi eden namzetler, oy vermeye başlayıncaya kadar vefat eden namzetin yerine başka birisini ikâme etmek hakkına sahip olacaklardır.

Madde 22 — Müteaddit namzetlikler memnudur: Hiç kimse ne aynı bölgenin müteaddit listelerinde ne de ayrı ayrı bölgelerde namzet olamaz. Bütün namzetler kendi imzalarıyla ekseriyet sistemi bahis mevzuu olan veya bir tek tur kabul edilmiş olan hallerde birinci tur için 21 inci maddedeki şartlar dahilinde departman valiliğine bir namzetlik beyannamesi vermeye mecburdurlar. Nisbî temsil usulü bahis mevzuu olan hallerde de bu beyannamenin en son seçime takaddüm eden Çarşamba günü saat 24 e kadar verilmesi

lâzımdır. Beyannameyi verene muvakkat bir makbuz, beyannameyi tetkikinden sonra da kat'î makbuz verilir.

Ekseriyet sistemi tatbik edilen departman dahilindeki 1 inci ve 2 nci turlar arasında konan her namzetliğin namzet tarafından imza edilmiş bir beyannameye mevzu teşkil etmesi lâzımdır.

FASIL 4.

İntihabın İcrası ve Âzâlıkların Tevcihi

Madde 23 — Anavatan Eyaletleriyle Guadelope, Guyanne, Martinique ve Reunion Departmanlarında Âyan Meclisi üyeleri intihabı aşağıda derpiş edilen kaidelere tâbidir.

Madde 24 — İntihap Encümeni Departman Merkezinde içtima eder, intihap Encümenine Hukuk Mahkemesi Reisi riyaset eder. Encümen Reisine İstinaf Mahkemesi Birinci Reisi tarafından tâyin edilen Hukuk Mahkemesi hâkimlerinden iki hâkim ve oy vermenin başlangıcında hazır bulunan ve namzetliğini koymamış olanlardan en yaşlı iki Umumi Meclis âzası yardım eder.

Çekinme halinde istinaf Mahkemesi Birinci Reisi tarafından bunların yerine başkaları tâyin olunur.

Madde 25 — Encümen, münthepleri asgari 100 er kişilik kısımlara ayırır ve bu kısımlardan her birisine bir başkan tâyin eder. Encümen intihabın cereyan ettiği müddet zarfında zuhur edebilecek bütün müşkilleri ve itirazları tetkikle hal ve karara bağlar. Her namzedin veya her namzetler listesinin bir mümessili 5 Eylül 1947 tarihli kanunun 15 inci maddesinde tesbit edilen şartlar dahilinde intihabın icrasında, reylerin tasnif ve tâdadında hazır bulunmak hakkını haizdir.

Madde 26 — 4 ten daha az Âyan Meclisi azasını intihap etmek hakkına sahip olan departmanlarda intihap iki turlu ekseriyet sistemine göre yapılır.

1 — Verilen reylerin mutlak ekseriyetini kazanmayan ve aynı zamanda.,

2 — Mukayyet münthepler miktarının dörtte birine müsavi rey alamayan hiç kimse birinci turda Ayan Meclisi üyeliğine intihap edilmiş olamaz, ikinci defa yapılan intihapta nisbî ekseriyet kâfidir. Müsavi rey alanlardan daha yaşlı olanın intihap edilmiş olduğu ilân olunur.

Madde 27 — 4 ve daha ziyade Âyan Meclisi âzası intihap etmek hakkına sahip olan departmanlarda intihap, karma listesiz ve tercihlili oysuz en kuvvetli vasati kaidesi tâkip edilerek nisbî temsil sistemi esasına göre yapılır.

Her listenin kazandığı Âyan Meclisi âzâlıkları bu listelerdeki sıraya göre namzetlere tevcih olunur.

Madde 28 — Yalnız bir turlu seçim yapılan departmanlarda intihap saat 9 dan 15 e kadar devam eder.

Diğer departmanlarda birinci intihap saat 8,5 ta açılarak 11 de kapanır, İkincisi saat 15 te açılıp saat 17,5 da kapanır.

Reylerin tasnifi 24 üncü maddede derpiş edilen büro tarafından icra olunur. Ve netice derhal intihap Encümeni Başkanı tarafından ilân olunur.

FASIL 5.

Ölen, istifa eden ve intihabı muteber addedilmeyen Ayan âzalarının yerine başkalarının intihabı :

Madde 29 — Anavatan veya Guadelope, Guyanne, Martinique ve Reunion Departmanlarından birisinden intihap edilmiş olan Ayan Meclisi âzalarının birisinin ölümü, istifası veya mazbatasının muteber addedilmemesi halinde bu âzalık inhilâl etmiş addedilerek 2 ay içerisinde aşağıdaki şekilde muameleye tâbi tutulur.

Madde 30 — 4 ten aşağı Ayan Meclisi intihap edilen Departmanda yeni bir seçim yapılarak birinci turda verilen reylerin mutlak ekseriyeti ihraz ve intihap listelerinde mukayyet müntehipler adedinin dörtte birine müsavi veya ikinci turda nisbî ekseriyeti kazanan namzede münhal bulunan âzalık tevcih olunur.

Madde 31 — 4 ve daha ziyade Ayan âzası intihap eden departmanda, Tasnif Bürosu inhilâl eden azalığı kazanmış olan listedeki münhal âzalıktan sonra ismi yazılı olan namzedi Ayan âzası olarak ilân eder.

Madde 32 — Ayan Meclisinin yenilenecek bir serisinin yenilenmesinden 6 ay evvel inhilâl vuku bulduğu ve inhilâl eden âzalık da yenilenecek seriye dahil olduğu takdirde inhilâl eden âzalık için intihap yapılmaz

FASIL 6.

İntihap Propagandası

Madde 33 — Meclisi Ayan âzalarının intihabı için toplanmalar müntehiplerin dâvetine müteallik kararnamenin ilânından sonra yapılabilir.

Dinleme ve namzetlerin takdimi bahis mevzuu olduğu takdirde bu toplantılara yalnız mebuslar, departman Umumî Meclis Azalan, Belediye Meclisleri âzalarıyla yedek âzaları ve namzetler hazır bulunabilirler.

Madde 34 — Belediye otoriteleri başka hiç bir kimsenin bu toplantılara katılmamasına dikkat edeceklerdir. Delegelerle vekil delegeler mensup oldukları Komün Başkanından aldıkları vesikalarla hüviyetlerini isbat edeceklerdir.

Madde 35 — Ayan Meclisi âzalarının intihabında her namzet veya her liste, müntehiplerden her birisi için bir liste ile 3 rey pusulasına sahip olacaktır.

Aşağıdaki fıkra derpiş edilen formaliteyi ifa eden namzetlerin, sirküler ve bültenlerin tab'ı, dağıtılması ve kâğıt bedeli masrafları devlete aittir.

Yukarı fıkra ahkâmından istifade etmek isteyen her namzet veya namzetler listesi intihap gününden tam 12 gün evvel valiye bir beyanname vermeye ve rehin, Emanet Sandığı memur sıfatını haiz olan mal memuruna (Tresorier - Peyeur General) 10.000 Frank teminat akçesi tediye mecburdur.

İdare, bu bültenlerden birini bizzat namzete verecek ve intihap gününden en az beş gün evvel her müntehibe ikinci bültenle bir liste gönderecek ve üçüncü bülteni de her intihap bürosu methaline koyacaktır.

İntihap turlarından birinde verilen reylerin en az % 5 ini kazanan namzetin ve Âyan Meclis âzalığı kazanan listenin teminat akçesi iade olunacaktır.

Teminat akçesi yatırmış olmanın faydalarından istifade edemeyen namzet, bizzat veya mümessili vasıtasıyla, her intihap turu bidayetinde intihap bürosu methaline müntehipler listesinde mukayyet müntehip adedince bülten koyabilir. Bültenlerin şekli Millî Meclis intihabında derpiş edilenler gibidir.

Madde 36 — Bu kısmın tatbik şekli bir umumi idare talimatnamesiyle tâyin ve tesbit olunacaktır.

Kısım: III

Cezayir Departmanlarını Temsil Eden Âyan Meclisi Âzalarının İntihabı

Madde 37 — Aşağı maddelerdeki hususi hükümler mahfuz kalmak şartıyla bu kanunun I ve II. nci kısımları hükümleri Cezayir Departmanlarını temsil eden Âyan Meclisi âzalarının intihabında da tatbik olunur.

Madde 38 — Cezayir Departmanlarına tahsis olunan 14 Âyan Âzalığı şu şekilde taksim edilmiştir :

Birinci intihap dairesini temsil edenler : 7

Cezayir çevresi 3

Oran » 2

Kostantin » 2

İkinci intihap dairesini temsil edenler : 7

Cezayir » » » 2

Oran » » » 2

Konstantin » » » 3

Her intihap dairesine ait taksimat (Circonscription) bu Kanuna bağlı 2 Numaralı tabloda tesbit edilmiştir.

FASIL I

Müntehipler Heyetinin Teşekkülü Ve Delege Ve Yedek Delegelerin İntihabı:

Madde 39 — Cezayir departmanlarından intihap dilen Âyan Meclisi âzaları aşağıda gösterilenlerden mürekkep iki intihap dairesi tarafından (College) intihap olunurlar.

Madde 40 — Birinci intihap dairesi :

- 1 — Birinci intihap dairesini temsil eden mebuslar
- 2 — Cezayir idari bölgesine bağılı olup cenup topraklarını temsil eden birinci intihap dairesinden intihap edilmiş Cezayir assambleesi azalan.
- 3 — Birinci intihap dairesini temsil eden Umumî Meclisler âzaları,
- 4 — Cenup toprakları ve departmanlarındaki muhtelit komünlerin Belediye Meclis ve Komisyonlarındaki bu birinci intihap dairesi mümessilleri tarafından birinci intihap dairesi müntehip listelerinde mukayyet müntehiplerin her beşyüzü ve ayrıca beşyüz küsuru için intihap edilen birer delege
- 5 — 20/Eylül/1947 tarihli Cezayir'in organik statüsünü tayin eden kanunun 50 nci maddesinin ikinci bendi hükümleri tatbik edilmeye kadar muvakkat mahiyette olarak bir umumî idare talimatnamesiyle tavzih edilecek şartlar dahilinde cenup toprakları yerli komünlerince, birinci intihap dairesi müntehipler listelerinde mukayyet eşhastan her 500 kişi için bir ve her beşyüzün küsuru için ayrıca bir kişi olmak ve birinci intihap dairesi müntehiplerini temsil etmek üzere bu müntehipler tarafından seçilecek delegelerden tereküküp eder.

Madde 41 — İkinci intihap dairesi :

- 1 — İkinci intihap dairesini temsil eden mebuslar.
- 2 — Tâli intihap dairelerinde (Circonscription) ikinci intihap dairesi (College) için seçilen Cezayir meclis âzaları.
- 3 — İkinci intihap dairesini temsil eden Umumî Meclis âzaları.
- 4 — Cenup arazisinde ve departmanlarındaki göçebe cemaatler muhtelit komünleri belediye meclislerinde ikinci intihap dairesini temsil edenler tarafından bu intihap dairesi müntehipler listesinde mukayyet eşhasın her beşyüzüne kadar bir kişi ve her beşyüz küsuru için ayrıca bir kişi olmak üzere intihap edilecek delegeler.
- 5 — 20/Eylül/1947 tarihli Cezayir'in organik statüsü hakkındaki kanunun 50 nci maddesinin 2 nci bendi hükümleri tatbik edilmeye kadar muvakkat mahiyette olarak bir umumî idare talimatnamesiyle tavzih edilecek şartlar dahilinde cenup toprakları yerli komünlerince ikinci intihap dairesi müntehipler listelerinde mukayyet eşhastan her 500 kişi için bir ve her 500 küsuru için ayrıca bir kişi olmak ve ikinci intihap dairesi müntehiplerini temsil etmek üzere bu müntehipler tarafından seçilecek delegelerden tereküküp eder.

Madde 42 — Bir Umumî Meclis âzası aynı zamanda assamble âzası bulunduğu takdirde kendisi tarafından gösterilecek bir zat Umumî Meclis Reisi tarafından (bu zat yerine) vekil olarak tayin olunur.

Madde 43 — Yukarıdaki 39 uncu madde hükümleri mahfuz kalmak şar-

tiyle ve yerlilik (vasfı) yerine daimî müntehip olma (vasfı) esas ittihaz edilmek suretiyle delege ve vekil delegeler, bu kanunun II. nci kısmında derpiş edilen şartlar dahilinde seçilirler.

Madde 44 — Her Belediye Meclisi veya göçebe komün meclisince intihap edilecek delege ve vekil delegeler miktarı son tesbit edilen müntehipler listelerine göre vilâyet kararnamesiyle tavgiz olunur.

Madde 45 — Göçebe komün meclisleri (Djemaâ) meclis reisinin riyasetinde toplanarak 5/Nisan/1884 tarihli kanunun 51 inci maddesiyle tesbit edilen şartlar dahilinde delegelerle, vekil delegeleri intihap ederler.

Madde 46 — Belediye Meclisleri ile Belediye Encümenleri Âzaları birinci intihap dairesi ve Belediye Meclisleriyle göçebe komünleri meclislerini ikinci intihap dairesi için ne Cezayir assamesi delegelerini ve ne de 9 uncu maddeye göre seçilmiş olanları intihap edemezler.

FASIL II

Ayan Meclisi Azalarının İntihabı

Madde 47 — Aşağıdaki hususi hükümler mahfuz kalmak üzere Cezayirdeki her intihap dairesinde namzetlerin iraesı ve intihabın icrasında bu kanunun ikinci kısmında dört âyan âzası intihap edecek departmanlar için tesbit edilmiş olan kaideler tatbik olunur.

Madde 48 — Dördüncü maddede tesbit edilen şartları haiz ve intihap listelerinde isimleri kayıtlı bulunan bütün müntehipler iki intihap dairesinin her hangi birisinden namzetliğini koyabilirler.

Madde 49 — Umumi Vali mahalli hususiyetlere göre 27 ci maddede derpiş edilen intihap hizmetlerinin açılış ve kapanış saatlerini kararnameyle tesbit edebilir.

Madde 50 — Cezayir'in organik statüsü hakkındaki 20 Eylül 1947 tarihli kanunun 50 nci maddesinin 2 nci bendi hükmü tatbik edilinceye kadar umumi vali Cezayir'in cenup topraklarında bu kanunla valilere verilmiş olan hak ve salahiyetleri kullanır.

Kısım IV.

Deniz Aşırı Ve Vesayet Altındaki Memleketleri

Temsil Eden Âyan Azalarının İntihabı

Madde 51 — Deniz aşırı ve vesayet altındaki memleketlerde âyan âzaları, memleket veya vilâyet assambleleri veyahut bu assamblelerin seksiyonları ve keza alâkalı memleketleri temsil eden mebuslar tarafından intihap olunurlar.

Bir tek intihap dairesi halinde olarak bir memleket veya vilâyet assamesi veyahut bu assamblelerin bir seksiyonu tarafından intihap edilecek

âyan âzası 3 ten az olduğu takdirde intihap iki türlü ekseriyet sistemine göre yapılır. Birinci turda mutlak ekseriyet şart, ikinci turda nisbî ekseriyet kâfidir.

Bir tek intihap dairesi olarak bir memleket veya vilâyet assamblesi veyahut bu assamblelerin bir seksiyon tarafından intihap edilecek âyan âzası ikiden fazla olduğu halde intihap, ne tercihlî oy ne de karma liste olmaksızın en fazla bakiye kaidesi tatbik edilmek üzere nisbî temsil sistemine göre yapılır.

Madagaskarda, beş memleket assamblesi iki kısımdan mürekkep .bir tek intihap dairesi teşkil edeceklerdir. İntihap her assamble mahallinde aynı Pazar gününde icra olunur. Lüzum hasıl olduğu takdirde, ikinci tur, müteakip pazar günü yapılır.

Deniz aşırı ve vesayet altındaki memleketleri temsil eden 44 Âyan Meclisi âzalığının bu memleketler arasında taksimi bu kanuna bağılı 3 numaralı tabloya göre yapılır.

Bir kaç yerden intihap edilmiş olan mebuslar intihabın başlamasından en az 15 gün evvel hangi yerde rey verme haklarını kullanmak istediklerini bildirmeye mecburdurlar.

Âyan Meclisi azalarının intihabında çift intihap dairesi teşkil edilen yerlerde bir veya bir kaç yerden intihap edilmiş olan mebuslar, intihap dairelerine tekâbül eden kısımda reylerini kullanırlar. Eğer onlar tek intihap dairesinden intihap edilmişler veya intihap yapılan daire dahilinde bir memleket assamblesine mensup değillerse istedikleri kısımda reylerini verebilirler.

Madde 52 — İntihap günü memleket dahilinde bulunmayan assamble azalarıyla mebuslar istisnai olarak reylerini vekil ettikleri kimseler marifetiyle verebilirler.

Madde 53 — Deniz aşırı veya vesayet altında bir memlekette intihap edilmiş olan Âyan Meclisi âzalıklarında ölüm, istifa veya malûliyet sebebiyle vuku bulan inhilâl halinde ana vatan topraklarındaki şartlar dahilinde iki ay zarfında yeni bir intihapla münhaller doldurulur. Kısmî seçim tarihi deniz aşırı memleketler vekilinin raporu üzerine kararnameyle tesbit olunur.

Madde 54 — Bir serinin yenilenmesine tekaddüm eden altı ay içerisinde bu seriye dahil Âyan azalıklarında vuku bulacak münhalin kapatılması için kısmî seçim yapılmaz.

Kısım V

Tunus, Hindicini ve Fas'ta Mukim Fransız Vatandaşlarının Temsil Eden Âyan Meclisi Âzalarının İntihabı

Madde 55 — Tunustaki Fransızları temsil edecek Âyan Meclisi âzaları,

umumi seçimde Tunus Büyük Millet Meclisine ve Belediye Meclislerine seçilmiş olan Fransız âzalar tarafından iki türlü ekseriyet sistemine göre intihap olunurlar, intihap, merkezi hükümette intihaplar için tesbit edilmiş olan günde ve hususi surette organize edilmiş olan yazışma vasıtasıyla icra olunur.

Tasnif ve neticenin ilânı sureti mahsusada tâyin edilmiş olan komisyon tarafından Paris'te yapılır.

Eğer birinci turda mutlak ekseriyet istihsal edilemezse, 15 gün sonra aynı şartlar dahilinde ikinci tura müracaat olunur. Bu ikinci turda nisbî ekseriyet kâfidir.

Madde 56 — Fas'ta ikâmet eden Fransız vatandaşlarını temsil eden 3 Ayan Meclisi âzası ya hükümet konseyinde âza bulunan Fransızlar veya Faşta mukim Fransızları Ayan Meclisinde temsil etmek üzere intihap edilmiş olan Parlâmento grupları tarafından gösterilen namzetler arasından Millî Meclişçe intihap olunurlar.

İntihap namzetlerin gösterilmesini takip eden hafta içerisinde alenî celsede iki türlü ekseriyet usulü ile yapılır.

Madde 57 — Muvakkat bir zaman için, Hindicini'de mukim Fransız vatandaşlarının Ayan Meclisindeki mümessili, Parlâmento gruplarının göstereceği namzet üzerine Millî Meclis tarafından intihap olunur.

İntihap, namzet gösterilmesini tâkip eden hafta içerisinde alenî celsede iki türlü ekseriyet usulü ile yapılır.

Müsait şartlar hasıl olduktan sonra Hindicini'de mukim Fransız vatandaşlarının mümessillerinin intihap şekli bir kanunla tesbit olunur.

Madde 57 — Muvakkat bir zaman için, Hindicini'de mukim Fransız vatandaşlarının Ayan Meclisindeki mümessili, Parlâmento gruplarının göstereceği namzet üzerine Millî Meclis tarafından intihap olunur.

İntihap, namzet gösterilmesini tâkip eden hafta içerisinde alenî celsede iki türlü ekseriyet usulü ile yapılır.

Kısım VI.

Yabancı Memleketlerde ikâmet Eden Fransız Vatandaşlarını

Temsil Eden Azaların İntihabı

Madde 58 — Aşağıdaki gruplar tarafından Millî Meclis'e, kendileri için tahsis edilen Ayan Âzalıkları miktarının 3 misli namzet gösterilir: Yabancı memleketlerdeki Ünyon Fransızlar, Ticaret Odaları Birlikleri, Eski Muharıpler Millî Federasyonu.

Madde 59 — Millî Meclis, namzetlerin kendisine takdimini tâkip eden hafta içerisinde açık oturumda iki türlü ekseriyet usulü ile yabancı memle-

ketlerde mukim Fransızlar Âyan Meclisinde temsil edecek 3 âzayı intihap eder.

Madde 60 — V. inci kısım ile bu kısımda gösterilen âzalıklardan birisinin malûliyet, istifa veya diğer sebepler dolayısıyla inhilâli halinde, bu yerlerin normal şekilde yenilenmesine 6 aydan fazla bir müddet kalmış olmak şartıyla yukardaki maddelerde tesbit edilmiş olan şartlar dahilinde yeniden seçim yapılır.

Madde 61 — Bu kanunun IV, V ve VI. ncı kısımlarının tatbik şekilleri bir Umumi İdare Talimatı ile tesbit olunacaktır.

Bu Kanun Devlet Kanunları gibi icra olunacaktır.

İKİNCİ DÜNYA HARBİ SONRASI ANAYASALARINDAN İTALYAN CUMHURİYETİNİN 27/ARALIK/1947 TARİHLİ TEŞKİLÂTI ESASİYE KANUNU

Yazan : **Vecihi Tönük**
Devlet Şûrası Âzasından

Bu yazımızla İtalyan Cumhuriyetinin yeni Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nu İtalyanca asıl metninden Türkçeye çevirerek sayın meslektaşlarımızın tetkik ve mütalâalarına sunuyoruz.

Birinci Dünya Harbi sonrasında olduğu gibi İkinci Dünya Harbi sonrasında da yeni birçok esas teşkilât kanunları ortaya çıktı. Zamanımız harplerinin milletlerin sosyal bünyelerinde vücade getirdiği tahavvüller, devletlerin hukukî nizâmında da derin değişiklikler yapıyor. Bu değişiklikler işe ilkönce in'ikâslarını anayasalarda gösteriyor. Gerçekten, zamanımızın harpleri, menşelerini iktisadi olduğu kadar ideolojik kaynaklardan da almaktadır. İdeolojiler ise devlet telâkkisine ve devletten beklenen gayelere ve dolayısıyla da devletlerin siyasi bünye ve kuruluşlarına tesir etmektedir. Bu itibarla harb sonrasında galip gelen ideolojiler, tabiatıyla devletin siyasi kuruluşunu düzenliyen ve onun hukukî nizâmının temel ilkelerini vazeden anayasanın hâkim unsurları olarak devlet kuvvetlerinin şekillendirilmesine ve hukuk görüş ve anlayışına esas teşkil etmektedir. İşte bu sebeplerle İkinci Dünya Harbi sonrası da yeni anayasaların doğmasını gerektirdi. Birinci Dünya Harbi sonu anayasaları hemen bütün dillere çevrilmiş ve bir araya getirilerek mecmualar hâlinde müteaddit tabırları da yapılmıştı. Hukuku - âmme ve hukukî - esasiye bilginleri de inceden inceye İlmî araştırmalar ve incelemelerde bulunarak bu anayasalara hâkim prensipleri ve yeni temayülleri sentetik bir tarzda ortaya koymuşlardı. Bu devre, ikinci Dünya Harbinin hitâmiyle kapandıktan sonra bugün de İkinci Dünya Harbi sonrası anayasaları üzerinde irdelemeler yapılmaya ve eserler çıkarılmaya başlanmış bulunuyor. Bu yeni anayasaların temel ilkeleri nelerdir? Bu konudaki umumi temâyül hangi istikamete yönelmektedir? Yeni anayasaların müşterek ve fârik vasıfları nelerdir? gibi İlmîecessüsü kamçılayan mevzular üzerinde irdelemeler yapılmakta ve meslekî mecmua ve kitaplarda hergün değerli yazılar neşredilmektedir. Bir taraftan bu etüdler devam ederken diğer taraftan da gün geçtikçe yeni yeni anayasalar ortaya çıkmaktadır. Denilebilir ki bugün birçok milletler, anayasalarını yeni baştan tanzim etmek için hummalı bir faaliyet içindedirler. Nitekim bizde de bir anayasa reformuna ihtiyaç bulunduğu gerek siyâsi mahfillerde ve gerekse ilim sahasında kabul ve tasdik olunmaktadır. Ancak bunun zaman ve mevsimini tâyin üze-

rinde yani teferruatta bir görüş ayrılığı belirlemektedir. Bu sebeple yeni anayasaların esaslı surette tetkik ve mütalâası Türk aydınları için çok alâka çeken bir mevzu sayılmak lâzımdır. İkinci Dünya Harbi sonrası anayasalarının dikkatle üzerinde durulması lâzım gelenlerden birisi de hiç şüphesiz, İTALYAN ANAYASASI'dır. İtalya, meşrutî bir krallıktan cumhuriyete ve faşist bir rejimden demokratik bir rejime geçmiş ve hukukî nizâmını da buna göre düzenlemek ve teşkilâtlandırmak mecburiyetinde kalmış bulunduğundan eski bir hukuk diyârı olan ve birçok ünlü hukukçuları bulunan böyle bir memleketin anayasasının topladığı alâkânın sebebi meydandadır. Bununla beraber, zannediyorum ki şimdiye kadar bu anayasa dilimize aynen ve metnen çevrilmiş değildir. Vâkiâ, bu anayasasının muhtevâsı ve esasları hakkında matbuatta bâzı müteferrik makaleler neşrolundu. Bu değerli yazıları ben de okumuş bulunuyorum. Fakat, tam ve kâmil bir metin hâlinde bu anayasanın Türkçeye çevrildiğini bilmiyorum. Halbuki FRANSIZ ANAYASASI, dilimize en salâhiyetli zevat tarafından çevrilmiş bulunmaktadır. Hususiyle bugün Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü olan sayın meslektaşım ve arkadaşım Doktor Halim T. Alyot'un İçişleri Bakanlığında müşâvir bulunduğumuz zaman yaptığı tercüme, İDARE DERGİSİ'nde neşredilmek suretiyle meslektaşların tetkik ve mütalâalarına, da sunulmuştu. Daha sonra, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ Hukuk Fakültesi Dergisinde de üniversite mensuplarından bir zatın yaptığı tercüme intişar etmişti. İtalyada tahsil etmiş birçok değerli meslekdaşlarımız bulunduğu halde İTALYAN ANAYASASI'nın şimdiye kadar Türkçeye aynen çevrilmemiş veya çevrilmiş ise benim gözüme ilişmemiş olması, aczime bakmayarak bu anayasanın dilimize çevrilmesi hususunda bana şevk ve cesaret verdi. İlim âleminde geniş bir alâka toplamış olan bu anayasanın bir yandan da İtalya gibi bir Akdeniz memleketi olan dost Türkiyemizde dahi derin bir alâka toplayacağı şüphesizdir. Nitekim, İtalyan Parlâmentosu Hariciye Komisyonu Başkanı bulunan Türk dostu bir profesörün geçen yıl Hukuk ilmini Yayma Kurumu adına bu konuda verdiği konferans pek kalabalık Türk aydınlarınca zevkle ve istifade ile dinlenilmişti. İşte bütün bunları düşünerek bu anayasayı son zamanlarda İtalya'dan getirttiğimiz Ordinaryüs Profesör Giuseppe d'Eufemia'nın talebeleri için yazdığı, Elementi di Diritto Costituzionale, adlı eserinin 1952 yılında yapılmış olan üçüncü tabının sonuna lâhika olarak konulmuş bulunan İtalyanca asıl metninden Türkçeye çevirmeye çalıştık. Şâyet, tercümemizde bir noksan veya yanlış rastlanacak olursa bunun iyi niyet ve arzumuza bağışlanacağını umarız. Bu anayasanın en iyi şerhlerinden biri sayılan ve anayasanın ihzarî çalışmaları hakkında da geniş mâlûmat vermekte olan Profesör Vincenzo Carullo'nun, La Costituzione della Repubblica Italiana adlı eserinden de faydalanarak İTALYAN ANAYASASI'nın mühim esasları ve İtalya'da vücade getirdiği yenilikler hususlarında vakit

ve fırsat buldukça İDARE DERGİSİ sütunlarında birkaç yazı yazmak niyetinde olduğumuzu açıklıyarak bu defalık bu anayasanın tam metnini muhterem meslekdaşlarımızın tetkik ve mütalâalarına arz etmekle bahtiyarlık duymaktayız.

İTALYAN CUMHURİYETİNİN 27/ARALIK/1947

TARİHLİ ANAYASASI

Temel İlkeler —Principil Fundamentali

MADDE:1

(1) İtalya, çalışma temeli üzerine kurulmuş halkçı (demokratik) bir CUMHURİYETTİR.

(2) Hâkimiyet, halka âittir. Halk bunu Anayasanın koyduğu şekil ve sınırlar dairesinde kullanır.

MADDE:2

Cumhuriyet, insanın gerek fert olarak gerekse şahsiyetinin geliştiği ve ilerlediği içtimai teşekküller içinde bulunduğu tecavüzdən masun haklarını tanıır ve sağlar. Siyasi, iktisadi ve içtimai tesanüdün şaşmaz ve bükülmez ödevlerinin yerine getirilmesini ister.

MADDE:3

(1) Bütün vatandaşlar, aynı içtimai seviye ve şerefte olup siyasi kanaat, şahsi ve içtimai şartlar bakımından hiçbir fark gözetilmeksizin kanun nazarında eşittirler.

(2) Vatandaşların hürriyetini ve eşitliğini fiili olarak tahdit eden ekonomik ve sosyal mahiyetteki engellerle insan şahsiyetinin tam ve kâmil bir surette gelişmesini ve bütün çalışanların memleketin siyasi, iktisadi ve içtimai teşkilâtına fiili bir surette iştirakini meneden engelleri ortadan kaldırmak Cumhuriyet'in vazifesidir.

MADDE:4

(1) CUMHURİYET, bütün vatandaşların çalışma hakkını tanıır ve bunu gerçekleştirecek şartları hazırlar.

(2) Cemiyetin maddi ve ruhi terakkisine yarayacak ve buna yardım edecek bir iş ve görevi kendi imkân ve intihabına göre yapmak ve geliştirmek her vatandaşın vazifesidir.

MADDE:5

Bölünmez bir bütün olan CUMHURİYET, mahallî muhtariyetlerin mevcudiyetini tanıır ve bunları geliştirir. Devlete bağlı kuruluş ve hizmetlerde mümkün olduğu kadar geniş bir ademi merkeziyet ilkesini gerçekleştirir ve mevzuat ve tatbikatını muhtariyet ve ademi merkeziyetin istilzam ettirdiği icaplara uydurur.

MADDE:6

CUMHURİYET, vazedeceği münasip kaidelerle lisan bakımından ekalliyet teşkil edenleri himaye eder.

MADDE:7

(1) Devlet ile Katolik Kilisesi kendi sahalarında bağımsız (müstakil) ve egemen (hükümran) dırlar.

(2) Devlet ile Katolik Kilisesinin münasebetleri Lateranensi misaklarıyla tanzim olunmuştur. Her iki tarafça kabul edilmiş bulunan bu paktların tâdili için Anayasanın revizyona tâbi tutulması usulüne müracaata lüzum yoktur.

MADDE: 8

(1) Bütün dinî inanışlar, kanun nazarında, eşit bir surette serbesttirler.

(2) Katoliklikten başka dinler, İtalyan hukukî nizamına aykırı olmamak şartıyla kendi özel statülerine göre teşkilâtlamak hakkına mâliktirler.

(3) Bunların Devletle münasebetleri alâkalı temsilcilerle yapılacak anlaşmalar üzerine kanunla tanzim olunur.

MADDE: 9

(İ) CÜMHURİYET, harsın gelişmesini, bilimsel ve teknik araştırmaları teşvik eder.

(2) Milletın tarihî ve artistik varlığını (mâmelekini) korur.

MADDE: 10

(1) İtalyan hukukî nizamı, devletlerarası hukukun umumen tanınmış ve kabul edilmiş bulunan kaidelerine uydurulur.

(2) Yabancıların hukukî vaziyetleri, uluslararası kaidelerle andlaşmalara uygun kanunlarla tanzim edilir.

(3) İtalyan Anayasasının sağladığı demokratik hürriyetlerin fiilen kullanılmasına kendi memleketlerinde müsaade olunmayan yabancılar, kanunlarla konulmuş olan şartlar dairesinde İtalyan topraklarına sığınmak hakkına maliktirler.

(4) Siyasi suçlardan dolayı yabancıların iadesi câiz değildir.

MADDE : 11

İtalya, başka milletlerin hürriyetlerine tecavüz ve uluslararası uyuşmazlıkların çözülmesi için bir vasıta olarak harbi red ve takbih eder. Diğer devletlerle müsavi şartlar dâhilinde milletlerarasında sulh ve adaleti sağlayacak teşkilâtın işleyebilmesi için zaruri bulunan hâkimiyet (egemenlik) haklarının tahdidine muvafakat eder. Bu maksatla, uluslararası teşkilâtlanmayı teşvik eder.

MADDE: 12

Cümhuriyetin bayrağı, yeşil, beyaz ve kırmızıdan ibaret üç İtalyan rengini taşıyan müsavi genişlikte üç şâkulî şeritten vücade gelir.

BİRİNCİ KISIM
Vatandaşların Hakları Ve Vazifeleri
 BİRİNCİ BÖLÜM
Medenî Münasebetler

MADDE : 13

- (1) Şahsî hürriyet ihlâl olunamaz.
- (2) Kanunla derpiş edilmiş bulunan hallerde adlî makamların mucip sebepli kararına müstenit olmadıkça herhangi bir şekilde olursa olsun şahısların aranması, tevkifi ve muayenesi câiz olmadığı gibi şahsî hürriyetin herhangi bir tarzda tahdidi de caiz değildir.
- (3) Kanunla tahdidi olarak tâyin edilmiş bulunan müstaceliyet ve zaruret gibi istisnâ hallerde umumî emniyet makamlarınca muvakkat karar ve tedbirler ittihaz olunabilir. Şu kadar ki bunların 48 saat içinde adlî makamlara bildirilmesi lâzımdır. Adlî makamlarca, müteakip 48 saat zarfında tasvip ve tasdik edilmeyen karar ve tedbirler iptal edilmiş sayılır ve bütün neticeleriyle hukukî kıymetini zayi eder.
- (4) Her ne şekilde olursa olsun hürriyetin tahdidini intaç, eden, insan üzerindeki maddî, manevî her tazyik cezayı muciptir.
- (5) Tutukluluk (mevkufiyet) süresinin âzami haddini kanun tâyin eder.

MADDE : 14

- (1) İkametgâhın masuniyeti ihlâl olunamaz.
- (2) Şahsî hürriyetin himayesi için kanunla derpiş ve vazedilmiş bulunan şekil ve haller dışında muayene, taharri ve müsadere yapılamaz.
- (3) Genel sağlık ve umumi felâket sebep ve sâikleriyle veya iktisadi ve mâlî gayelerle yapılacak muayene, teftiş ve tahkik hal ve şartlarını özel kanunlar tanzim eder.

MADDE : 15

- (1) Muhaberenin ve diğer bütün haberleşme şekillerinin gizliliği ve serbestliği ihlâl olunamaz.
- (2) Kanunla vazedilmiş bulunan teminatın mahfuziyeti şartıyla muhabere ve diğer bütün haberleşme şekillerinin tahdidi yalnız adlî makamların mucip sebepli tasarruflarıyla mümkün olabilir.

MADDE : 16

- (1) Genel sağlık ve genel güvenliğin zaruri kıldığı sebeplerle kanunların genel nitelikte koydukları tahditler müstesna olmak üzere her vatandaş millî ülkenin her tarafında ikamet ve seyahat edebilir.
 Siyasi sebep ve mülâhazalarla hiçbir tahdit vazolunamaz.
- (2) Her vatandaş, kanunun koyduğu mecburiyetlere riayet şartıyla CUMHURİYET ülkesinden harice çıkmak ve tekrar girmekte serbesttir.

MADDE : 17

(1) Vatandaşlar, sulh ve sükûnet içinde silâhsız olarak toplanmak hakkına mâliktirler.

(2) Umuma açık yerlerde olsa bile toplantıların önceden haber verilmesine lüzum ve zaruret yoktur.

(3) Umumi yerlerde yapılacak toplantıların yetkili makamlara önceden haber verilmesi lâzımdır. Bu makamlar ancak emniyet mülâhazalarıyla veya umumi felâket hallerinde toplantıyı menedebilirler.

MADDE : 18

(1) Ceza kanuniyle yasak edilmiş amaçlar gütmek şartıyla vatandaşlar .izin almaksızın cemiyet (dernek) kurmak hürriyetine mâliktirler.

(2) Gizli cemiyetlerle askerî mâhiyet taşıyan teşkilât mârifetiyle bilvasıta da olsa siyasi amaçlar güden cemiyetler kurmak yasaktır.

MADDE: 19

Herkes mensup olduğu dinî inancı herhangi bir şekilde gerek ferden ve gerekse cemiyet kurarak serbestçe öğretmek ve yaymak ve umumi âdap ve ahlâka aykırı olmamak şartıyla âyinlerini kendi kendine veya alenen icra etmek hakkına mâliktir.

MADDE : 20

Bir cemiyetin veya tesisin ruhanî bir vasıf taşıması veya dinî veya meshebî gayeler takibetmesi, onun hukukî ehliyetine ve her şekildeki faaliyetine teşriî özel tahditler konmasına veya teşekkülû için özel vergiler tahmiline sebep teşkil edemez.

MADDE : 21

(1) Herkes fikrini sözle, yazı ile ve diğer herhangi bir neşir vasıtasıyla açığa vurmak (izhar etmek) hakkına mâliktir.

(2) Matbuat (basın) izin ve sansüre tâbi tutulamaz.

(3) Matbualar, ancak suç işlenmesi halinde ve yalnız Matbuat Kanununun sarahatan izin verdiği yerlerde veya bu kanunun hükümlerinin ihlâlî takdirinde adlî makamların mucip sebepli kararına müsteniden zabıt ve müsadere olunabilir. Bu kanunun hükümlerinin ihlâlî takdirinde kimlerin mes'ul tutulacağını da kanun belirtir.

(4) Böyle hallerde kat'î bir müstaceliyet bulunur ve adlî makamların zamanında müdahalesine imkân bulunmazsa mevkut matbuat adlî zâbıtâ memurları tarafından zabıt ve müsadere olunur. Bu takdirde, en geç 24 saat içinde adlî makamlar haberdar edilir. Müteakip 24 saat içinde zabıt ve müsadere kararı adlî makamlarca tasdik olunmadığı takdirde fesih ve iptal edilmiş sayılır ve bütün neticeleriyle ortadan kalkar.

(5) Kanun, mevkut matbuatın mâli vâsıta ve kaynakları hakkında bilgi verilmesi hususunda umumi mâhiyette hükümler vazedebilir.

(6) Umumi âdap ve ahlâka aykırı manzaraların ve diğer bütün tezahürlerin matbuatta neşri yasaktır. Kanun, bu kabil neşriyatı önlemek ve hilâfına hareket edenleri cezalandırmak tedbirlerini derpiş ve vazeder.

MADDE : 22

Siyasi sâik ve sebeplerle hiç kimse hukukî ehliyetinden, vatandaşlıktan ve adından mahrum edilemez.

MADDE : 23

Kanunun koyduğu esaslar dışında hiçbir şahsî veya aynı gelir, vergiye tâbi tutulamaz.

MADDE : 24

- (1) Herkes, haklarını ve meşru menfaatlarını korumak için dâva açabilir.
- (2) Dâvanın her hal ve derecesinde müdafaa, ihlâli caiz olmayan bir haktır.
- (3) İktidarı olmayanlara her türlü kazâ mercileri önünde dâva açmak ve kendilerini müdafaa etmek vasıtası münasip müesseseler vücade getirilmek suretiyle sağlanır.
- (4) Adlî hataların tâmir ve tazmini tarz ve şartlarını kanun tâyin eder.

MADDE : 25

(1) Hiç kimse, kanunla önceden tâyin edilmiş bulunan tabiî hâkiminden başka bir hâkim huzuruna çıkarılamaz.

(2) İşlenen fiilden önce yürürlüğe girmiş bir kanun mevcut olmadıkça hiç kimse cezalandırılmaz.

(3) Kanunla derpiş edilmiş bulunun haller dışında hiç kimse emniyet tedbirlerine tâbi tutulamaz.

MADDE : 26

(1) Suçlu vatandaşların iadesine yalnız milletlerarası sözleşmelerin açık olarak derpiş etmiş bulunduğu mahal ve hallerde muvafakat olunabilir.

(2) Siyasi suçluların iadesi hiçbir halde kabul olunmaz.

MADDE : 27

- (1) Cezaî mes'uliyet şahsidir.
- (2) Sanık (maznun) kafî hükme kadar suçlu sayılmaz.
- (3) Cezalar, insanlık hislerine aykırı muamele yapılmasını tazammun etmez. Cezaların, mahkûmun ıslah ve terbiyesini istihdaf etmesi lâzımdır.
- (4) Harpte askerî kanunların derpiş ettiği hallerden başka hallerde ölüm cezası verilmez.

MADDE : 28

Devlet memurları ile devletin emri altında bulunanlar, âmme hükmî

şahıslarının memurlarıyla bu şahısların emri altında bulunanlar, yaptıkları muamelelerden dolayı cezai, medenî, idari kanunlara tevfikân doğrudan doğruya mes'uldürler. Böyle hallerde hukukî mes'uliyet devlete ve âmme hükûmî şahıslarına da sâri ve şâmindir.

İKİNCİ BÖLÜM

Ahlâkî ve İçtimâî Münasebetler

MADDE : 29

(1) CUMHURİYET, evlenme temeli üzerine kurulmuş tabii bir cemiyet olarak ailenin haklarını tanıır.

(2) Evlilik, aile birliğinin sağlanması için kanunla vazedilmiş bulunan tahditler mahfuz olmak üzere eşlerin ahlâkî ve hukukî eşitliği esasına göre tanzim edilir.

MADDE : 30

(1) Evlilik dışında doğmuş olsalar bile çocuklara bakmak ve onları okutup terbiye etmek vazifesi ve hakkı ebeveynindir.

(2) Ebeveynin ehliyetsizlik ve iktidarsızlığı hallerinde bunlara ait mükellefiyetlerin kimler tarafından yerine getirileceğini kanun tâyin eder.

(3) Kanun, meşru aile âzasının haklarıyla kaabili te'lif olan bütün hukukî ve içtimai himayeyi evlilik dışında doğan çocuklara sağlar.

(4) Babalığın aranma usul ve kaidelerini kanun vazeder.

MADDE : 31

(T) CUMHURİYET aile teşkilini ve hususiyle çok çocuklu ailelerin ailevi vazifelerini yerine getirebilmesini kolaylaştırır.

(2) CUMHURİYET, analığı, çocukluğu, gençliği himaye eder. Bu gaye ve hedeflere ulaşabilmek için zaruri ve lüzumlu tesislerin vücut bulmasını teşvik ve himaye eder.

MADDE : 32

(1) CUMHURİYET, ferдин esaslı hakkı ve topluluğun menfaati icabı olarak sağlığı korur. Yoksullara parasız tedavi sağlar.

(2) Kanunun hükümüne müstenit olmadıkça hiç kimse belli bir tedavi ve muayene usulüne tâbi tutulamaz. Kanun, hiçbir halde insan şeref ve haysiyetine hürmet ve riayet vecibesinin çizdiği sınırları aşamaz.

MADDE : 33

(1) İlim ve sanat ve bunların öğrenim ve öğretimi serbesttir.

(2) CUMHURİYET, maarif hakkında umumi hükümler vazeder, her sınıf ve derecede okullar açar.

(3) Özel ve tüzelkişiler, okullar açmak ve terbiye müesseseleri kurmak hakkına mâliktirler.

(4) KANUN, devlet okullarından olmayıpta devlet okullarına muadil tutulmalarını isteyen okulların hak ve borçlarını tesbit ederken bunlara tam bir serbestlik ve öğrencilerine de devlet okulları öğrencilerine eşit bir öğrenim süresi sağlar.

(5) Her sınıf ve derecedeki okullara girmek ve bunları bitirmek ve bir meslekin icrasına ehliyeti göstermek için bir devlet imtihanı geçirmek lâzımdır.

(6) Üniversite ve akademiler gibi yüksek kültür müesseseleri, devlet kanunlarının koyduğu sınırlar dâhilinde kendilerine has muhtar bir teşkilât kurmak hakkına mâliktirler.

MADDE : 34

- (1) Okullar herkese açıktır.
- (2) En az sekiz yıllık ilk öğretim meccani ve mecburidir.
- (3) Muktedir ve lâyük olanlar, maddi vasıtalarından mahrum bulunsalar bile, tahsilin en yüksek derecelerine kadar yükselmek hakkına mâliktirler.
- (4) CUMHURİYET, müsabaka imtihanıyla verilmek üzere tahsil bursları ihdas ve aile âidatı tediye etmek gibi tedbirlerle bu hakkın fiilen gerçekleşmesini tesirli ve kifayetsiz bir surette sağlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İktisadi Münasebetler

MADDE : 35

- (1) CUMHURİYET, bütün şekil ve tatbikiyle çalışmayı himaye eder.
- (2) Çalışanların yetişme ve yükselmelerine ihtimam gösterir.
- (3) Çalışma hukukunun gelişme ve ilerlemesini amaçlayan uluslararası anlaşmalar akdini teshil ve bu maksat uğrunda teşkilâtı teşvik eder.
- (4) Genel menfaatlar için kanunla konulmuş bulunan mecburiyet ve mükellefiyetler mahfuz kalmak üzere muhaceret hürriyetini tanıy ve haricteki İtalyan işçisini korur.

MADDE : 36

- (1) İşçi, kemiyet ve keyfiyet itibariyle gördüğü işle mütenasip ve herhalde kendisine ve ailesine serbest ve şerefli bir yaşama seviyesi sağlayacak kadar ücret almak hakkına mâliktir.
- (2) İş gününün imtidadının âzami haddini kanun tâyin ve tesbit eder.
- (3) İşçi, ücretli hafta tâtili ve yıllık izin hakkına mâliktir. Bu haktan feragat caiz değildir.

MADDE : 37

- (1) Kadın işçiler, erkek işçilerle aynı hakka sahiptirler ve aynı iş için aynı ücreti alırlar. Çalışma şartlarının, kadının esaslı aile vazifelerini ifaya imkân vermesi ve çocuğa eşit ve özel bir himaye sağlaması lâzımdır.

- (2) Gündelikle çalışma yaşının asgarî haddini kanun tâyin ve tesbit eder.
- (3) CÜMHURİYET, vazedeceği özel hükümlerle çalışan çocukları himaye ve aynı iş için aynı ücreti almak hakkını kendilerine temin eder.

MADDE : 38

- (1) Çalışma gücüne sahip olmayan ve yaşamak için zaruri vâsıta ve imkânlardan mahrum bulunan her vatandaş, içtimai yardım görmek ve bakılmak hakkına maliktir.
- (2) İşçiler, felâket, hastalık, kazâ, ihtiyarlık ve işsizlik hallerinde yaşama ve geçinme vâsıtalarının derpiş ve temin olunmasını istemek hakkına sâhiptirler.
- (3) İktidarı olmayanlarla küçükler, eğitim ve öğrenim görmek ve meslekî yol gösterilmek haklarına mâliktirler.
- (4) Bu maddede derpiş edilmiş bulunan mükellefiyetler, devlet tarafından vücade getirilecek müessese ve uzuvlarca yerine getirilir.
- (5) Hususi yardım serbesttir.

MADDE : 39

- (1) Sendika teşkili serbesttir.
- (2) Sendikalara, kanun hükümlerine tevfiқан merkezî veya mahalli dairelere tescil olunmaktan başka hiçbir külfet ve mecburiyet yükletilemez.
- (3) Sendikaların tescili için demokratik esaslara uygun olarak bunların dahilî teşkilâtını düzenliyen bir statülerinin mevcudiyeti şarttır.
- (4) Tescil olunan sendikalar, tüzelkişiliği haizdirler. Sendikalar, müntesiplerinin sayılarıyla mütenasip olan müteaddit temsilciler tarafından birlikte temsil olunabilirler. Sendikalar, taallük ettikleri konuda bütün sendika müntesipleri hakkında mecburi tesir ve neticeler hâsıl edebilecek mâhiyette kolektif iş sözleşmeleri aktedebilirler.

MADDE : 40

Grev hakkı, bu konuyu düzenliyen kanunlar dâiresinde istimal olunur.

MADDE : 41

- (1) Hususi şahıslar, İktisadî teşebbüslere girişmekte serbesttirler.
- (2) Hususi teşebbüslerin, içtimai menfaatlere aykırı olarak veya beşerin emniyet, hürriyet ve haysiyetine zarar verecek tarzda gelişmesi câiz değildir.
- (3) KANUN, genel ve özel iktisadi faaliyetlerin ahenkli bir tarzda içtimai gayelere doğru yönelebilmesi için uygun programlar ve denetleme usulleri derpiş ve vazeder.

MADDE : 42

- (1) Mülkiyet, ya umumi veya hususi olur. İktisadi mallar, devlete, özel ve tüzelkişilere ait bulunur.

(2) Hususi mülkiyet, kanunun teminatı altındadır. Mülkiyetin iktisap ve istimali tarzlarını ve sosyal görevlerinin sağlanması ve herkes tarafından elde edilebilmesi için konacak taahhütleri kanun tâyin eder.

(3) Kanunun tâyin ettiği hallerde bedeli tazmin edilmek şartıyla hususi mülkler genel menfaatler için kamulaştırılabilir.

(4) Kanun, veraset ve vasiyet yoluyla intikalin esas ve sınırlarını ve tevarüste devletin haklarını derpiş eden hükümler vazeder.

MADDE : 43

Genel menfaatleri sağlamak amacıyla kanun, mülkiyeti önceden veya bedeli tazmin edilmek şartıyla istimlak ve teferruğ etmek suretiyle devlete, kamu tüzelkişilerine veya işçi topluluklarına veya esaslı kamu hizmetlerine veya enerji kaynaklarına veya üstün genel faydalara yarar karakter taşıyan ve inhisarı tazammun eden işlere tahsis edilmek üzere belli teşebbüslerin veya teşebbüs zümrelerinin intifama hasru tahsis edebilir

MADDE : 44

(1) Arazinin rasyonel bir surette istismarını sağlamak, âdil ve nesafetli içtimai münasebetler kurmak için kanun, hususi arazi mülkiyetine mecburiyet ve mükellefiyetler tahmil edebilir. Tarım bölge ve çevrelerine göre arazi mülkiyetinin âzami miktarlarını tesbit edebilir. Arazinin ıslahını, büyük arazi mülkiyetinin küçük arazi mülkiyetine inkilâbını ve istihsal cüzütamları vücade getirilmesini teşvik ve teshil, orta ve küçük mülkiyete yardım eder.

(2) KANUN, dağlık mntakalar lehine hükümler derpiş ve vazeder.

MADDE : 45

(1) CUMHURİYET, ferdî ve şahsî menfaat gayesile hareket etmeyip karşılıklı yardımlaşma niteliği taşıyan kooperatifçiliğin içtimai faydalarını kabul ve tasdik eder. Kanun, kooperatifçiliğin ilerlemesine en uygun vasıtaları sağlamak ve tedbirleri almak ve bu gayenin tahakkukuna muvafık murakabe usulleri derpiş ve vazetmek suretiyle kooperatifçiliği teşvik ve himaye eder.

(2) KANUN, küçük sanatların gelişmesi ve himayesi için hükümler derpiş ve vazeder.

MADDE : 46

CUMHURİYET, çalışmanın iktisadi ve içtimai bakımlardan gelişme ve ilerlemesi maksadiyle ve istihsalin icaplarına uygun olmak üzere işçilerin kanunlarla derpiş ve vazedilmiş bulunan şekil ve sınırlar dairesinde teşebbüsün idaresine iştirâk etmeleri hakkını tanıır.

MADDE : 47

(1) CUMHURİYET, tasarrufun her şeklini teşvik ve himaye eder. İti-

barın (kredinin) istimâlini zapturapt altına alır, tanzim ve murakabe eder.

(2) Halk tasarrufunun mesken mülkiyetine, doğrudan doğruya zirai istihsale, memleketin büyük istihsal teşebbüslerine vasıtalı veya vasıtasız bir surette yatırılmasını teşvik ve teshil eder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Siyasi Münasebetler

MADDE : 48

(1) Rüşt yaşına vasil olmuş bulunan kadın, erkek bütün vatandaşlar seçmendirler.

(2) Oy vermek hakkı, müsavi ve şahsidir; serbest ve gizlidir. Seçimlere katılarak oyunu kullanmak bir vatandaşlık vazifesidir.

(3) Medeni ehliyetsizlik, veya kesin bir ceza hükmüyle mahkûmiyet veya kanunla muayyen liyakatsizlik halleri hariç olmak üzere oy vermek hakkı tahdit olunamaz.

MADDE : 49

Bütün vatandaşlar, demokratik usullerle millî siyasetin tâyin ve tesbitine katılmak için serbestçe bir araya gelerek partiler kurmak hakkına mâliktirler.

MADDE : 50

Bütün vatandaşlar, müşterek ihtiyaç ve zaruretleri belirtmek ve teşriî tedbirler alınmasını ve hükümler vazolunmasını talep etmek için meclislere arzuhaller sunabilirler.

MADDE : 51

(1) Kanunun derpiş ve vazettiği şartları haiz bulunmak şartıyla kadın, erkek her vatandaş, müsavat üzere, devlet memuriyetine ve müntehap vazifelere girebilirler.

(2) KANUN, Cümhuriyet vatandaşı olmayan İtalyanları devlet memuriyetine ve müntehap vazifelere girmek hususunda vatandaşlara muadil ve mümasil addedebilir.

(3) Müntehap âmme hizmetlerinin ifasına dâvet olunanlar, bunların ifası için zaruri bulunan zamana tasarruf ve asıl işlerini muhafaza etmek hakkına mâliktirler

MADDE : 52

(1) Vatani müdafaa etmek, vatandaşın mukaddes vazifesidir.

(2) Kanunun derpiş ve vazettiği şekil ve sınırlar dâhilinde askerlik hizmeti mecburidir. Bu hizmetin ifası, vatandaşların iş durumuna ve siyasi haklarını kullanmasına zarar vermez.

(3) Silâhlı kuvvetlerin kuruluşu, CUMHURİYET'in demokratik ruhuna uygun bir surette şekillendirilir.

MADDE : 53

- (1) Vergi verebilme kudreti nisbetinde herkes, umumi masraflara iştirak etmiye mecburdur.
- (2) Vergi sistemi, müterakkıyet esasına göre şekillendirilir.

MADDE : 54

- (1) Bütün vatandaşlar, CUMHURİYETE sadakat, ANAYASAYA ve kanunlara itâat vazifesiyle mükelleftirler.
- (2) Kendisine devlet hizmeti tevdi edilmiş olan vatandaşlar, bunu disiplin dairesinde ve şerefli bir surette ve kanunun derpiş ve tâyin ettiği hallerde and içerek ifa etmek vazifesiyle mükelleftirler.

İKİNCİ KISIM

Cumhuriyetin Teşkilâtı

BİRİNCİ BÖLÜM

Parlamento

BİRİNCİ AYIRIM

Meclisler

MADDE : 55

- (1) PARLÂMENTO, Mebuslar Meclisi ile CUMHURİYET'in Senatosundan tereküp eder.
- (2) PARLÂMENTO, yalnız ANAYASA'nın tâyin ve tesbit ettiği hallerde her iki meclisin üyelerinin bir arada toplanmasıyla müşterek içtimalar akteder.

MADDE : 56

- (1) Mebuslar Meclisi, üyeleri, her seksen bin nüfus ile bundan artan her kırk bin küsur nüfus için bir mebus hesabıyla tek dereceli evrensel oy usulüyle seçilirler.
- (2) Seçim günü, yirmibeş yaşını bitirmiş olan her seçmen mebus seçilebilir.

MADDE : 57

- (1) CUMHURİYETİN SENATOSU, bölge esasına göre seçilir.
- (2) Her bölge, ikiyüzbin nüfus ile bunun üstünde kalan her yüzbin küsur nüfus için bir senato üyesi seçer.
- (3) Hiçbir bölgenin altıdan aşağı senato üyesi olamaz. La Valle d'Aosta'nın yalnız bir senato üyesi vardır.

MADDE : 58

- (1) Senato üyeleri, yirmibeş yaşını bitirmiş olan seçmenler tarafından tek dereceli evrensel oy usulüyle seçilirler.
- (2) Kırk yaşını doldurmuş olan seçmenler, senato üyesi seçilebilirler.

MADDE : 59

(1) Cumhurbaşkanlığı yapmış olanlar, hayat kaydiyle senatonun tabii üyesidirler. Bundan vazgeçmek hakkı mahfuzdur.

(2) Cumhurbaşkanı, içtimai, İlmî, edebî sahalarda ve güzel sanatlar alanında yüksek kaabiliyet ve liyakatiyle vatana büyük hizmetler ifa etmiş olan beş vatandaşı, hayat kaydiyle senato üyesi tâyin edebilir.

MADDE : 60

(1) Mebuslar meclisinin üyeleri beş ve cumhuriyetin Senatosunun üyeleri ise altı yıllık bir süre için seçilirler.

(2) Her iki meclisin süreleri ancak kanunla ve yalnız harb halinde uzatılabilir.

MADDE : 61

(1) Yeni meclislerin seçimleri, evvelki meclislerin sürelerinin bitiminden itibaren en geç yetmiş gün içinde yapılır. Yeni meclislerin ilk toplantıları ise seçimin yapılmasından itibaren engeç yirmi gün içinde vuku bulur.

(2) Yeni meclisler toplanıncaya kadar evvelki meclislerin görev ve yetkileri devam eder.

MADDE : 62

(1) Meclisler, Şubat ve Ekim aylarının tatile rastlamayan birinci günlerinde davetsiz toplanırlar.

(2) Meclisler, kendi başkanlarının veya Cumhurbaşkanının veya üyelerinin üçte birinin talep ve teşebbüsüyle fevkalâde olarak toplantıya çağrılabilirler.

(3) Meclislerden biri fevkalâde olarak toplanırsa öteki meclis de hiçbir davete hacet olmaksızın kendiliğinden toplanır.

MADDE : 63

(1) Her meclis, kendi başkanını ve başkanlık divanı üyelerini kendi üyeleri arasından kendisi seçer.

(2) Parlamenteonun her iki meclisinin üyelerinin iştirakiyle bir arada müşterek toplantılar yapılması halinde başkanlık ve başkanlık divanı görevlerini ifa etmek Mebuslar Meclisi Başkanıyla Başkanlık Divanına aittir.

MADDE : 64

(1) Her meclis, kendi içtüzüğünü (dahilî nizamnamesini) kendisi tanzim ve üyelerinin mutlak ekseriyeti ile kabul eder.

(2) Meclislerin oturumları açıktır. Bununla beraber, gerek her iki meclis ve gerekse müşterek toplantı halinde Parlâmento, gizli oturum yapılmasına karar verebilir.

(3) Gerek meclislerin ve gerekse müşterek toplantı halinde Parlâmentonun üyelerinin ekseriyeti hazır bulunmadıkça müzakere açılmaz ve Ana-

yasanın başka bir ekseriyet usulü tâyin ve irae etmediği hallerde mevcudun çoğunluğu ile karar alınır.

(4) Meclislerin üyelerinden olmasalar bile hükümet âzasının meclislerde hazır bulunmaya hakları vardır, istedikleri takdirde meclislerde bulundurulmaları ve kendilerinin dinlenmesi mecburidir.

MADDE : 65

(1) Mebus ve senato üyesi seçilememe hallerini ve mebusluk göreviyle senato üyeliğinin hangi işlerle birleşemeyeceğini KANUN tâyin eder.

(2) Hiç kimse aynı zamanda her iki mecliste üye olamaz.

MADDE : 66

Meclislerden herbiri, kendi üyelerinin meclise kabul edilebilme vasıf ve şartlarını hâiz bulunup bulunmadığını ve seçilememe ve diğer görevlerle birleşememe hallerini kendisi tetkik ve karara bağlar.

MADDE : 67

PARLAMENTO'nun her üyesi MİLLETİ temsil ve bir vekâlet rabitasıyla bağlı olmaksızın vazifelerini ifa eder.

MADDE : 68

(1) Parlâmento üyeleri, izhar ettikleri fikirlerden ve görevlerinin ifası sırasında verdikleri reylerden ötürü cezai takibata mâruz bırakılamaz.

(2) Parlâmentonun hiçbir üyesi, mensup olduğu meclisin müsaadesi olmadıkça ceza takibatına tâbi tutulamaz, tevkif olunamaz, sair suretlerle şahsî hürriyetinden mahrum edilemez, şahsî ve ikametgâhı araştırılmaz.

(3) Kesinleşmiş bir hükmün infazı maksadiyle dahi olsa bir parlâmento üyesinin yakalanabilmesi ve mevkuf tutulabilmesi için aynı müsaadenin verilmiş olması lâzımdır.

MADDE: 69

Parlâmento üyeleri, kanunla tâyin ve tesbit edilecek miktarda ödenek alırlar.

İKİNCİ AYIRIM

Kanunların Yapılması

MADDE : 70

Teşri vazifesi her iki meclis tarafından müştereken ifa olunur.

MADDE : 71

(1) Kanun teklif etmek hükümete, Mebuslar Meclisi üyeleriyle Senato üyelerine ve anayasal kanunlarla belirtilmiş olan teşekkül ve uzuvlara aittir.

(2) HALK, kanun yapılmasına enaz ellibin seçmen tarafından madde madde kaleme alınmış projeler halinde teklifler ileri sürmek suretiyle teşebbüs ve mübaşeret edebilir.

MADDE : 72

(1) Her kanun tasarısı, meclislerden birine sunulur. Tasarı, meclisin içtüzüğünün koyduğu usul ve kaidelere tevfikân ilkönce bir komisyonda incelendikten sonra mecliste madde madde müzakere ve kabul edilerek nihai oya sunulur.

(2) İvedilik kararı verilmiş olan kanun projelerinin tâbi olacağı kısaltılmış müzakere usulünü içtüzük tâyin ve tesbit eder.

(3) Kanun projelerinin komisyonlara havale ve tevdi suretiyle tetkik ve tasvib olunması tarzının kabul olduğu hallerde bunlar, parlamento gruplarını nisbi bir tarzda temsil etmekte olan daimî komisyonlara da havale ve tevdi olunabilir. Böyle hallerde, hükümet veya meclis üyelerinin ondabiri veya komisyonların beştebiri tarafından projenin doğrudan doğruya meclisçe münakaşa ve müzakere olunması talep edildiği takdirde tasarı, meclise tevdi olunur, içtüzük, komisyon çalışmalarının aleniyeti şeklini tâyin eder.

(4) Anayasaya, seçim kanununa, teşri niyâbetine, milletlerarası andlaşmaların tasdikine mezuniyet verilmesine, gelir ve gider bütçelerinin tasdikine teallük eden kanun projelerinin tetkik ve tasvibinde normal usul, daima bunların doğrudan doğruya meclislerce tetkik ve tasdik olunmasıdır.

MADDE : 73

(1) Kanunlar, kabul edildikleri tarihten itibaren bir ay içinde CUMHURİYET'in Başkanı tarafından neşir ve ilân olunur.

(2) Şayet, meclisler üyelerinin salt çokluğu ile (mutlak ekseriyetiyle) ivedilik (müstaceliyet) kararı verirlerse kanun, belli edilen süre içinde neşir ve ilân olunur.

(3) Kanunlar, kabul edildikten sonra hemen neşrolunurlar ve neşirlerini takip eden onbeşinci günü yürürlüğe girerler. Yürürlüğe girmeleri için metinlerinde başka bir tarih gösterilmiş olması halî bundan müstesnadır.

MADDE : 74

(1) CUMHURİYET'in Başkanı, kanunları neşir ve ilân etmeden evvel, bir defa daha yeniden müzakere olunmasını mucip sebepli bir mesajla meclislerden istiyebilir.

(2) Şayet meclisler, kanunu yeniden kabul ve tasvip ederlerse kanunun neşir ve ilânı mecburidir.

MADDE : 75

(1) Bir kanunun veya kanun hüküm ve kuvvetindeki bir tasarrufun kısmen veya tamamen ilgasının müzakeresi beşyüzbin seçmen veya beş bölge meclisi tarafından istenildiği takdirde referanduma tâbidir.

(2) Vergi kanunlarıyla bütçe ve umumi affa taallük eden kanunlar ve

uluslararası sözleşme ve andlaşmaların tasdikine izin verilmesine mütedair bulunan kanunlar referanduma arzolanamaz.

(3) Mebuslar Meclisinin seçimine katılan bütün vatandaşlar, referanduma iştirak etmek hakkına maliktedirler.

(4) Referanduma katılmaya hakkı olanların ekseriyeti, oy vermiye iştirak ve sıhhatli olarak verilmiş bulunan muteber oyların çoğunluğu da lehte tezahür etmiş bulunduğu takdirde referanduma sunulan teklif kabul edilmiş sayılır.

(5) Referandumun icrası tarzını kanun tâyin eder.

MADDE : 76

Teşri vazifesi (yasama görevi), hükümete devir ve havale olunamaz. Ancak, esas ve ilkeleri (prensipleri) vazedilmek şartıyla belli mevzularda ve belli bir süre için hükümete yasama yetkisi (teşri salahiyeti) verilebilir.

MADDE : 77

(T) HÜKÜMET, meclislerden mezuniyet ve niyabet almış olmadıkça kanun hüküm ve kuvvetinde kararnameler çıkaramaz.

(2) HÜKÜMET, müstaceliyet ve zaruret gibi fevkalâde hallerde kendi mesuliyeti altında kanun hüküm ve kuvvetinde muvakkat kararlar aldığı takdirde, bunların kanun haline konulmak üzere, dağılmış olsalar bile aynı günde meclislere sunulması mecburidir. Meclisler, derhal toplantıya çağrılırlar ve beş gün içinde de toplanırlar.

(3) Bu kararlar, neşredildikleri günden itibaren altmış gün içinde kanun haline getirilmedikleri takdirde başlangıçtan itibaren tesir ve nüfuzlarını zâyi ederler. Bununla beraber, meclisler, kanun haline ifrağ edilmemiş bulunan kararlardan dolayı ortaya çıkan hukukî vaziyet ve münasebetleri kanunla tanzim edebilirler.

MADDE ; 78

Meclisler, harp halini müzakere ve hükümete gerekli yetkileri verirler.

MADDE : 79

(1) Umumi af, meclislerin kanunla verecekleri niyabet ve mezuniyet üzerine cümhuriyetin başkanı tarafından bahş ve ilân olunur.

(2) Umumi af ilânı hakkında Cumhurbaşkanına niyabet ve mezuniyet verilmesine müteallik kanunun teklif olunmasından sonra işlenen suçlara bu af hükümleri uygulanmaz.

MADDE : 80

Siyasi nitelik taşıyan veya adli tesviye veya hakemliğe teallük eden veya arazi değişikliğini icabettiren veya mali mükellefiyetleri istilzam eden veya kanunların tadilini gerektiren uluslararası andlaşmaların hükümetçe tasdikine meclisler, kanunla mezuniyet ve salahiyet verirler.

CUMHURİYET'in yeni başkanını seçmek üzere müşterek toplantıya dâvet eder.

(3) Şayet meclisler, feshedilmiş veyahut seçim süresinin bitmesine üç aydan daha az bir zaman kalmış ise seçim yeni meclislerin toplanmasından itibaren onbeş gün içinde yapılır. Bu müddetin imtidadınca iş başındaki başkanın görev ve yetkileri devam eder.

MADDE : 86

(1) Cumhurbaşkanının görevlerini yapamadığı bütün hallerde bu görevler SENATO Başkanı tarafından yerine getirilir.

(2) Cumhurbaşkanının ölümü veya istifası veya görevlerini yerine getirmeye engel olabilecek nitelikte sürekli bir mâniîni hayluleti halinde MEBUSLAR MECLİSİ Başkanı, onbeş gün içinde yeni cumhurbaşkanının seçileceği tarihi tesbit eder. Meclislerin feshedilmiş olması veya seçim süresinin bitmesine üç aydan daha az bir zaman kalmış olması hallerinde bu onbeş günlük süre yeni meclislerin toplanması tarihinden başlar.

MADDE : 87

- (1) CUMHURİYET'in Başkanı, devletin başıdır ve millî birliği temsil eder.
- (2) Cumhuriyetin başkanı, meclislere mesaj gönderebilir.
- (3) Cumhuriyetin başkanı, yeni meclislerin seçim tarihlerini tâyin ve ilk toplantının yapılacağı tarihi tesbit eder.
- (4) HÜKÜMET'in teşebbüsüyle hazırlanmış olan kanun projelerinin MECLİSLER'e sunulmasına mezuniyet verir.
- (5) KANUN'ları neşir ve ilân eder. Kanun hüküm ve kuvvetinde kararname ve nizamnameler çıkarır.
- (6) Anayasa ile derpiş edilmiş bulunan hallerde yapılacak referandumun tarihini tayin ve irae eder.
- (7) Kanunların tâyin ettiği hallerde devlet me'murlarını tâyin eder.
- (8) Diplomatik temsilcileri tâyin ve kabul eder. Uluslararası anlaşmaları tasdik ve lüzumu halinde meclislerin mezuniyetini istihsal eder.
- (9) Silâhlı kuvvetlere kumanda etmek CUMHURİYET'in BAŞKANINA aittir. CUMHURİYET'in BAŞKANI, özel kanununa göre kurulmuş bulunan Yüksek Savunma Kuruluna başkanlık ve meclislerce verilen harb kararını ilân eder.
- (10) Yargıçlar Yüksek Kuruluna başkanlık eder.
- (11) Hususi af bahşetmek ve cezaları azaltmak yetkisini haizdir.
- (12) CUMHURİYET'in nişan ve fahrî unvanlarını tevcih etmek CUMHURİYET'in BAŞKANI'na aittir.

MADDE : 88

(1) CUMHURİYET'in BAŞKANI, Meclislerin her ikisini birden veya yalnız birini bunların başkanlarını dinledikten sonra feshedebilir.

(2) CUMHURBAŞKANI, bu yetkiyi başkanlık süresinin son altı ayı içinde kullanamaz.

MADDE : 89

(1) Cumhurbaşkanının hiçbir hukukî tasarrufu, onun sorumluluğunu yüklenmiş olan bakanın imzasını taşımadıkça muteber değildir.

(2) Teşriî kıymet ve mahiyeti haiz bulunan tasarruflarla kanunların belli ettikleri sair muameleler başbakan tarafından da imzalanır.

MADDE : 90

(1) CUMHURİYETİN BAŞKANI, görevlerinin yerine getirilmesi sırasında başardığı muamelelerden dolayı sorumlu değildir. Ancak, ANAYASAYA tecavüz ve hıyanet halleri bu hükümden müstesnadır.

(2) Bu hallerde Cumhurbaşkanının suçluluğuna PARLAMENTO'nun her iki meclisinin bir arada yapacağı müşterek toplantıda üyelerin salt çokluğu ile karar verilir.

MADDE : 91

CUMHURİYET'in BAŞKANI, görevine başlamadan evvel CUMHURİYETE sadık kalacağına ve ANAYASAYI sayacağına PARLAMENTO'nun her iki meclisinin bir arada yapacağı müşterek toplantıda andıçer.

Üçüncü Bölüm

HÜKÜMET

BİRİNCİ AYIRIM

BAKANLAR — KURULU

MADDE : 92

(1) CUMHURİYET HÜKÜMETİ, Başbakanla bakanlardan mürekkeptir. Bunlar bir arada toplanarak Bakanlar Kurulunu teşkil ederler.

(2) CUMHURİYETİN BAŞKANI, Başbakanı doğrudan doğruya ve bakanları da Başbakanın teklif ve inhası üzerine tâyin eder.

MADDE : 93

Başbakanla Bakanlar, görevlerine başlamadan evvel, CUMHURİYETİN BAŞKANI huzurunda andıçerler.

MADDE : 94

(1) HÜKÜMET'in her iki Meclisin de güvenini haiz olması lâzımdır.

(2) Meclislerden her biri gerekçeye dayanan önergelerin tâyini - esami ile re'ye vaz ve kabul edilmesi suretiyle HÜKÜMET'e güvenoyu verebileceği gibi güvensizlik de beyan edebilir.

(3) Teşekkülünden itibaren on gün içinde HÜKÜMET güvenoyu istemek üzere PARLAMENTO'nun huzuruna çıkar.

(4) Meclislerden birinin veya ikisinin birden hükümetin bir teklifini reddetmesi, hükümetin istifasını gerektirmez.

(5) Hükümete güvensizlik önergesinin Meclis üyelerinin en az onda biri tarafından imza edilmiş olması lâzımdır. Güvensizlik önergesi, verildiği tarihten itibaren en az üç gün geçmiş olmadıkça görüşme ve tartışma konusu yapılamaz.

MADDE : 95

(1) Başbakan, hükümetin genel politikasını sevk ve idare eder ve bundan sorumludur. Başbakan, bakanların çalışmalarını düzenlestirmek ve ilerletmek suretiyle siyasi ve idari amaçlarda birliği sağlar.

(2) Bakanlar, Bakanlar Kurulunun muamele ve kararlarından dolayı müştereken ve kendi bakanlıklarının muamelelerinden ötürü de ferden sorumludurlar.

(3) Başbakanlığın kuruluşunu ve bakanlıkların sayılarıyla görev ve yetkilerini ve kuruluşlarını, kanun tâyin ve tesbit eder.

MADDE : 96

Başbakanla, Bakanlar, görevlerinin ifası sırasında ikağ ettikleri suçlardan ötürü, PARLAMENTO'nun her iki meclisinin birarada yapacağı müşterek toplantıda itham olunabilir.

İKİNCİ AYIRIM ÂMME İDARESİ

MADDE : 97

(1) Devlet daireleri, idarenin tarafsızlığını ve iyi bir surette işlemlerini sağlayacak tarzda kanun hükümlerine tevfikân teşkilâtlandırılır.

(2) Devlet dairelerinin teşkilât kanunlarında memurların salahiyet daireleriyle vazife ve mesuliyetleri tayin ve tesbit olunur

(3) Âmme idarelerindeki memuriyetlere ancak müsabaka imtihanı ile girilir. Kanunun tayin ettiği haller bu hükümden müstesnadır.

MADDE : 98

(1) Kamu görevlileri, münhasıran milletin hizmetindedirler.

(2) Kamu görevlilerinden PARLÂMENTO üyesi bulunanlar ancak kıdem sebebiyle tekaddüm edebilirler.

(3) Yargıçların, silâh altında bulunan muvazzaf askerlerin, polis memur ve âmirlerinin, hariçteki diplomatik temsilcilerin ve konsolosluk memurlarının siyasi partilere yazılma hakkı kanunla tahdit olunabilir.

ÜÇÜNCÜ AYIRIM

Yardımcı Uzuvarlar

MADDE : 99

(1) İktisat ve Mesai Millî Şûrası; keyfiyet ve kemiyet bakımından arz ettikleri ehemmiyet nazara alınmak suretiyle müstahsil zümrelerin temsilcileri ile mütehasıslardan terekükp etmek üzere kanunla tâyin ve tesbit edilecek tarzda kurulur.

(2) İktisat ve Mesai Millî Şûrası, kanunla kendisine verilen vazifelere teallûk eden hususlarda meclislerle hükümetin işişare uzvudur.

(3) İktisat ve Mesai Şûrası; kanun teklif etmek salahiyetine maliktir. Kanunun vazettiğı esaslar dairesinde ve tesbit ettiğı hudutlar dahilinde iktisadi ve içtimai konulara taallûk eden mevzuatın hazırlanması yolundaki çalışmalara katılabilir.

MADDE: 100

(1) Devlet Şûrası, idari ve hukukî konularda bir danışma ve idarenin sinesinde adaleti sağlama ve koruma uzvudur.

(2) Muhasebat Divanı, devlet bütçesinin yürütülmesinde ve giderlerin harcanmasında hükümetin muamele ve kararlarını gerek sarftan evvel ve gerekse sarftan sonra kanuna uygunluk bakımından murakabe eder. Kanunun derpiş ve vazettiğı hal ve şekillerde Devletin işiraki bulunan hukukî mevcudiyetlerin mali işlerinin murakabesine iştirak eder. Kesin hesap sonuçlarını doğrudan doğruya meclislere bildirir.

(3) KANUN, hükümete karşı bu iki müessesenin ve bunların üyelerinin bağımsızlıklarını sağlayacak hükümler vazeder.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Yargıçlar

BİRİNCİ AYIRIM

Yargı Kuruluşu

MADDE : 101

- (1) Adalet, Millet adına tevzi olunur.
- (2) Yargıçlar, yalnız kanunlara tâbidirler.

MADDE: 102

(1) Kaza vazifesi; adli teşkilât hakkındaki kanunla tesis ve tanzim edilmiş bulunan adı mahkemeler ve yargıçlar tarafından yerine getirilir.

(2) Fevkalâde veya ihtisas mahkemeleri kurulamaz. Yalnız adliyenin içinde belli işler için ve hattâ yargıçlar dışındaki vatandaşların da iştirak ettirilmesi suretiyle ihtisas daireleri ihdas ve tesis olunabilir.

(3) Adaletin tevziine halkın doğrudan doğruya iştiraki şekil ve hallerini kanun tanzim eder.

MADDE: 103

(1) Devlet Şûrası ile diğer idari adalet uzuvları, kamu idaresine karşı meşru menfaatleri korumak ve bir de kanunla tâyin ve irae edilmiş bulunan sübjektif hakları himaye etmek hususlarında yargı yetkisini haizdir.

(2) Muhasebat Divanı; devlet muhasebesine taallük eden işlerle kanunun derpiş ve tâyin ettiği sair hususlarda yargı yetkisini haizdir.

(3) Askerî mahkemeler; harb zamanlarında kanunla tâyin ve tesbit edilmiş bulunan kaza salahiyetini istimal ederler. Sulh zamanlarında ise yalnız silâhli kuvvetlere mensub olanların askerî suçları hakkında kaza salâhiyetini haizdirler.

MADDE : 104

(1) Yargıçlar; diğer devlet kuvvetlerinden ayrı, müstakil ve muhtar bir sınıf teşkil ederler.

(2) Yargıçlar Yüksek Kuruluna CUMHURİYETİN BAŞKANI başkanlık eder.

(3) Temyiz Mahkemesi Birinci Başkanıyla Baş Savcısı, Yüksek Yargıçlar Kurulunun tabii üyesidirler.

(4) Yargıçlar Yüksek Kurulunun diğer üyelerinin üçte ikisi çeşitli sınıflara mensub olan yargıçlar arasından yargıçlarca ve üçte biri de üniversitelerin hukuk ordinaryüs profesörleriyle onbeş yıl avukatlık yapmış olanlar arasından meclislerin birarada yapacakları müşterek toplantıda PARLÂMENTO tarafından seçilir.

(5) Kurul; PARLÂMENTO tarafından seçilen üyeler arasından bir başkanvekili seçer.

(6) Kurulun seçilmiş üyeleri, vazife başında dört yıl kalırlar. Müteakip ilk seçimde tekrar seçilemezler.

(7) Kurulun seçilmiş üyeleri, bu vazifede kaldıkları müddetçe, avukatlar levhasına yazılamazlar, Parlâmentoda ve bölge meclislerinde üye olarak bulunamazlar.

MADDE: 105

Adliye teşkilâtı hakkındaki kanun hükümlerine tevfi kan yargıçların tâyinleri nakil ve tahvilleri ile terfileri ve inzibatî işleri Yargıçlar Yüksek Kuruluna aittir.

MADDE: 106

(1) Yargıçların tayinleri, müsabaka ile yapılır.

(2) Adliye Teşkilâtı Hakkındaki Kanun, münferit hâkimlere tevdi edilmiş bulunan bütün görevlere fahrî hâkimler ve hattâ müntehap hâkimler tâyini usulünü de kabul edebilir.

(3) Mümtaziyet ve liyakatları sebebiyle ordinaryüs hukuk profesörle-

riyle on beş yıl avukatlık yapmış ve yüksek yargıçlar tablosuna yazılmış bulunan avukatlar, Yüksek Yargıçlar Kurulunca Temyiz Mahkemesi üyeliklerine tâyin olunabilirler.

MADDE : 107

(1) Yargıçlar, azledilemezler. Adli Teşkilât Kanuniyle derpiş ve vazedilmiş bulunan sebeplere müstenit bulunmadıkça veya müdafaa hakkına teallük eden teminata hâlel gelmemek üzere Yargıçlar Yüksek Kurulu kararı sonucu olmadıkça veya rıza ve muvafakatları alınmadıkça vazifelerinden geri alınamazlar, hizmetten muaf tutulamazlar, başka bir yere veya başka bir vazifeye naklolunamazlar.

(2) Adalet Bakanı, disiplin takibatını tahrik etmek yetkisine mâliktir.

(3) Yargıçlar, birbirlerinden sadece ifa ettikleri vazife bakımından tefrik ve temyiz olunur.

(4) Savcılar, Adli Teşkilât Kanuniyle kendileri hakkında vaz ve kabul edilmiş bulunan teminattan faydalanırlar.

MADDE : 108

(1) Adli teşkilâta mütedair kaidelerle yargıçlara müteallik hükümler, kanunla vazolunur.

(2) KANUN, ihtisas mahkemeleri hâkimlerinin ve bunların savcılarının ve adalet tevziine hariçten iştirak edenlerin bağımsızlıklarını sağlayacak hükümler vazeder.

MADDE : 109

Adli makamlar, doğrudan doğruya kendi emirleri altında adli zabıta Kuvvetine mâliktirler.

MADDE : 110

Yargıçlar Yüksek Kurulunun salahiyetleri mahfuz kalmak üzere adalet teşkilâtının işlemesine ve adli hizmetlerin görülmesine teallük eden hususlardaki görev ve yetkiler Adalet Bakanına ait ve râcidir.

İKİNCİ AYIRIM

YARGI HAKKINDA KAİDELER

MADDE : 111

(1) Bütün kazai kararların mucip sebeplere dayanması lâzımdır.

(2) Şahsî hürriyete müteallik olarak genel ve özel yargı uzuvlarınca verilmiş olan karar ve hükümler aleyhine kanuna aykırılık halinde Temyiz Mahkemesine her vakit müracaat caizdir. Bu aslî kaideden inhiraf yalnız harb zamanlarında askerî mahkemelerce verilen hükümler hakkında caizdir.

(3) Devlet Şûrasıyle Muhasebat Divanı kararları aleyhine Temyiz Mahkemesine müracaat yalnız kaza salahiyetine taallük eden hususlarda caiz ve mümkündür.

MADDE : 112

Savcılık, ceza dâvasını açmakla mükelleftir.

MADDE : 113

(1) Âmme idarelerinin muamele ve kararları aleyhine hakkın ve meşru menfaatlerin kazai himayesi zımnında adli ve idari yargı uzuvlarına her vakit müracaat caizdir.

(2) Bu kazai himaye, özel itiraz usulleri konulmak veya muayyen nevi ve mahiyetteki muamele ve kararlara hasrutahsis edilmek suretiyle tahdit olunamaz veya tamamiyle ortadan kaldırılamaz.

(3) Âmme idarelerinin muamele ve kararlarının hangi yargı uzuvlarıncı ve hangi hallerde ve ne gibi neticeler hasil etmek üzere iptal edilebileceğini kanun tâyin eder.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BÖLGELER, İLLER, KOMÜNLER
(Regione, Provincia, Comune)

MADDE: 114

Cumhuriyet ülkesi; bölgelere, illere ve komünlere ayrılır.

MADDE: 115

Bölgeler, ANAYASA ile tesbit edilmiş bulunan esaslar dairesinde özel- yetki ve görevlerle mücehhez muhtar birer mevcudiyet olarak kurulmuşlardır.

MADDE: 116

Anayasal kanunlarla kabul edilmiş bulunan özel statülerle Sicilya'ya, Sardanya'ya, Trentino-Alto - Adige'ye, Friuli - Venezia Giulia'ya ve Valle d'Aosta'ya muhtariyetin özel şekil ve şartları bahşolunmuştur.

MADDE: 117

(1) Millî menfaatlerle diğer bölgelerin menfaatlerine aykırı olmamak üzere devlet kanunlarıyla vazedilmiş bulunan esaslar ve sınırlar dahilinde bölgeler aşağıki hususlara müteallik teşriî hükümler derpiş ve vazededilirler:

- a) Bölgeye bağıli dairelerin ve idari tüzeltkişilerin kuruluşları,
- b) Komün sınırları,
- c) Mahallî şehir ve kır zabıtası,
- d) Pazar ve panayırlar,
- e) Kamu sağılık ve esenliğıne yardım ve hastahaneler,
- f) Meslekî ve teknik öğretim ve okullara yardım,
- g) Mahallî idarelerin müze ve kütüphaneleri,
- h) Şehircilik,
- i) Turizm ve otelcilik sanayii,
- j) Tramvaylar ve bölge faydasına olan otomobil yolları,

- k) Bölgesel menfaatlere yarar bayındırlık işleri ile yollar ve su yolları,
- l) Nehir ve göllerde seyrüsefer ve iskeleler,
- m) Kaplıca ve maden suları,
- n) Maden ve taşocakları,
- o) Avcılık,
- p) İç sularda balık avcılığı,
- r) Tarım ve orman,
- s) Küçük sanatlar,
- t) Anayasal kanunlarla tâyin ve irae olunan sair hususlar.

(2) Cumhuriyetin kanunları, bölgelerden kendi görevlerinin yerine getirilmesi için yetkilerini kullanarak hükümler derpiş ve vazetmesini isteyebilir.

MADDE : 118

(1) Münhasıran ve tamamıyla mahallî menfaatlere taallük etmesi sebebiyle CUMHURİYET'in kanunlarıyla illere, komünlere ve diğer mahallî teşekküllere verilmiş olanlar hariç olmak üzere yukarıki maddede sayılan hususlara taallük eden idari görevler bölgelere aittir.

(2) DEVLET, kanunla bölgelere diğer idari görevlerin yerine getirilmesini de devir ve havale edebilir.

(3) BÖLGELER, idari görevlerini normal olarak illere, komünlere veya diğer mahallî teşekküllere devir ve havale etmek suretiyle veya kendi teşkilâtı marifetiyle başarırlar.

MADDE : 119

(1) BÖLGELER, Cumhuriyet kanunlarıyla konulmuş olan şekil ve sınırlar dahilinde mali muhtariyete sahiptirler. Cumhuriyet kanunları, bölgelerin mâliyelerini devlet, il ve komün mâliyelerine düzenleştirebilir.

(2) Normal görevlerini başarmak için zaruri olan masrafları karşılamak üzere bölgelere, muhtaç buldukları nisbette kendilerine has vergiler koymak ve devlet vergilerinden hisse almak yetkisi verilmiştir.

(3) Belli amaçlara ulaşmak ve hususiyle memleketin cenup kısımlarıyla Adaları imar etmek ve kıymetlendirmek için DEVLET, kanunla bazı bölgelere özel gelir kaynakları tahsis edebilir.

(4) BÖLGELER, Cumhuriyetin kanunlarıyla tâyin ve tesbit edilmiş bulunan şekil ve surette kendilerine has mâmelekin sahibi ve emlâkin mutasarrıfıdır.

MADDE : 120

(1) BÖLGELER, bölgeler arasında ithal, ihraç ve transit vergilen tesis ve ihdas edemezler.

(2) Bölgeler arasında eşyanın serbestçe tedavül etmesine ve eşhasın ser-

bestçe dolaşmasına herhangi bir şekilde engel olabilecek karar ve tedbirler alamazlar.

(3) Vatandaşların millî ülkenin herhangi bir yerinde meslek, meşgale ve işlerini yapabilmek hakkını tahdit edemezler.

MADDE: 121

(1) Bölgenin organları şunlardır: Bölge Meclisi, Bölge Komisyonu, Bölge Başkanı.

(2) Bölge Meclisi, bölgeye mevdu hususlarda teşri ve tanzim salâhiyetini (yasama ve tüzük yapma yetkisini) istimal eder. ANAYASA ile sair kanunların tevdi ettiği diğer idari görevleri yerine getirir. Bölge Meclisi; PARLAMENTO'nun her iki meclisine de kanun teklifleri sunabilir.

(3) Bölge Komisyonu; bölgenin icra uzvudur.

(4) Bölge Başkanı; bölgeyi temsil eder. Bölge kanun ve tüzüklerini neşir ve ilân eder, devletin bölgeye tevdi ettiği idari görevleri merkezi hükümetin talimatı dairesinde tedvir eder.

MADDE : 122

(1) Bölge Meclisi üyelerinin sayısı ve bunların seçim usulü ve seçilememe halleri ve hangi işlerle üyeliğin bir şahıs uhdesinde birleşmeyeceği CUMHURİYET'in kanunlarıyla tayin ve tesbit olunur.

(2) Hiç kimse, aynı zamanda. Parlâmentonun meclislerinden birinin üyeliği ile Bölge Meclisi üyeliğini uhdesinde cemedemez. Birden fazla Bölge Meclisi üyelikleri de aynı zamanda bir kimse uhdesinde bulunamaz.

(3) Bölge Meclisi; kendi işlerini yürütmek için üyeleri arasından bir başkan ile bir başkanlık divanı seçer.

(4) Bölge Meclisi üyeleri, vazifelerinin ifası sırasında izhar ettikleri fikir ve kanaatlardan ve verdikleri oylardan dolayı sorguya çekilemezler.

(5) Bölge Komisyonu başkanıyle üyeleri, Bölge Meclisi tarafından ve kendi üyeleri arasından seçilir.

MADDE : 123

(1) Her bölgenin ANAYASA ile ve CUMHURİYET'in diğer kanunlarıyla ahenkli ve BÖLGE'nin dahilî teşkilâtına taallûk eden hükümleri muhtevi bir statüsü vardır. Bu statü, bölgenin kanunlarıyla idari karar ve tedbirlerinin vaz ve ittihazına teşebbüs ve bunlar hakkındaki referandumun icrası usulünü ve bölgenin kanun ve tüzüklerinin neşri tarzını tanzim eden kaideleri de ihtiva eder.

(2) Bu statü, BÖLGE Meclisince müzakere ve üyelerinin salt çokluğu ile kabul edildikten sonra cumhuriyetin kanuniyle tasdik olunur.

MADDE : 124

BÖLGE'nin merkezinde oturan bir hükümet temsilcisi, devlete ait ida-

ri vazifelerin görölmesine ve bunların BÖLGE tarafından başarılı görevlerle ahenkleştirilmesine nezaret eder.

MADDE : 125

(1) BÖLGE'nin idare uzuvlarının muamele ve kararları, ademi merkezîyet esasına göre kurulmuş, görev ve yetkileri ve bunların yerine, getirilmesi tarzı ve hududu CUMHURİYET'in kanunlarıyla tâyin edilmiş bulunan bir DEVLET organı tarafından murakabe edilir. KANUN, muayyen hallerde, verilen kararın bir kerre daha Bölge Meclisince yeniden tetkik ve müzakeresini mucip sebepli bir talepname ile isteyebilmek neticesini hasıl etmek üzere esas hakkında da bir murakabe icrasını derpiş ve vazedebilir.5

(2) Teşkilâtı cumhuriyetin kanunlarıyla derpiş ve vazedilmek üzere idari adâletin ilk kademesi, BÖLGE merkezlerinde ihdas ve tesis olunur. Bölgenin merkezinden gayri yerleri de bulmak üzere bunların dairelere ayrılmak suretiyle teşkili de caizdir.

MADDE : 126

(1) Bölge Meclisi; ANAYASA'ya aykırı kararlar ittihaz ve muameleler ifa ettiği veya kanunları ağır şekilde ihlâl veya bu tarzda hareketlerde ve ihlâllerde bulunan Bölge Komisyonu ile Başkanının değıştirilmesi hakkındaki HÜKÜMET taleplerini yerine getirmediği takdirde fesholunabilir.

(2) Bölge Meclisi; istifalar veya müzakere nisabı elde edilememek sebebiyle işleyemeyecek bir duruma düştüğü takdirde de fesholunabilir.

(3) Bölge Meclisi; millî emniyet mülâhaza ve sebeplerine müsteniden de fesholunabilir.

(4) Bölge Meclisi; bölge işleri için senato üyeleriyle mebuslardan mürekkep ve teşekkül tarzı CUMHURİYET'in kanuniyle muayyen komisyonun rey ve mütalâası alındıktan sonra Cumhurbaşkanı'nın mucip sebepli kararnamesiyle fesholunur.

(5) Fesih kararnamesi, bölge meclisine üye seçilebilmek vasıf ve şartlarını haiz bulunan üç vatandaştan mürekkep bir komisyon kurulmasını da derpiş eder. Bu komisyon, üç ay içinde seçimleri yaptırır ve yeni meclisin tasdikine sunulmak üzere Bölge Komisyonunun görevleri içinde bulunan idari işleri yürütür ve tehiri caiz olmayan muameleleri başarır.

MADDE : 127

(1) Bölge Meclisince kabul ve tasvip olunalı bir kanun, bölgedeki hükümet temsilcisine verilir. HÜKÜMET tarafından yapılacak muhalefet ve itirazlar mahfuz kalmak üzere bu kanunların verildiği tarihten itibaren otuz gün içinde vize (tasvip) olunması lâzımdır.

(2) KANUN, vize edildiği tarihten itibaren on gün içinde neşir ve ilân olunur ve neşrolunduğu tarihten onbeş gün sonra yürürlüğe girer. Şâyet,

kanunun müstaceliyetine Bölge Meclisince karar verilir ve HÜKÛMET'çe de muvafakat edilirse kanunun ilânı ve yürürlüğe girmesi yukarıdaki sürelerle tâbi değildir.

(3) CUMHURİYET HÜKÛMETİ, Bölge Meclisince kabul ve tasvip edilmiş bulunan bir kanunun BÖLGE'nin salahiyeti dışına çıktığı veya milli menfaatlere veya diğer bölgelerin menfaatlerine aykırı bulunduğu kanaatinde bulunursa vize için tesbit edilmiş bulunan süre içinde kanun, Bölge Meclisine iade eder.

(4) Bölge Meclisi; üyelerinin salt çokluğu ile kanunu yeniden kabul ve tasvip ederse CUMHURİYET HÜKÛMETİ, kanunun verildiği tarihten itibaren onbeş gün içinde BÖLGE kanununun ANAYASA'ya veya CUMHURİYET'in kanunlarına uygun bulunup bulunmadığı meselesini ANAYASA DİVANI huzuruna ve millî ve bölgeler menfaatlerine aykırılığı meselesini de MECLİSLER huzuruna götürür. Şüphe ve tereddüt halinde salahiyetin kime ait olduğuna DİVAN karar verir.

MADDE: 128

İllerle komünler, CUMHURİYET'in genel kanunlarıyla tâyin ve tesbit edilmiş bulunan esaslar dairesinde muhtar mevcudiyetlerdir. Bunların görevlerini de kanun tâyin eder.

MADDE : 129

(1) İllerle komünler, aynı zamanda, DEVLET hizmetleriyle BÖLGE hizmetlerinin ifa edileceği mülkî tevsiî mezuniyet (mülkî ademimerkeziyet) sahalarıdır.

(2) İller, münhasıran idari görevlerin ifası maksadıyla son bir tevsiî - mezuniyet (ademi - temerküz) sahası olmak üzere ilçelere ayrılabilir.

MADDE : 130

(1) CUMHURİYET'in kanunlarıyla vaz ve tesbit edilecek tarzda ve ademimerkeziyet esasına göre kurulacak bir BÖLGE organı, illerle komünlerin ve diğer mahallî kamu tüzelkişilerinin muamele ve kararlarının kanuniyetini murakabe eder.

(2) Kanunun tâyin ettiği hallerde bu murakabe uzvu, mucip sebepli bir talepname ile kararı vermiş olan bu kamu tüzelkişilerinden işin yeniden tetkik ve karara bağlanmasını isteyebilmek neticesini hâsıl etmek üzere esas hakkında dahi murakabe icra edebilir.

MADDE : 131

Aşağıdaki bölgeler kurulmuştur :

Piemonte,

Valle d'Aosta,

Lombardia,

Trentino - Alto Adige,
 Veneto,
 Friuli - Venezia Giulia,
 Liguria,
 Emilia - Romagna,
 Toscana,
 Umbria,
 Marche,
 Lazio,
 Abruzzi e Molise Campania,
 Puglia,
 Basilicata,
 Calabria,
 Sicilia,
 Sardegna.

MADDE: 132

(1) İlgili halkın enaz üçtebirini temsil eden komünlerin meclisleri tarafından talep ve teklif edildiği ve bu talep ve teklif yapılacak referandum neticesinde yine ilgili halkın çoğunluğu tarafından tasvib edildiği takdirde nüfus miktarı bir milyondan az olmak üzere bölge meclislerinin rey ve mütalâaları alınarak anayasal kanunlarla yeni bölgeler ihdas veya mevcutları birbirleriyle birleştirilebilir.

(2) Komünler ve illerce talep edildiği takdirde bölge meclislerinin rey ve mütalâaları alındıktan ve referandum yapıldıktan sonra CUMHURİYET'in kanunlarıyla komünler ve iller bir bölgeden ayrılarak diğer bir bölgeye ilhak olunabilirler.

MADDE : 133

(1) Bir bölgenin içinde yeni iller kurulması veya mevcut illerin sınıklarının değiştirilmesi, komünlerin teşebbüsü üzerine ilgili bölgenin mütalâası alınarak CUMHURİYET'in kanunlarıyla yapılır.

(2) BÖLGELER, ilgili halkın reyini almak suretiyle ve BÖLGE kanunlarıyla kendi öz sınırları dahilinde yeni komünler kurabilir veya mevcut komünlerin sınırlarını ve adlarını değiştirebilir.

ALTINCI BÖLÜM
ANAYASA TEMİNATI
 BİRİNCİ AYIRIM
ANAYASA DİVANI

MADDE : 134

ANAYASA DİVANI, aşağıdaki dâva ve uyuşmazlıkları hüküm ve karara bağlar.

a) Devletin ve bölgelerin kanunlarıyla kanun hüküm ve kuvvetindeki hukukî tasarruflarının ANAYASA'ya uygun bulunup bulunmadığı hakkındaki uyumsuzlukları,

b) Devlet kuvvetleri arasında çıkan vazife ve salahiyet ihtilâflarıyla devletle bölgeler arasında veya bölgelerin kendi aralarında çıkan görev ve yetki uyumsuzluklarını,

c) ANAYASA hükümlerine tevfikân CUMHURİYETİN BAŞKANI ile bakanlar aleyhine yapılan ceza takibatına tealluk eden dâvaları.

MADDE: 135

(1) ANAYASA DİVANI, onbeş üyeden mürekkeptir. Bunların üçte biri CUMHURİYETİN BAŞKANI, üçtebiri meclislerinin bir arada yapacakları müşterek toplantıda PARLÂMENTO, ve üçtebiri de adli ve İdarî yüksek yargıçlar tarafından intihap ve tâyin olunur.

(2) ANAYASA DİVANI'nın yargıçları, emekliye ayrılmış bulunanlar da dahil olmak üzere adli ve idari yüksek yargıçlarla üniversitelerin hukukî mevzularda tedrisat yapan ordinariyüs profesörleri ve yirmi yıldanberi mesleğinde çalışmakta bulunan avukatlar arasından seçilirler.

(3) Başkanı, kendi üyeleri arasından DİVAN seçer.

(4) ANAYASA DİVANI'nın yargıçları oniki yıllık bir süre için atanırlar. Bunlar, kanunla vazedilecek kaidelere tevfikân kısmi teccide tâbi tutulurlar. Mütâkip ilk seçimde müddetleri bitenlerin tekrar intihapları câiz değildir.

(5) ANAYASA DİVANI yargıçlığı görevi PARLÂMENTO ve BÖLGE MECLİSİ üyelikleri ile, avukatlık mesleki ve kanunla derpiş ve irâe edilecek diğer memuriyet ve vazifelerle kaabili- içtima değildir.

(6) CUMHURİYETİN BAŞKANI ile BAKANLARIN yargılanmasına DİVAN'ın üyelerinden başka her teşri devresi başında SENATO'ya üye seçilebilmek ehliyetini hâiz bulunanlar arasından PARLAMENTO'nun müşterek toplantısında seçilecek onaltı vatandaş da katılır.

MADDE : 136

(1) DİVAN; kanunun veya kanun hüküm ve kuvvetindeki tasarrufun bir hükmünün ANAYASA'ya uygun bulunmadığını beyan ederse o hüküm, DİVAN kararının neşrini takip eden günden itibaren tesir ve nüfuzunu kaybeder.

(2) DİVAN'ın kararı neşrolunmakla beraber PARLAMENTONUN her iki meclisiyle BÖLGE MECLİSLERİ'ne de gönderilir. MECLİSLER, DİVAN kararına uyarak ANAYASA'ya uygun hükümler vazedirler.

MADDE: 137

(1) Anayasal bir kanun; ANAYASA'ya uygunluğun incelenmesi dâva-

sının açılma, şekil, süre ve şartlarını ve DÎVAN yargıçlarının bağımsızlıklarının teminatını derpiş ve vazeder.

(2) DÎVAN'ın kuruluş ve işlemedi için zaruri bulunan sair hükümler, alelâde kanunlarla vazolunur.

(3) ANAYASA DÎVANI'nın kararları aleyhine hiçbir itiraz kabul olunmaz.

İKİNCİ AYIRIM

ANAYASANIN YENİDEN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

ANAYASAL KANUNLAR

MADDE : 138

(1) ANAYASA'nın ve anayasal diğer kanunların yeniden gözden geçirilerek tâdil olunmasına mütedair olan kanunlar, enaz üç aylık fasıllarla her iki meclisçe de birbirini takiben iki kere müzakere ve ikinci müzakere sonucunda her iki meclisçe kendi üyelerinin salt çokluğu ile kabul olunur.

(2) ANAYASA'nın ve anayasal diğer kanunların tâdiline dair olan bu kanunlar meclislerden birinin üyelerinin beştebiri veya beşyüzbin seçmen veya beş BÖLGE MECLİSİ tarafından talep edildiği takdirde halkın referandumuna sunulur. Referanduma sunulan kanun, muteber oyların çokluğu ile tasvib edilmezse neşir ve ilân olunmaz.

(3) ANAYASA'nın ve anayasal kanunların tâdiline dair olan kanun, ikinci müzakere sonucunda her iki meclisçe de üyelerinin üçte iki çokluğu ile tasvib edilmiş bulunursa referanduma sunulmaz.

MADDE : 139

ANAYASA'nın devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna taallük eden hükmü, yeniden gözden geçirilmeye konu teşkil edemez.

NİHAİ VE İNTİKALİ HÜKÜMLER

I

ANAYASA, yürürlüğe girince Devletin Geçici Başkanı, CUMHURİYETİN BAŞKANI unvanını alır ve CUMHURİYETİN BAŞKANI'na âit yetkileri kullanır.

II

Şâyet, CUMHURİYETİN BAŞKANININ seçileceği tarihe kadar bütün bölgelerin meclisleri teşekkül edememiş bulunursa CUMHURİYETİN BAŞKANININ seçimine yalnız her iki meclisin üyeleri katılırlar.

III

(1) CUMHURİYETİN SENATOSU'nun ilk teşekkülünde senato üyesi olabilmek vasıflarını haiz bulunupta,

Bakanlar Kuruluna veya teşrii meclislere başkanlık etmiş,

Münfesiş senatoda üyelik yapmış,
Müessisler Meclisi de dâhil olmak üzere enaz üç seçimde kazanmış,
Mebuslar Meclisininin 9 Kasım 1926 toplantısında iskatına karar verilmiş,

Devletin müdafaası maksadiyle Faşist Hususi Mahkemesince beş yıldan az olmamak üzere hapis cezasına mahkûm olmuş,

bulunan MÜESSİSLER MECLİSİ'ndeki mebuslar, CUMHURİYETİN BAŞKANININ kararnamesiyle senato üyesi tâyin olunurlar.

(2) Münfesiş Senatoda üye bulunupta Millî Şûrada âzalık yapmış olanlar dahi CUMHURİYETİN BAŞKANI tarafından kararname ile SENATO'ya üye tâyin olunurlar.

(3) Tâyin kararnamesinin imzasından evvel senato üyesi tâyin olunmaktan feragat olunabilir. Siyasi seçimlerde adaylığını koymak SENATO'ya üye seçilebilmek hakkından feragati tazammun eder.

IV

İlk SENATO seçiminde Meclis bulunduğu hâlele BÖLGE sayılır ve nüfusuna göre göndermiye yetkili bulunduğu sayıda senato üyesi seçer.

V

ANAYASA'nın kanunların tâdilini veya mâli külfetleri gerektiren uluslararası andlaşmaların tasdikine müteallik bulunan 80 inci maddesi hükmü, MECLİSLER'in toplandığı tarihten itibaren hüküm ifade eder.

VI

(1) ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıl içinde DEVLET Şûrası, Muhasebat Divanı ve askerî mahkemeler hariç olmak üzere bugün mevcut olan özel yargı uzuvları yeni baştan tetkike tâbi tutulurlar.

(2) Aynı tarihten itibaren bir yıl içinde III üncü maddede sözü edilen Yüksek Askerî Mahkemenin yeni teşkilâtı hakkındaki hükümler kanuni? vazolunur.

VII

(1) ANAYASA'ya uygun yeni adli teşkilât kanunlar çıkarılıncaya kadar yürürlükteki teşkilât kanunları mer'î ve muteberdirler.

(2) ANAYASA DİVANI, çalışma ve işlemeye başlayıncıya kadar 134 üncü maddede tadat ve irae edilmiş bulunan uyuşmazlıklar, ANAYASA'nın yürürlüğe girmesinden evvelki hükümler dairesinde çözülür.

(3) ANAYASA DİVANI'nın, divanın ilk teşkilinde tâyin edilmiş bulunan yargıçları kısmı tecdide tâbi tutulmazlar ve oniki yıl işbaşında kalırlar.

VIII

(1) BÖLGE MECLİSLERİ ile iller idarelerinin müntehap uzuvlarının seçimlerinin yapılacağı zaman ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten sonraki bir yıl içinde tesbit olunur.

(2) Kamu idarelerinin çeşitli kollarında devlet görevlerinden olupta BÖLGE'lere tevdi edilmiş bulunanların BÖLGELERE intikalini CUMHURİYET'in kanunları tanzim eder. İdari görevlerin mahallî idareler arasında yeni baştan tevzi ve taksimi hakkında hükümler vazedilinceye kadar illerle komünlerin bugün yapmakta oldukları görevlerle BÖLGELELER'in ifâsını devir ve tevdi ettikleri görevleri yerine getirmekte devam ederler.

(3) Devlet memurlarıyla devlete bağlı idarelerin memurlarının yeni teşkilât dolayısıyla BÖLGELERE intikali suretini CUMHURİYET'in kanunları tanzim eder. Halin icapları zaruri kılıyorsa bu memurlar, merkez daireleri memurlarından da olabilir. Zaruret halleri müstesna olmak üzere BÖLGELERE DEVLET ile mahallî idarelerden ayrı memur kadroları teşkil etmiye mecburdurlar.

IX

CUMHURİYET, ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren üç yıl zarfında kendi kanunlarını, BÖLGELERE verilmiş bulunan teşriî salâhiyetlerle mahallî idarelerin muhtariyetlerinin istilzam ettirdiği icaplara uygun bir hâle getirir.

X

116 ncı maddede ismi geçen Friuli - Venezia Giulia bölgesinde 6 ncı madde hükmüne uygun olarak dil bakımından azınlık teşkil edenlerin himâyesi esası mahfuz kalmak üzere ANAYASA'nın ikinci kısmının beşinci bölümünün umumi hükümleri muvakkaten uygulanır.

XI

ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıllık bir sürenin sonuna kadar anayasal kanunlarla ilgili halkın oyuna müracaat mecburiyeti mahfuz kalmak şartıyla 132 nci maddenin birinci fıkrasının zaruri kıldığı şartlara riayet mecburiyeti olmaksızın 131 inci maddedeki listede yazılı bölgelerde değişiklik yapılabileceği gibi yeni bölgeler de ihdas olunabilir.

XII

(1) Feshedilmiş bulunan Faşist Partisinin herhangi bir şekil altında yeniden teşkilâtlandırılması yasaktır.

(2) 48 inci madde ile vazedilmiş bulunan esastan inhiraf olunarak ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beş yıllık bir süreyi aşmamak üzere faşist rejiminin sorumlu başlarının seçmek seçilmek hakları kanunla muvakkaten tahdit olunur.

XIII

(1) Savoia hanedanının azası ve bunların fûruğları seçmen olamazlar, müntehap vazifelere geçemezler ve devlet memuriyeti alamazlar.

(2) Savoia hanedanının sabık kralının ve erkek fûruğlarının milli ülkeye girmeleri ve ikamet etmeleri yasaktır.

(3) Savoia hanedanının sabık kralıyla eş ve erkek fûruğlarının milli ülkedeki malları devlete intikal etmiştir. Bu malların ferağ ve intikali ve bunlar üzerinde aynı haklar tesisine mütedair olarak 2 Haziran 1946 tarihinden sonra yapılmış olan muameleler hükümsüzdür.

XIV

(1) Asalet unvanları tanınmaz.

(2) 28 Ekim 1952 tarihinden önceki unvanlar, adın bir parçası olarak muhafaza olunabilir.

(3) Ordine Maurizioano bir sağlık müessesesi olarak muhafaza olunur ve kanunla vaz edilmiş bulunan esaslar dairesinde vazifesini ifaya devam eder.

(4) Consulta Araldica (Asalet Unvanları Dairesi) nin ilgası tarzını kanun tanzim eder.

XV

ANAYASANIN yürürlüğe girmesiyle devletin teşkilâtına dair olan 25 Haziran 1944 tarih ve 151 sayılı teşriî kararname kanun halini iktisab eder.

XVI

ANAYASA'nın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yukarıdaki anayasal kanunlar şimdiki kadar sarahaten veya zımnen ilga edilmemiş ise bunlar yeniden gözden geçirilerek ANAYASA ile uygun bir hale getirilir.

XVII

(1) CUMHURİYETİN SENATOSU'nun üyelerinin seçimine ait kanunla Basın ve Yayın Kanunu ve BÖLGELER'in özel statülerine taallük eden kanunu müzakere etmek üzere MÜESSİSLER MECLİSİ, kendi başkanı tarafından 31 Ocak 1948 de toplantıya çağrılır.

(2) MÜESSİSLER MECLİSİ, lüzum görüldüğü takdirde, yeni meclislerin seçim gününe kadar 16 Mart 1946 tarih ve 98 sayılı teşriî kararnamenin ikinci maddesinin 1,2 ve 3 üncü fıkralarıyla kendisine tevdi edilmiş bulunan salâhiyet dairesine giren hususları müzakere etmek üzere toplantıya çağrılabilir.

(3) Böyle devrelerde sürekli komisyonlar işbaşında kalırlar. Teşri heyetlerine mensub olanların verdikleri tasarılar düşünce ve tadil tekliflerini ilâve ederek komisyonlara tevdi edilmek üzere hükümete gönderilir.

(4) Yazılı olarak cevaplandırılmak üzere mebuslar hükümete sualler sorabilirler.

(5) işbu maddenin ikinci fıkrasında yazılı hususları görüşmek üzere HÜKÜMET veya ikiyüz mebus talep ederse KURUCULAR MECLİSİ, başkanı tarafından toplantıya çağrılır.

XVIII

(1) İşbu ANAYASA, KURUCULAR MECLİSİ'nin kabul ve tasdikinden itibaren beş gün içinde DEVLETİN GEÇİCİ BAŞKANI tarafından ilân olunur ve 1 Ocak 1948 tarihinden itibaren yürürlüğe girer.

(2) Bütün vatandaşlar tarafından malûmat husulü için ANAYASA'nın metni 1948 yılı süresince kalmak üzere CUMHURİYET'in her komününün salonuna tâlik olunur.

DEVLET mührünü hâvi olan işbu ANAYASA, CUMHURİYET'in Kanunlar ve Kararnameler Dergisine derç olunacaktır.

ANAYASA'ya DEVLET'in temel yası olarak bütün vatandaşların ve DEVLET uzuvlarının saygı göstermeleri ve onu sâdikane bir surette uygulamaları mecburidir.

ROMA, 27/Aralık/1947

ANKARA MERKEZ İLÇESİ İDARİ COĞRAFYASI TABİİ VE COĞRAFİ DURUM :

Derleyen: N. İ.

Cumhuriyet Türkiyesinin devlet merkezi olan Ankara, Doğuyu Batıya, Kuzeyi Güneye bağlayan tabii yolların kavuşağında ve Orta Anadolu stepi ile Kuzeydeki dağlık ve ormanlık bölge arasındaki geçiş şeridi üzerine kurulmuş önemli ve tarihî bir şehirdir.

Merkez ilçesinin yüz ölçümü 1554 kilometre karedir.

Doğudan Kalecik, Kırıkkale, Keskin; Batıdan Beypazarı, Nallıhan, Ayaş, Polatlı; Kuzeyden Kızılcahamam, Çubuk ve Güneyden Balâ, Haymana, Çankaya ilçeleriyle çevrilmiştir. 40 inci Şimalî arz derecesiyle 33 üncü Şarkî tul derecesinin hemen birbirini katettiği yerde bulunmaktadır.

Ankara, İç Anadolunun Kuzey Batı bölümünde, Sakarya ırmağının kollarından Ankara suyunun geçtiği ovanın (Ankara Ovası) Doğu kenarında kurulmuştur.

Vasatı 900 - 1200 rakımlı olan bu geniş yaylanın üzerinde münbit ve mahsuldar bir çok ovalar, bağlık bahçelik, şeritvari uzanmış ve mütenevvî şekiller arzeden derin vadiler, mezru çöküntüler, yarıntılı tepeler bulunur.

Ovanın şehir yakınındaki en alçak yeri denizden 840 metre, en yüksek yeri de Ankara Kalesinin bulunduğu tepe (978 metre) dir. Eski Ankara ile şehrin Kuzey mahalleleri (Atıfbey, Yenidoğan, Altındağ) nin yer tutmuş bulunduğu 900 - 1000 metre yükseklikteki andezit yapılı tepeler şehrin en sivrilmiş yerlerini meydana getirirler ki Kale de burada yer almış bulunmaktadır.

Şehrin bu bölümünden geçen Bent Deresi, derinliği 100 metreyi bulan dik yamaçlı bir yarma vadi açmıştır. Mamak ile Ankara arasında oldukça geniş bir vadiden geçen Hatip Çayı (Bent Deresinin yukarı bölümü) Ankara Kalesi ile Timurlenk Tepesi arasındaki bu dar ve derin yarma vadiden geçerek ovaya açılır.

Yakın devirlerin derin yarılmalarıyla ilgili olarak Ankara'nın bu bölümünün kurulu olduğu arazi çok sarp ve inişli çıkışlıdır.

Şehrin Cebeci semtinin kurulmuş bulunduğu yer ise yüksekliği 960 metre olan ve yapısı volkan breş ve tüflerinden meydana gelmiş bulunan bir plâtonun oldukça dik Kuzey Batı yamacıyla eteklerinde ve biraz da eski alüvyonlu düzlüklerde yayılmıştır.

Yenişehir, ovanın Doğu ucu ile Güney Doğudaki plâtoların eteğinde es-

ki ve yeni alüvyonlarla üçüncü zaman göl tortularının geniş yer tuttuğu düz ve yüksekliği 850-900 metre olan killi, çukurca ve hafif dalgalı bir yerde serpilmiştir.

Daha Güney Batıda Bahçelievler, Küçükevlerle, iller Kooperatifi evleri ve Gazi Eğitim Enstitüsünün bulunduğu arazi de buraya benzer bir yapı ve biçim gösterir.

İklimi :

Kuzey Anadolunun bol yağışlı iklimi ile iç Anadolunun orta bölümünün çok kurak iklim bölgesi arasındaki bir intikal alanında iç Anadolu iklim hususiyetlerinin daha bariz olduğu bir yerde kurulmuştur.

Ankara'da yazla kış ve gece ile gündüz arasında suhnet farkı büyüktür. Kuzeyle Güney ve yüksek yerlerle vâdi tabanlarının suhneti arasında da hissedilir bir fark görülür.

Ankara'da en sıcak aylar Temmuz - Ağustos, en soğuk ay Ocak'tır. Sıcaklık Ocaktan Temmuz'a kadar oldukça düzenli olarak artar, Temmuz ve Ağustosta aynı kalır. Aralık ayına kadar yine az çok düzenli şekilde azalır. Ankara'da güz aylarının sıcaklığı ilkbahar aylarının sıcaklığından çok, başka bir deyişle Eylül-Mayıstan, Ekim-Nisan, Kasım-Marttan daha sıcaktır. Bunun sebebi ilkbahar'da yağmurların yağmasından başka kışın yağmış bulunan karların çevredeki yüksekliklerden henüz kalkmamış olmasından ve bu gibi karlı yerlerden Ankara'ya soğuk rüzgârlar esmesindedir ki bu hal güzün görülmez. Ankara'da sıcaklık ve yağış bakımından ilkbahar güzden daha kararsızdır ve baharlar diğer mevsimlere nazaran daha kısa sürer: Ankara'nın yıllık yağış tutarı 350 mm. olup bu miktarın bazı yıllarda 260 mm. ye indiği, bazı yıllarda da 500 mm. ye yaklaştığı olur. En yağışlı aylar Mayıs (50 mm.) ve Aralık (46 mm.), e naz yağışlı ay Temmuz (13 mm.) dir. Birçok yıllarda Nisan ve Mayıs boyunca, hatta bazı yıllarda Haziranda hemen her gün, ekseriya öğleden sonra yağmurlar yağar ki buna halk arasında Kırkikindi yağmurları denir.

Yaz mevsiminin yağış yekûnunu daha ziyade Haziran ayı doldurmaktadır. Temmuzda pek az senelerde cüz'i yağış olur. Ağustosta ise nadir senelerde ekseriya rüzgârlarla müterafik olarak ani yağışlar olur.

Ankara gökleri kışın bulutlarla tamamen kapanmadığından buharlaşma yere düşen yağmurdan daha çok olur. Bu sebeple Ankara iklimi step iklimini hatırlatır.

Dağlar daha çok kar ve yağmur aldığından akarsular buralardan beslenir. Toprak, yere düşen yağmurun 1/3 ünü altına alacak terkipte olduğundan vâdi tabanlarında hafif derinliklerde taban suları husule gelir. Ortalama 2 metrelik kuyularda su çıkar. Madenî, killi ve kireçli olan topraklar verimli

sayılır. Ancak yamaçlarda suyun azlığı dolayısıyla toprak az verimlidir. Bu yüzden yüksek tepelerde fazla sığağa ve rüzgârlara mâruz kalan yerlerde kurak iklime uyabilecek devedikenî, kekik ve geven gibi step nebatları yetişir.

Ankara'ya yağmur getiren rüzgârlar, Güneybatı ve Kuzeybatı ile bu iki yön arasında esenlerdir. Kuzeydoğudan soğuk ve kuru rüzgârlar (poyraz), Güneyden kuru rüzgârlar eser. Bu rüzgâr diğer bütün istikametlerden esen rüzgârların en kuvvetlisidir. Bu rüzgârla beraber esen diğer Kuzey rüzgârlarının soğuk olarak gelmesi umumi suhnet üzerinde mühim tesirler yapar. Bu tesirler altında Ankara'nın senelik suhnet vasatîsi düşmektedir.

Umumiyetle rüzgârlar yâbis olarak eserler. Rüzgârların içinde fırtına mühim yekûn tutmamaktadır. Bir sene içindeki fırtına ve boralı günlerin adedi vasatî olarak 18 dir, en fazla olduğu zamanlar Haziran ayıdır. Bu fırtınalar kuvvetli yağmurlarla beraber eserler.

Ankara'da donlu günler Aralıktan Nisan sonuna kadar sürer, nisbî nemlilik az olur. Gökyüzü en çok Aralık ve Ocak aylarında kapalı geçer. Yılın bir çok günlerinde hava açık olur. İşte bu iklim özellikleriyle ilgili olarak Ankara'nın sıcak günlerde bile bunaltıcı olmayan sağlam ve sert bir havası vardır.

Ankara Ovası :

Ankara şehrinin batısında aynı addaki çayın geçtiği çukur düzlüktür. Hatip çayının Çubuk çayı ile birleştiği yerden Sincanköy Batısına kadar uzanan 30 kilometre kadar boyunda, ortalama 1 - 1,5 kilometre eninde geniş bir vâdi tabanı biçimindedir. Ankara Ovası, derelerin birleştiği Doğu bölümünde 2-3 kilometre genişliğinde bir düzlük iken Batıya doğru yer yer daralmalar olur. Daha Batıda düzenli bir uzanıştan sonra, Zir boğazına doğru gittikçe daralır. Ankara Ovasının yüz ölçümü 35 kilometre kare, denizden yüksekliği şehrin hemen Batısında 840 metre, en Batı bölümünde ise 800 metreden daha azdır. Böylece Ankara'da Doğudan Batıya doğru % 001,5 kadar hafif bir meyil vardır. Ovanın tabanı alüvyonlarla (Kum, çakıl, kil) dolmuş olup bir birinkinti düzlüğü olarak görülür. Ankara Çayı bu düzlükte büklümler yaparak akar. Ankara Ovası sathından 50 - 100 metre yukarda, daha yüksek düzlükler uzanır ki, bunların yapısını eski alüvyonlarla üçüncü zaman göl tortuları meydana getirir. Bu düzlüklerden biraz daha uzaklarda yer yer oldukça meyilli yamaçlarla buradan ayrılan 1100 - 1200 metre yüksekliğindeki plâtolar yer alır.

Yakın vakitlere kadar yer yer bataklıkların sıralanmış olduğu Ankaranın muhtelif yerlerinde yapılan sondajlardan 4-5 metre derinliğe kadar bataklık birinkintilerinin, daha altta ince balçıklı kil ile ufak yahut iri kum

tabakalarının, 15 metre derinliğe doğru kaba dip kumlarının bulunduğu bu alüvyonların temeli üçüncü zaman tabakalarına dayanır. Ovanın çok yeri çayırılık ve otluk olup, yalnız su boylarında söğüt ve kavak ağaçlarıyla Orman Çiftliği Kuzeyinde ve Hayvanat Bahçesi çevresinde sonradan yetiştirilmiş ağaçlıklar görülür. Ankara Ovasını sulamak üzere yer yer bentler yapılmıştır. Bunlar arasında Akköprü yakınındaki bent ile şehrin 3 kilometre Batısındaki daha kuvvetli bir bentten başka, Çimento Fabrikası yakınında (8 kilometre bendi), daha Batıda Güvercinlik bendi vardır. Ankara'nın Doğu bölümünün Kuzeyinde Akköprü kanalı, Güneyinde ova kanalı, Batı bölümünün iki kenarında ise Kuzey ve Güney kanalları uzanır. Ovada yer yer çiftlikler de vardır. Başlıca yerleşme yerleriyle fabrikalar Ankara Ovasının kenarlarında ve demiryolunun geçtiği Güney kenarında sıralanmıştır. Bunlar arasında yeni yapılarıyla göze çarpan Etimesgut, Ankara Orman Çiftliği ve Çimento Fabrikası başta gelir.

Suları :

Ankara Çayı Sakarya ırmağına sağdan karışan kollardan birisidir. Ankara Çayı Ankara'nın içinden geçen Hatip çayı ve İncesu ile Kuzeyden gelen Çubuk çayının şehrin 2 kilometre kadar Kuzey Batısında birleştikleri yerden başlar. Yazhöyük adı verilen yerde Sakaryaya karışır. Çayın bu iki yer arasındaki uzunluğu 130 kilometredir. Başlıca kolları Çubuk Çayı, İncesu ve Hatip Çayı ile Ankara'nın 30 kilometre kadar Batısında bu suya dökülen Ova Çayıdır. Bu kollardan sonra önemli dereler hemen hemen karışmaz. Çayın en kuvvetli kolu olan Çubuk Çayı, kaynaklarını Ankara Kuzeyindeki Aydos dağından alır. Çubuk Ovasından geçer, Ankara'nın 18 kilometre Kuzeyinde Sarıcalar Boğazından sonra dar bir vâdiye girer. Çayın suları geçtiği yerlerde sulama işlerinde de kullanıldığından gittikçe azalır. Bol yağmurlu zamanlarla kar erimeleri sırasında akımının 50 - 70 metre küp olduğu da görülür.

Ankara Çayının kollarından olan ve kaynaklarını Elma Dağından alan İncesu, Mogan gölü ile Emir Gölünden geçen küçük bir deredir. Bol yağmurlu mevsimlerle Elma Dağına fazla kar yağdığı yıllarda İncesu kabarıp, saniyede geçirdiği su miktarı 50 metre küpü geçtiği olur ki bu zamanlarda dere taşar, çukur düzlükleri su basar. Böyle bir su basması 1910 da olmuş, bu sırada Mogan ve Emir Gölleri birleşmiş İncesu vâdisiyle eski Cebeci fidanlılığı ve istasyon çevresi sular altında kalmıştır. Su basmalarına ve böylece bataklıkların meydana gelmesine engel olmak için İncesu boyunda geniş ve derin kanallar açılmıştır.

Ankara Çayının kollarından Hatip Çayı, kaynağını Ankara'nın 30 kilometre kadar Kuzey Doğusundaki İdris Dağından alır, Hasanoğlan çevresinin sularını da topladıktan sonra Kay aş vâdisinden geçer. Yağmurlu mevsimlerle kar erimeleri sırasında suları kabarak 4-6 metre genişliğinde bir dere

vaziyetini alırsa da yazın çok incelir. Ankara Çayına bu 3 koldan başka karışan Ova Çayı ise kaynaklarını Kızılcahamamın Doğu çevresindeki dağlardan alır, Mürtad Ovasından geçer yolu boyunca suları sulama işlerinde harcandığından gittikçe küçülür, yazın kuruyacak hale gelir. Yağmurlu mevsimlerde ise kabarır, taşar.

Bütün bu kollarla beslenen Ankara Çayı yazın cılız bir dere durumunu alır, kışın ve hele İlkbaharda suları kabarır.

Tepeleri :

Maymalak Tepesi, Sarıburun Tepesi, Papaz Tepesi, Köy Tepesi, Ak Tepe, Toz Tepesi, Meşeli Tepe, Tekne Kaya Tepesi, Hisar Tepesi, Piyango Tepesi, Hacettepesi, Tozağıl Tepesi, Tarassut Tepesi, Cevizlik Tepesi en mühimlerindenidir.

İDARİ DURUM

Ankara merkez ilçesinin nahiyeleri Merkez, Etimesgut. Bağlum, Bitik, Zir, Keçiören'dir. Bunlar doğrudan doğruya valiliğe bağlıdır. İlçenin en büyük mülkiye âmiri validir.

Ankara merkez ilçesine bağlı 83 köy bulunmaktadır.

(Son teklif edilen tasarıya göre Bağlum, Keçiören ve merkez nahiyesi Altındağ ilçesine bağlanacaktır. Keyfiyet İçişleri Komisyonu ve Bütçe Encümeninde görüşülmüştür.)

Tarih boyunca idari durumunu belirtmeden evvel Ankara'nın adı hakkında kısaca malûmat verelim.

Ankara'nın adı :

İlk çağ tarihçilerinden bazıları (Apollonyos) bu bölgeye yerleşen Galatların, Mısırlılarla yaptıkları bir savaşı ve bu savaşta elde ettikleri bir çapayı kaydederek, bu şehri kurduklarını ve zaferlerinin hatırası olan çapa'ya (Ancir) göre şehre (Ankara)elediklerini kaydederler. Galatların Anadoluya gelmelerinden daha önce Ankara'nın bir şehir olarak mevcut bulunduğu bilinmektedir. Şu halde Galatların Ankara'yı kurmuş olmaları ve Şehre Çapa manasına gelen Ankara adını vermeleri mümkün değildir. Tarihçi Pausanias, Kral Midas tarafından kurulan Ankara'nın, Galatlar tarafından zaptedildiğini yazar. Ve Galatların Anadoluya geçişleri sırasında (M. ö. 278) Ankara'nın bir Frig şehri olduğunu anlatır.

Eti metinlerinde adı geçen Ankara şehrinin Ankara olduğu bazı tarihçiler tarafından ileri sürülmüşse de yeni belgeler Ankuvanın bugünkü Alişar olduğunu göstermiştir.

Anadolunun birçok yerlerinde Eti çağından daha önce kurulmuş şehirlerin varlığı kat'i olarak bilinmektedir. Bu şehirlerdeki halkın yaşayışına

dair yazılı belgeler de mevcuttur. Başşehrimiz Ankara'nın böyle bir şehir, adının da yerli bir kelime olması bugün kabul edilen en makul izah şeklidir. Romalılar zamanında şehir, Metropolis, Sebaste, Tektosagon, Neokoros ve Lamprotate ad ve unvanlarını almıştır. Metropolis, kültür bakımından birlik gösteren ana şehir anlamına gelir. Sebaste, Tektosagon, İmparator Augustus'un şehri demektir.

Neokoros, İmparator adına mabet kurarak ona bakan demektir. Ankarada böyle iki mabet vardı. Bunlar Augustus ve Valerianus mabetleridir.

Lamprotate, ünlü büyük demektir. Ankara'yı idare eden Roma Valilerinin terfi edince Konsül olmaları, şehrin bu unvanının mânasını açıklamaktadır. Ankara bu çağda Roma'ya bağlı Anadolu şehirlerinin en büyüklerinden biridir.

XIII. Yüzyılda Yakut ve İbnelâsir'de şehir Ankira, Engüriya, Anguryia olarak kaydedilmiştir. Selçuk paralarında ve kitabelerde, Ankara, İlhanilerde Engüriye olarak yazılmıştır. Evliya Çelebi, Engürü ve Ankara şehirlerini kullanıyor. Haçlı seferlerinin tarihçesi Albertus, şehre Ancras der. Arap tarihlerinde Beldet - El - Selâsil olarak yazılıdır. Bunun Türkçe zincirli (Kapı) şehir veya sekili şehir anlamına geldiği sanılıyor.

İslâm Tarihçilerinden bazılarında İmariye, İmadiye, Amudiye ve Kala-i - Selâsil olarak yazılmıştır.

Başşehrimizin bugün kullanılmakta olan adı ilk adına en yakın olanıdır. Bu adın, Anadolu kültür tarihinde büyük rol oynamış olan Proto - Hatti'ler tarafından verilmiş olduğunu ileri sürenler şimdilik hiç bir yazılı belgeye dayanmamaktadırlar. (Ankara Tarih - Arkeoloji).

Başşehrimiz ne vakit kuruldu?

I — Paleolitik Çağ :

Ankara'nın çok yakınlarında ele geçen antropolojik ve arkeolojik belgeler, bu bölgede insanların eski taş çağından beri yaşamış olduğunu meydana koymuştur.

Eski Taş Çağı adamları, toprağa yerleşerek kabile halinde yaşamıyorlardı. Meyvalık ve sulak dereboyları ile avlarını yakaladıkları yerleri yurt ediniyorlardı.

Orman Çiftliği yakınında eski Yontma Taş Çağının alt tabakasına ait bir el baltası, Havagazı Fabrikası yanında Maltepe'de ve Gazi Eğitim Enstitüsü civarında, Çubuk Barajı ve Bağlumda da diğer bazı Paleolitik araçlara rastlanmıştır. (Taş baltalar, bıçaklar v.s.)

II — Kalkolitik ve Bakır Çağı :

Cilâli taş (Neolitik) çağa ait bir belge henüz ele geçmemekle beraber bazı büyükler, içlerinde bulunan eserleriyle Eneolitik veya Kalkolitik deni-

len taş ve madenin birlikte kullanıldığı çağdan bugüne kadar devamlı olarak Ankara'da oturulduğunu göstermektedirler. Meselâ Ankara'nın 25 kilometre Güneyindeki Karaoğlan Höyüğü Kalkolitik Çağla başlamakta, bugün de halâ orada oturulmaktadır.

Ankara civarı asıl Bakır Çağında büyük bir önem kazanır. İlk madenler çağı kültürünün temsil edildiği bu devrede, Ankara çevresinde Karaoğlan gibi bir Bakır Çağ şehrinin Ahlatlıbel gibi tahkimli bir malikânenin, Eti Yokuşu gibi iki küçük köyün geliştiğini görüyoruz. Bu 3 Hüyük'te meydana çıkarılan askerî ve sivil yapılar, çanak, çömlek, toprak mühürler, pişmiş toprak kaplar, kült ve hukuk belgeleri, bu çağda Ankara civarında köy, şehir ve beyliklerin kurulduğunu, hayvanların büyük bir kısmının ehlileştirildiğini, buğday ve fiğ ziraatinin bilindiğini, dokumacılıkta da ileri gidildiğini gösteriyor.

Ankara çevresinde M.Ö. XX. Yüzyılda sona eren Bakır Çağ kültürünün arkasından Hitit Çağı gelmektedir.

III — Hitit Çağı :

Orta Anadolu'da yapılan bazı kazılarda Bakır Çağını daima bir Hitit kültür katının takip ettiği bugün artık anlaşılmiş bulunmaktadır. Eski ve yeni Hitit İmparatorlukları olmak üzere iki safhaya ayrılabilen bu kültürün sınırları, Afyon'un Batısına geçmemektedir. Gerçi Ankara bu sınırların içinde bulunmaktadır. Fakat bugünkü Ankara içinde - burada bilhassa Hititlerin idare merkezi Hatusas'a (Boğazköy) çok benzeyen Kale düşünülebilir - Hititlerin oturduğuna dair bir delil yoktur. Ancak Ankara çevresindeki Hitit buluntuları meselâ Bitikte bulunan ve Hitit kültürünün hakikî bir şaheserini temsil eden vazo ile «Ankara kabartmaları» denilen eserlerdeki Hitit sanat tesiri, Ankara'nın Hitit İmparatorluğu devrinde bir varlık gösterdiğine şüphe bırakmamaktadır. Bu varlığın eski ve yeni İmparatorluk devri safhalarından hangisinde ve nasıl bir olgunlaşma yolu tuttuğu şimdilik bilinmiyor. Bazı bilgiler Ankara'nın Etilerin «Aknuva» şehri olup olmadığını uzun incelemelerden geçirmişlerdir. Arkeolojik belgelerin çok olmadığı zamanlarda bu şehrin, adı geçen Eti şehri olduğuna inanılmakta idi. Eti metinlerinde adı geçen Ankuva şehrinin başşehirimiz Ankara olmadığını son buluşlar meydana çıkarmıştır. Eti metinlerinden birinde Kralın Hatusas'tan (Eti Başşehir) 3 günlük mesafedeki Ankuva'ya geldiği, gelirken her gün bir şehirde konakladığı yazılıdır. Hatusas'dan (Boğazköy) 3 günde Ankara'ya gelmek mümkündür. Ancak son buluşlar Ankuva'nın Etilerin büyük şehirlerinden biri olan Alişar olduğunu meydana koyunca önce ileri sürülen iddialar çürüdü.

Ankara adının bir Eti kelimesi ahengini taşımasına, yerinin iskâna ve

Etilerin politik durumlarına uygun düşmesine rağmen şehrin onlar zamanında kurulduğunu isbat edecek yazılı veya yazısız belge mevcut değildir. Daha önceki çağlar içinde söylediğimiz gibi eski Ankara şehrinin yamaçlara ve eteklere yayılmış bulunması, şehirde büyük ve geniş sondajlara imkân vermektedir. Belki de birçok belgeler, şehrin şurasında burasında yolların veya evlerin kapattığı toprakların altında yatmaktadır. Esasen Friklerin genel olarak Hitit iskânları üzerine yerleştikleri gözönüne alınırsa Ankara'da varlığı kesin olarak bilinen Frig kültüründen evvel bir Hitit iskânının varlığı kabul edilebilir.

IV — Frig Çağı: (Phryg) :

Büyük Hitit devrinin yıkılmasından sonra Ankara ve çevresinde Friglerin hâkim olduğu görülüyor. M. Ö. XII. Yüzyılın başlarında Anadoluya Deniz Kavimleri adı verilen akıncılar girdiler. Bunlar çok sür'atle hareket ederek Etileri yendiler. Etilerin orta Anadoludan çekilmeleri Friglerin buralarda çabucak yerleşmelerini ve yayılmalarını kolaylaştırmıştır.

Ankara şehrinde Friglerin oturduğuna dair en kesin belgeler, bu şehrin iki yerinde yapılan sistemli kazılardan elde edilmiştir. Bu kazılardan biri Ogüst Mabedinin yanında yapılan kazıdır. Burada en altta kalınlığı 4 Metreyi bulan bir Frig tabakası ortaya çıkarılmıştır. Bu tabakanın ana toprağa yakın olan kısımlarında bulunan çanak çömlek boyasızdır. Kabartmalı cam gibi parlak siyah renkli Frig seramiği boldur. Üste doğru kırmızı renkte boyalı çanaklar gittikçe çoğalmaktadır. Bundan başka en altta küçük bir evin duvarları da ortaya çıkarılmıştır. Böylece burada M. ö. VI Yüzyıla ait Frig eşyasıyla daha evvelki yüzyıllara ait Frig eşyası üst üste bulunmuştur. Bir Höyük olarak yükselen Hacıbayram tepesi geniş bir Frig yerleşme yeridir. Ve bazı Arkeooglara göre buranın çevresi surla çevrilmiştir. Alman Arkeoloğu K. Bittel ve diğer bir kısım bilginlere göre şimdiki Ankara Kalesi, Eti devleti yıkıldıktan sonra türeyen Anadolu beyliklerinden birinin müstahkem yeridir. Prof. Remzi Oğuz Arık'a ve Dr. Tahsin Özgüç'e göre Frig Kalesi Hacıbayramdaki Höyükte kurulmuştur. Bazı yeni yapı temellerinde, bu arada İtfaiye Meydanında Karyagdı Türbesi yanında 2 metre derinlikte bir kaç renkli Frig çanak çömleği ile Hacıbayram Tepesinin altından İsmet Paşa mahallesine uzanan yolun sağında açılan bir temel yarmasında cam gibi parlak siyah iki tipik Frig Seramiği de bulunmuştur. 1947 de Kale eteklerinde eski ermeni mezarlığında yapılan bir apartman temelinde de bir kaç siyah Frig seramiği bulunmuştur. Ankara'nın Frigler çağında geniş bir yerleşmeye sahne olduğunu gösteren kazılardan biri de Çankırı Kapı Hamamı kazısıdır.

Burada Ogüst Mabedi çevresinde ele geçenlerin tamamıyla aynı olan birçok seramik bulunmuştur. Bundan başka büyük; taşlarla örülmüş ve çamur

harçlı ev temelleri de ortaya çıkarılmıştır. Burada açılan Frig evlerinden bir kısmının yalnız temelleri ele geçmiştir.

Bu çağda Fidanlık ve Anıttepe çevresinin mezarlık olduğu kesin olarak meydana çıkmıştır. Kazılardan anlaşıldığına göre Frigler ölümlerini toprağa açtıkları derince çukura gömmüşlerdir. Anıttepe yanındaki bir sıra Tümülüs (Yığma Tepe) muhtelif zamanlarda açılmış ve Friglerin büyük adamlar için mezarlar yaptıkları, halktan olanları yakarak küllerini küçük çömleklere koydukları anlaşılmıştır. Fidanlık buluntuları, İstasyonda çıkan kül küpleri Ogüst Mabedi ve Çankırıkapı kazılarında elde edilen belgeler Friglerin buralarda yurt kurduklarını gösteren arkeolojik delillerdir. Bu belgelere göre, Ankara Frigler zamanında oldukça geniş bir şehir olarak mevcuttu.

V — Hellen ve Hellenistik Çağlar :

Frig Devletinin çökmesinden sonra Ankara'ya ilk defa Lidyalılar, sonra Med ve Persler hâkim olmuşlarsa da bu devirlere ait bir belge yoktur. Bundan sonra Büyük İskender'in ünlü Kırıl Yolu üzerinde çok önemli stratejik bir yer olan Ankara'yı kendisine üst yaptığı ve Ankara'nın ancak bu zamandan sonra eski Yunanlılarca bilindiği anlaşılıyor. İskender, M.Ö. 333 te Ankara'ya gelmiştir. Ankara Pers imparatorluğunda olduğu gibi İskender zamanında da Frigyalıların bir şehri olarak kalmıştır. İskender'in ölümünden sonra Frigya Satraplığı yine Antigonos elinde kalmıştır. M. Ö. 301 de yapılan İpsos savaşından sonra Ankara'ya Lysimakhos hâkim olmuştur. Lysimakhos Selenkoslara yenilince (M.Ö. 284) Frigya ile beraber Ankara da Selenkoslar idaresine geçmiştir. Bu durum, Bitinya (Bythinia) Kırılı Nikomedes'in kardeşi aleyhine hazırladığı sefere katılmaları için Galatları Trakya'dan çağırmasına kadar sürmüştür. (M.ö. 278) yılında Trakyadan Anadoluya geçen Galatlar Orta Avrupadan göç eden barbar insanlardır. Bunlar, bir müddet Trakya'da Bizans sınırlarında yaşadıkları sonra Anadoluya geçtiler. Ve üç boy halinde Frigya'ya yayıldılar. Bunların en kuvvetlisi olan Tektosag'lar Ankara'da merkez kurdular. Bu zaman Ankara bir Kale şehir halindeydi. Komşularıyla zaman zaman savaşa girmişler, hayatlarını bu yolda kazanmaya çalışmışlardır.

M. Ö. II. nci Yüzyıldan sonra Ankara ve çevresinde Roma hâkimiyeti başlar.

VI — Roma Çağı :

Roma Konsülü Manlius Vulso, Galat'lardan Tolistobog'ları Olimpios Dağında mağlûp ettikten sonra (M.Ö. 189), üç günlük bir yürüyüşle Ankara'ya gelmiştir.

Bergamalılarla Galatlar arasındaki uzun çarpışmalardan sonra Berga-

ma Kırallı Eumenes, Galatları kafi mağlûbiyete uğrattınca (M.Ö. 183), Ankara. Bergama egemenliği altına girmiştir. Fakat Galatların Romaya gönderdikleri elçiler Senatus'tan Galatların kendi sınırları içinde bağımsız kalmaları için müsaade almışlar, böylece Ankara tekrar Galatların eline geçmiştir. Bergama Kırallı Attalos III. vasiyetnamesiyle memleketini Romaya bıraktığı zaman Büyük Frigya Pontuslulara verilmiş, fakat Roma - Pontus mücadelelerinde Galatlar hep Romalılar tarafını tutmuş ve Ankara hiç bir zaman Pontus egemenliği altına girmemiştir. Nihayet imparator Ogüst (Augustus) zamanında Galatia ve Roma Eyaleti olmuş, (M.Ö. 25), Ankara da bu eyaletin merkezi (Augustus şehri) olmak şerefini kazanmıştı. Ankara'da bulunan Roma devrine ait yazıt ve sikkelerde Ankara'nın başşehir olduğu açıkça belirtilmektedir.

Roma ordularının Kuzey ve Doğu Anadolu'da yapacakları seferler için Ankara'dan geçen yolların büyük önemi vardı. Bundan başka iki yanı dağlara dayalı olan Ankara düzlüğünün buraların güveni için çok faydası vardı. Roma imparatoru Augustus Yunan şehir devletlerini (Polis) örnek tutarak Ankara'da (Phyl) yani bir çeşit kabile teşkilâtı kurarak Ankara halkını bir takım bölümlere ayırmıştı. Bu bölümler halkın oturdukları semtlere göre idi. Fülelerin adları Grekçe veya Lâtince değildir. Bundan Augustus'un yerli halkı korumuş olduğu anlaşılıyor. Ankara'nın en parlak çağını yaşadığı sırada halkın 12 bölüme ayrıldığı ele geçen bir kitabeden anlaşılmiştir. Bu arada Büyük Augustus Tapınağını yaptırmıştır. Bugün Hacıbayram Camii bitişiğinde meydana çıkarılan bu Tapınağın iç ve dış duvarları üzerine, aslı Roma'da tunç sütunlar üzerine kazılan ve Augustus'un yaptıklarını anlatan yazıt Grekçe ve Lâtince olarak yazılmıştır. «Monumentum Ancyrantum» adı ile tanınan ve pek meşhur olan bu yazıt, Augustus'un vasiyetnamesi vasfını taşımaktadır. ⁽¹⁾ Bu devre ait ele geçen büyük hamam da Romalıların bu şehre verdikleri değeri gösterir. Hamamı yalnız yabancı bir ülkede topraklar zaptetmeğe çıkan geçici ordunun değil, yerleşme arzusunda olan insanların kullandıklarından şüphe edilemez.

Roma Çağında Ankara'nın Batıda Gençlik Parkı ve eski Halkevinin bulunduğu yere kadar ilerlediği, Kuzeyde Bent Deresini aşmadığı, Güneyde ise Dilektepe (Hacettepe) ye kadar yayıldığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik belgeler de şehrin I, II Yüzyıllarda çok ilerlemiş bulunduğunu anlatmaktadır.

Bu ilerleme uzun yıllar sürdükten sonra şehrin etrafına duvar çekmek zoru ile karşılaşmıştır. (M.S. 300) yılda bu duvarların Barbarlar tarafından yıkıldığı anlaşılıyor.

Roma bu çağda Avrupa'da ve Asya'da çok sarsıntılar geçiriyordu. Bu sar-

---

¹ Bu vasiyetname (Ankara Tarih - Arkeoloji. 1948) Nurettin Can Gülekcı Sahife 93. Dedir.

sınıtların Anadolu'da yarattığı güvensizlik, Ankara'yı fakir ve harab bir duruma düşürmüş ve Ankara ilk çağdaki siyasi önemini kaybetmiştir.

VII — Bizans - İslâm Devri :

Roma İmparatorluğunun (M.S. 395) te ikiye bölünmesinden sonra, Ankara bütün Küçük Asya ile birlikte Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğuna bağlanmış ve VI. Yüzyılın sonuna kadar Bizans İmparatorluğunun oldukça sönük bir Eyalet merkezi olarak kalmıştır. VII. nci Yüzyılın başından XI inci Yüzyıldaki Türk - Selçukî istilâsına kadar bu devletin Doğu komşularıyla yaptığı savaşlardan ve Anadolu'daki dinî siyasi karışıklıklardan büyük zararlar görmüşlerdir.

(M.S. 620) de Sasani Hükümdarı Hüsrev şehri almış ve yıkmıştır. Sasani Hükümdarını yenen Kayser Herakliyus ölünce (641) Anadolu için yeni bir tehlike başgöstermiştir.

Araplar 654 te Ankara'yı Bizanslılardan aldılar. Araplar geri dönünce tekrar şehir Bizanslılara geçti. İmparator Leon III. ün bu sürekli akınlar neticesinde harap olan surları tamir ettirmesine rağmen Abbasi Halifesi Harun - Reşit Anadolu'ya girince orduları Ankarayı sardı.

838 de Halife Mutasım'ın Türk Başbuğları idaresindeki büyük ordusunun Anadolu'ya hücumunda Ankara bir kere daha istilâya uğramış, baştanbaşa yağma edilerek tahrip edilmiştir.

859 tarihlerine ait olduğu anlaşılan bir Bizans Kitabesinde bu istilâlardan pek acı bir şekilde bahsedilmekte ve şehrin imparator Mihail III. tarafından hemen hemen yeniden ihya ve inşa ettirildiği bildirilmektedir. Kısa bir zaman sonra Müslüman olduğu söylenen Pavlikianlar Ankara'yı almaya muvaffak oldu fakat bir yıl sonra Bizanslılar tarafından fecî bir şekilde bozguna uğratılarak öldürüldü.

Bizans Devletinin X. uncu Yüzyılda ve XI. inci Yüzyılın ilk yarısında Abbasi İmparatorluğunun geçirdiği buhranlı devreden faydalanarak nüfuzunu Doğuya doğru genişletmesi sonucunda huduttan uzak kalan Ankara'nın - Tarsus'tan gelen Arapların hücumu müstesna - hemen hemen iki asır müddetle sulh ve sükûn içinde yaşadığı anlaşılıyor. Bu arada şehrin, imparator Konstantinos VII. Porphyrogenetos tarafından Bizansın Asyadaki topraklarının (Thema) adı verilen 14 İdarî bölgeye ayrıldığı sırada Bukellarion Thema'sına merkez olarak seçilmek suretiyle de önem kazandığı görülüyor.

VIII — Selçukî Devri :

XI. inci Yüzyılın ortalarında Anadolu'da beliren Türk - Selçukî tehlikesi Bizans Ordusunun 1071 de Malazgirt Ovasında Alp Arslan tarafından kat'i bir mağlûbiyete uğratılmasından sonra kendini iyice hissettirmiş ve Ankara

tehlikeli bir duruma düşmüştür. Netekim Malazgirt zaferinden iki sene sonra (1073) henüz mukavemet edebilmekle beraber pek yakınlarında ordugâh kurmuş olan Selçukî kuvvetlerinin kuvvetli baskıları sonucunda biraz sonra teslim olmuştur. Fakat Türkler Ankara'yı bir kaç yıl ellerinde tutabilmişlerdir.

Raymond komutasındaki Haçlı kuvvetleri 1101 yılında içinde 200 muhafızı bulunan şehri Danişment'lilerden geri almıştır. Haçlılar Komutanı şehirdeki 200 Türk Erini kılınçtan geçirtmiştir. Ankara bu sırada bir Bizans sınır kalesi olmuş, hattâ çevresi Türk egemenliğine geçtiği için ortada bir ada halinde kalmıştır. Şehir 1127 de Danişment Hükümdarı Emirgazi'nin, sonra oğlu Mehmet Gazi'nin, nihayet Selçuk Hükümdarı Mesut I. in eline geçti. 1155 te Mesut'un ölümünden sonra oğlu Şahinşah bu bölgeye hâkim oldu ise de büyük kardeşi Kılınç Arslan II. şehri zabtetti. Kılınç Arslan'ın saltanatı uzun sürdü. Ve bu sırada Ankara diğer Selçuk şehirleri gibi sâkin yaşadı. Kılınç Arslan II. ölümünden önce memleketini 11 oğlu arasında böldüğü zaman Ankara Muhittin Mesut'ta kaldı.

Bu vaziyet siyasî bakımdan Ankara'nın Selçuklu Hanedanı zamanında birinci derecede şehirler arasında sayıldığını gösterir.

Muhittin Mesut'un bastırıldığı paralar ve Minber Kitabesi Ankara'da sürdüğü egemenlikten kalma hatıralardır. Muhittin Mesut'un Tokatta hüküm süren kardeşi Rüknettın Süleyman Konya'yı eline geçirerek bütün kardeşlerine egemenliğini kabul ettirdiği halde yalnız Muhittin Mesut Ankara'nın kuvvetli sınırları sâyesinde iki yıldan fazla dayanabilmiştir. Rüknettın Süleyman Ankara'yı uzun süren bir kuşatmadan sonra zabtetti. Mesudu çocuklarıyla beraber öldürttü. (1204).

Alâettin Keykubat kardeşine isyan ederek bir yıl kadar Ankara'da yaşamış, hattâ burada kendi adına para bastırmış yani taht kavgası sürüp giderken bağımsızlığını ilân etmiş, bir yıl dayandıktan sonra her halde başgösteren yiyecek sıkıntısı dolayısıyla teslim olmak zorunda kalmıştır.

Kardeşinin ölümünden sonra Selçuklu tahtına çıkıncaya kadar iç kalede hapsedilmiştir.

Bundan sonra Ankara artık tahkimli bir uç şehri olmaktan çıkmış, imparatorluğun stratejik ve ekonomik bakımlardan önemli merkezlerinden biri olmuştur. Netekim daima para basılan bir darphanesi vardı. Ankara'nın Selçuklu hanedanı tarihinde oynadığı siyasî rolü kaybettikten sonra aynı imparatorluğun ekonomik hayatında önemli bir rol oynamağa başladığı Sultan Alâattin Keykubat tarafından yaptırılan (1222) ve bugün Akköprü adı de tanınan büyük Taşköprüden de anlaşılabilir. Ankara, imparatorluğun Batıya doğru uzanan toprakları ile bağlarını sağlayan önemli bir merkezdi. Bu-

nunla beraber Ankara bütün Selçuklu egemenliği boyunca askerlik bakımından önemini muhafaza etmiş, Selçuklu hükümdarları bu bakımdan Ankaraya özel bir ilgi göstermişler, surlarının onarılmasına dikkat etmişlerdir. Çevresi gibi içinin de hemen tamamile Türkleşmesi aynı Selçuklu hakimiyeti zamanında olmuştur.

Anadolu Selçuki Devletinin İlhanlı egemenliğine geçmesinden önce Ankara'nın bir aralık Germiyan Beyliğinin eline geçmiş olduğunu, Yakup beyin buradaki yazısından anlıyoruz. Bu, kısa bir zaman için de olsa Ankara'nın batıdaki bir Uç Devletinin Doğu tarafında ki bir uç şehri haline geldiğini gösterir. Ankaradaki İlhanlı egemenliğinin kırk yıl kadar sürdüğü (1304 - 1343) burada İlhanlı Hükümdarları adına bastırılmış olan paralardan anlaşılmalıdır. İlhanlı işgal ordularından birinin karargâhı Ankara civarında bulunuyordu. Bundan başka para basılmaya devam edilmesi, İlhanlı Divanına ödediği verginin tutarı bakımından Konya ve Sivastan sonra gelmesi Ankaranın gerek askerlik, gerekse siyasî ve ekonomik bakımlardan önemini kaybetmediğini göstermeğe yeter. Netekim vergi yolsuzluklarını önlemek üzere İlhanlı Hükümdarlarının çıkardıkları ve - şimdi ancak bazı şehirlerde rastladığımız - yazıt, fermanlardan birinin Ankara kalesinde bulunması ekonomik bakımdan Ankaraya verilen önemin başka bir delilidir. Kitabenin yazılış tarihi 1330 dur. Kitabede Hükümdar kanunsuz vergi alınmamasını, ölçeklerin ve paraların çeşitlerinin belli edilmesini emrediyor ve (herkim kanunsuz öşür isterse Tanrının, Meleklerin ve Peygamberlerin laneti ona olsun) diyor. Kitabe o yıllarda bazı yolsuzluklar yapıldığını gösteriyor. İlhaniler Anadoluyu geniş yetkili Beylerle idare ediyorlardı. Bunlardan biri Ertena'dır. Bu zat baskı azalınca kendisini Sultan ilân ederek adına para bastırılmıştır. Ankara bir müddet bu zatın gönderdiği valilerle idare edilmiştir. Bu karışık çağın ne kadar sürdüğü bilinmiyor. İlhanlıların egemenliği zamanında Ahiliğin dinî - İktisadî bir kurul olarak geliştiği, onların genel ekonomik siyasetleri gözönünde tutulunca kolaylıkla anlaşılır.

İlhanlılar egemenliğinden Osmanlılar egemenliğine geçinceye kadar (1344 - 1354) yani Anadoluyu kapsayan bir devlet otoritesinin yok olduğu zamanda Ankarayı Ahilerin idare ettiği anlaşılıyor. Ahilik bu zamanda dinî, iktisadî vasfına ek olarak, belki de tarihî zaruretler karşısında siyasî bir vasfı yani şehrin âsayaşını korumak, onu dışardan gelecek tehlikelere karşı müdafaa etmek gibi, devletin görevleri arasında bulunan işleri üzerine almış bulunuyor. Ankara Ahi egemenliğinden Osmanlı egemenliğine ilk defa 1354 yılında geçmiştir. Eski ve büyük bir Selçuklu şehri olan Ankaranın Murat I. tarafından kesin olarak Osmanlı Devletine katılmasından sonra (1361), şehir hayatı bakımından diğer Osmanlı şehirlerine örnek olduğu muhakkaktır. Ankaranın Osmanlı Hanedanının mukadderatı üzerindeki rolünü takdir etmek için Timur - Beyazıt savaşını hatırlatmak yeter.

Timur Sivastan Ankara çevresine çeldiği vakit şehir bir surla çevrili idi. Ve Timur ordusunun kuşatmasına dayanıyordu. Timur Yıldırım'ın gelmekte olduğunu haber alınca kuşatmadan vazgeçerek onu yorgun yorgun savaşa mecbur etti. Çubuk düzlüğünde yapılan meydan savaşında Yıldırım esir edildi. Savaş sonunda Ankara düşmüş oldu. Timur Yıldırımı bir müddet Ankara Kalesinde hapsetti.

IX — Osmanlı Devri:

Ankara, Osmanlı Devletinin iç olaylarında önemi olan yerlerden biridir. Daha Timurla Yıldırım arasındaki meşhur Ankara Savaşından sonra, Ankara'da görülen karışıklıklar sırasında Çelebi Mehmet ve oğlu Murat II. Osmanlı İmparatorluğunu yeniden kurmakla Amasya'ya dayanmışlarsa da Ankarayı Batıya karşı en sağlam bir üs olarak kullanmışlardır. Şehir, 1404 te Süleyman Çelebi'ye teslim olmak zorunda kalmış, 1411 de Anadolu Beylerbeyi Yakup Bey de burada isyana yeltenmiştir. Bütün bunlara rağmen Ankara daima Mehmet Çelebi'ye sadık kalmıştır. 1482 de Bayazıt II. ile Şehzade Cem arasındaki vakada Ankara Valisi Cem tarafını tutmuş, hattâ Şehzadenin karısı ile çocuklarını Ankaraya kabul etmiş, fakat Ankara halkı hükümet kuvvetlerine karşı koymamıştır. XVI. ıncı Yüzyılın ortalarına gelindiği zaman Anadolu'da şiddetli bir sosyal ve ekonomik sıkıntı başlamış, 1558 de Şehzade Bayazıt babasına karşı isyan etmiş, Ankara Amasya ile birlikte âsi Bayazıt'a yardımda bulunmuştu. Bilhassa köylüler çiftlerini bırakarak Şehzadeye asker oldular. (Muntazam bir teşkilât haline getirilen bu âsi kuvvetlere "yevimli ordusu" deniyordu).

Bayazıt Konya'da yenilince Amasya'ya kaçmış, tarafları takip olunmaya başlamıştı. Ellerine "Yevimli Teftiş" alan bir çok kapıcı ve çavuşlar her tarafı kasıp kavuruyorlardı. Ankara ve Amasya şehirleri çok sıkıştırılmış. Ankara'dan bir çok kimseler tevkif olunarak İstanbul'a götürülmüştu, Ankara Dizdarı, Bayazıt taraflarının şehirdeki evlere bir çok para ve eşya gizlediklerini itiraf edince bir defter tanzim olunmuş, bu bahane ile bir çok Ankaralıların mallarına el konmuştu.

Bundan sonra Sancağın beş mühim yerine ve bu arada Ankara şehrine Yasakçı adı ile Yeniçeri bölükleri yerleştirilmiş, halka çok sıkıntı veren bu askerler bir daha geri alınmayarak ocağın kaldırılmasına kadar burada bırakılmıştır.

Şehzade Bayazıt isyanıyla bozulan Anadolu âşayışı bir daha düzelmemiş, 150 seneye yakın süren Celâli isyanları başlamış, bu uzun karışıklıkların Ankara üzerinde büyük tesirleri olmuştur.

1595 ten 1610 yılına kadar süren ve halk dilinde "Büyük Kaçgun" adı verilen hâdiseler sırasında civar köyler halkı Ankara'ya sığınmıştır. Bun-

ların çoğu Türklerdir. Bu çağa ait şer'î sicillerdeki fermanların % 50 si bu çevrede yol kesen, şehir basan eşkıyaların vurulmasını emretmektedir. 1607 tarihli bir fermandan Ankara halkının eşkıya korkusundan şehrin dışında bir sur yapmak için izin istediklerini anlıyoruz. Yine bu sıralarda şehre Doğu vilâyetlerinden de pek çok Ermeni göçüp gelmiş, bu suretle şehrin nüfusu birden bire kabarmıştır.

Celâliler büyük kuvvetlerle Ankarayı birçok kereler kuşatmışlar, iç Kale duvarlarının dibine kadar gelmişlerdir. Halk, bunların zararlarından ve hele yangın çıkarmalarından kurtulmak için aralarında topladıkları parayı Celâli şeflerine vererek bunları başlarından savarlardı. Bu sıralarda devlet dış harblerle uğraştığı için Celâlilere karşı yeter kuvvet ayıramıyor, eli silâh tutan herkesi âsilere karşı silâh başına çağırıyordu. Celâli ayaklanmalarını bastırmaya yollanan serdarların idaresindeki askerlerin çoğu böyle toplanmıştı. Bir defasında Tekeli Mehmet Paşa Ankaradan iki hane başına bir silâhlı almıştır. Bu halin sık sık tekrarlanmadı şehirde âsilere karşı koyacak erkek bırakmamıştı. Celâlilerin en ünlüsü Kalenderoğlu Mehmet Paşadır. Ankara'yı ele geçiren bu eşkıya buralarda düzenli bir ordu kurmuştur. Bastırılması için önce Serdar İbrahim Paşa üzerine gönderildi. Kalenderoğlunu yenmek ancak Kuyucu Murat Paşaya nasip oldu. Çevredeki eşkıyalardan halkı korumak için sur kapıları sayıca azaltılmış, burçlar ve duvarlar onarılmıştır.

İstanbul üzerine yürüten her âsi paşa evvelâ Ankara Kalesini zaptetmek istiyordu. Ekonomik darlık ve idari bozukluklar gittikçe tesirini arttırdığından âsi paşalara yardım eden Ankaralılar çoğalmıştı. Abaza Mehmet Paşa, Abaza Hasan Paşa, İbşir Paşa, hep Ankaraya hücum etmişlerdir. Köprülüler Devri de Ankara için hayırlı olmamıştır. Ankara Sancağı hep "Arpalık" olarak paşalara ve vezirlere veriliyordu. Bu sıralarda Anadolu'da âsayişi korumak için valilerin kuvvetli maiyet beslemesine ehemmiyet verilmiş, fakat "has"ları aynı ölçüde arttırılmamıştı. Bu yüzden valiler başlarına topladıkları binlerce "Sarıca" ve "Sekban" ı besleyebilmek için kanunsuz vergi almaya ve şehirler halkına misafir adı ile kendilerini besletmeye başladılar. Paşaya ve binlerce askerine, şehirde kaldığı müddetçe oturacak ev ve kışla bulmak para masrafından da zor oluyor, pek çok evler geçici kışla haline getiriliyordu.

İmparatorluğun gerileme devrinde ve Sultan Mahmut II. zamanında ayaklanarak Mısır'da bir devlet kuran Mehmet Ali Paşa orduları Ankarayı ele geçirdiler (1832). Aynı yılda surların bir kısmını imâr ettiler. Ankara'nın 1892 de demiryolu ile İstanbul'a bağlanması şehirde esaslı bir canlılık yaratamadı.

Osmanlılar devrinde Ankara'da idari durum: Kastamonu, Sivas ve

Konya alınmadan önce Ankara, devletin epey müddet uç şehri durumunda idi. Edirne başşehir olunca bütün Anadolu yakasında bulunan yerler, “Anadolu Eyaleti” adı ile bir idareye bağlanmış, önce Kütahya, sonra da Ankara Eyalet merkezi olmuş ve Anadolu Beylerbeyi burada oturmuştur.

1558 de Ankara yine Sancak olmuştur. Ankara Sancağı 8 kazaya ayrılıyordu. Bu 8 kazadan birisi de Ankaradır. Her kazada bir kadı oturuyordu. Bu kadılar, yetki bakımından birbirinden bağımsız olup hepsi doğrudan doğruya İstanbul’dan emir almakta idiler. XVII. nci Yüzyılın sonlarına doğru Ankara Kadılığı İstanbul’da oturan mâzûl kazaskerlere arpalık olarak verilmeye başladı. Bunlar kendileri gelmeyerek yerlerine bir “Nâip” seçiyorlardı.

Kurtuluş Savaşından Beri Ankara :

Birinci Dünya Savaşı sonunda Batı ve Güney bölgeleri istilâya uğrayan Türkiye’nin korunmasını sağlamak üzere Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararları uygulamaya memur edilen Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti temsil heyeti bu vazifeyi başarmak için en uygun yer olarak Ankarayı seçmiş ve başkanları bulunan Mustafa Kemal Paşa ile beraber buraya gelmiştir, (27 Aralık 1919). Temsil Heyetinin çalışmaları sonunda ilk Büyük Millet Meclisi Ankara’da toplanmış (23 Nisan 1920), bu suretle Ankara kurtuluş savaşı yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin merkezi olmuştur.

Lozan Barış anlaşmasının imzası üzerine İstanbul, İtilâf kuvvetleri tarafından boşaltılınca Hükümet merkezinin yeri üzerinde bazı tartışmalar başladığından Büyük Millet Meclisi 13 Ekim 1923 tarihli Kanunla Ankaranın Türkiye Devletinin idare merkezi olduğunu belirtmiş, bu hüküm sonradan Anayasamızın 2 nci maddesiyle de teyit olunmuştur.

Ankara’nın step ortasında yepyeni ve modern bir şehir haline gelmesi psikolojik bakımdan da önemlidir.

Yeni Türkiye Devletinin başkenti olduktan sonra, Ankara’da çeşitli sözleşme, anlaşma ve andlaşmalar imzalanmıştır.

NÜFUS VE İSKÂN DURUMU

Devlet merkezi olduktan sonra Ankaranın nüfusu hızla artmıştır.

Ankara merkez ilçesinin nüfusu 1950 nüfus sayımına göre 286781 dir. Ankara merkez ilçesine bağlı bucak ve köylerdeki nüfus toplamı da 29.551 tür. Merkez ilçesinin yüz ölçümü 1554 Kilometre kare olduğuna göre nüfus yoğunluğu 204 tür. Nüfusun 1945 sayımına nazaran senelik artış nisbeti binde 42 dir.

Böylece Ankara İstanbul’dan sonra Türkiye’nin ikinci büyük şehri ol-

muştur. Nüfusun bu hızlı artışı devletin idare merkezinin buraya naklinden sonra memleketin her yanından ve bilhassa İstanbul'dan çok sayıda memur ve işçilerden mürekkep büyük insan kitlelerinin gelip yerleşmesinden doğmuştur.

Ankaranın iskân durumunu beş ana bölümde izah etmeye çalışalım: (İnönü Ans.)

1 — Bent Deresinin Güneyinden demiryoluna kadar uzanan ve en yüksek yerinde Kalenin bulunduğu “Eski Ankara”,

2 — Bu eski bölümün Güney Doğusundan, demiryolu boyunca serpilmış bulunan “Cebeci”,

3 — Eski Ankara'nın Güneyinde, Cebecinin Güney Batısında gelişmiş bulunan “Yenişehir”,

4— Ankara İstasyonunun Güney Batısında ve Gazi Eğitim Enstitüsünün Güney Doğu çevresinde serpilmış bulunan “Bahçelievler”, “Küçüköveler”, “Tasarraf Evleri”,

5 — Bent Deresinin Kuzeyindeki dik ve kayalık yamaçlarda yayılmış bulunan “Kuzey Mahalleleri”, (Atıfbey, Altındağ, Yenidoğan).

Birbirine yakın aralıksız yahut az aralıklı şekilde yer tutan bu ana bölümler dışında şehirle doğrudan doğruya ilgili türlü uzantılar ve topluluklar halinde gerçekten dağınık, bir şekilde banliyö mahalleleri doğmuştur ki, bunların başlıcaları şehrin Kuzey ve Kuzey Batısında serpilmış bulunan Keçiören, Yeni Mahalle, Etlik semtleri, Güneyde Dikmen, Çankaya, Küçük Esat, Doğu'da Mamak'a doğru uzanan ev topluluklarıdır.

1 — Eski Ankara : Ankara şehri nüfusunun hemen hemen yarısının sık bir şekilde (hektar başına 200 kişi kadar) oturduğu bu bölüm, Kalenin bulunduğu tepenin üstünde, yamaçlarında ve eteklerinde büyümüş olan bugünkü Ankaranın çekirdeğini teşkil etmiştir. Son yıllarda açılmış geniş cadde ve meydanlara rağmen, bir çok-büyük ve modern yapılar yanında dar sokaklara kısılmış eski evler bu bölümün özel görünüşünü zamanımıza kadar saklamıştır. Ankaranın başlıca tarihi eserlerini (Kale, Augustus Tapınağı, 60 tan çok cami ve mescit) kendeinde toplamış ve zengin müzeleri, (Arkeoloji Müzesi, Etnografya Müzesi, Eti Müzesi) bulunan bu bölüm iki parça gösterir ki, bunlara yukarı yüz (Kale ve çevresindeki mahalleler, At Pazarı, Koyun Pazarı Semtleri) ve aşağı yüz (etekteki semtler) denir.

Türlü semtlerindeki ev ve sokakları, çeşitli değişiklikler geçirmiş bulunan Eski Ankara, özel görünüşüyle, iki katlı, kerpiçten duvarlı, çatılı damı kiremitle örtülü evlerle' dar ve eğri büğrü sokaklardan meydana gelmiştir. Buradaki en eski evlerden bazılarının XVIII. inci Yüzyıldan kalma olduğu sanılmakta ise de, bu eski evlerin hemen hepsi sonraki tâmirlerle az

çok değişmiştir. Bu evler arasında ahşap ve kârgir olanları pek azdır. Eski Ankara'nın tipik evi, kurulmuş ahşap bir iskeletin ara yerlerinin kerpiçle doldurulması suretiyle yapılmış evlerdir. Bunlar arasında da en çok rastlanan açık bir avlu, kiler, mutbak ve bazen bir ahırın bulunduğu alt kat üstündeki tek katlı evdir. Bir sıra kirişler üzerine oturtulmuş, dışarıya doğru ekseriya saçak halinde çıkmış bulunan bu üst katlar, sokakların yukarı taraflarının daha da daralmasına ve karanlıklaşmasına sebep olmuştur. Asıl kata dış merdivenle çıkılır. Oturmaya ayrılan bu katta odaların açıldığı bir sofa bulunur. Duvarlar badanalı, tahta kısımlar çiçeklerle nakışlanmış, tavan türlü şekillerle süslenmiştir. Pencereelerde evi yazın tozdan, kışın soğuktan koruyan tahta kepenkler vardır.

Evvelce mevcut dış surların İstanbul Kapısı yakınında ve mezarlıkların hemen yanında bakımsız bir yerde, bugünkü Ankaranın en canlı merkezi, geniş ve işlek caddelerin düğüm yeri olan Ulus Meydanı yer tutmuştur. Ortasında Zafer Anıtı'nın yükselmiş bulunduğu bu meydanadan türlü yönlere doğru 4 büyük cadde ayrılır ki, bunlar Gar'a doğru uzanan ve bir yakasında Büyük Millet Meclisi binasının bulunduğu Cumhuriyet Bulvarı, Yenişehir'e doğru uzanan ve meydana yakın bölümünde iki tarafı Bankalar, büyük mağazalarla dolmuş bulunan Atatürk Bulvarı, Ziraat Enstitüsüne doğru uzanan Çankırı Caddesi ve Eski Ankaranın Samanpazarı meydanına doğru uzanan Anafartalar Caddesidir. Ulus Meydanı ile Samanpazarını birbirine bağlayan 1 kilometre uzunluğundaki Anafartalar Caddesi, Ankaranın en işlek çarşısı ve mağazalarıyla Hal'in sıralandığı, iki tarafında bir çok katlı apartmanların yükseldiği en kalabalık ve canlı yerlerden biri olmuştur. Ankara'nın bu eski bölümünden geçen işler caddelerden biri de Gar'dan Nümüne Hastahanesine doğru uzanan Bulvardır ki, bu cadde boyunda Hamamönü semti, gittikçe büyüyen bir çarşı olarak görülmektedir.

2 — Cebeci: Ankaranın Güney Doğu bölümünü meydana getiren Cebeci semti, Batıda İncesu'ya, Kuzeyde demiryoluna, Doğuda Gülhane Hastahanesine doğru genişlemiş, Güneyde ise Plâtonun yer yer yamacına ve üstüne tırmanmış, 20 yıl önceki bağ ve tarlaların önünde, bugün düzgün cadde ve sokakla, bahçe ortasındaki evlerle apartmanların sıralandığı bir şehir halini almıştır. Cebecinin Kuzeyinden, demiryoluna paralel olarak geçen ve bir ucu Atatürk Bulvarında, öbür ucu Cebecide sona eren Cebeci Caddesi üzerinde Dilektepe Parkı, Refik Saydam Hıfzıssıhha Enstitüsü, Hukuk Fakültesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ile şehrin kenarına düşen bir yerinde Askerî Doktor Tatbikat Okulu (Gülhane Hastahanesi) sıralanmıştır. Cebeci bugün dahi hızla büyümektedir.

3 — Yenişehir : Eski Ankaranın Güneyinde, daha çeyrek yüzyıl öncesine kadar hemen hemen ıssız bulunan ve zaman zaman İncesu Deresinin su basmalarına uğrayan çukur bir ova bölümü ile hafif meyilli yamaçlarda ku-

rulmuştur. Ulus Meydanından Güneye doğru uzanan Atatürk Bulvarı (6 kilometre), demiryolunun Güneyine düşen bölüm boyunca, Yenişehir'in belkemiğini teşkil edecek şekilde uzanır. Çankaya'ya kadar gider. Ulus Meydanı yakınındaki bölümün iki tarafında bir çok mağazalar, Erkek Sanat Enstitüsü, Büyük Postahane, Gençlik Parkı, eskiden bir Sergievi olarak yapılmış bulunan ve şimdi Devlet Tiyatrosu haline getirilen bina, Gümrük ve Tekel Bakanlığı, Türk Hava Kurumu Merkezi, Sebze ve Meyva Hal'i, Radyo Evi, ismet Paşa Kız Enstitüsü, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi sıralanmıştır. Bu modern ve büyük yapıların hemen arkasına düşen sırtlarda, önünde Atatürk Heykelinin, içinde de Atatürk'ün geçici kabrinin bulunduğu Etnografya Müzesi ile eski Halkevi, Kız Lisesi, Nümune Hastahanesi, bulvarın Yenişehirden geçen bölümünün iki yakasında bir kaç katlı apartmanlarla 34er yer bulvar boyunda ve bulvara kavuşan bazı sokaklarda Yenişehirin çarşıları gelişmiş bulunmakta, Sağlık Bakanlığı, Ordu Evi, Danıştay görülmektedir. Bulvarın daha ilerisinde, Yenişehir'in Güney Batı yönünde geniş yer tutan Bakanlıklar semti (Adalet, Çalışma, Dışişleri Başbakanlık, Bayındırlık, Ticaret ve Ekonomi, Tarım, İçişleri, Millî Savunma Vekâletleri, Genel Kurmay ve Yargıtay Daireleri). Yeni Büyük Millet Meclisi binası da İçişleri Vekâleti binasının arkasında Atatürk Bulvarı ile Dikmen asfaltı arasında geniş alanda inşa halindedir. Buradan Çankaya, Cumhurbaşkanlığı Köşküne kadar uzanan bölümün iki tarafında Elçilikler binaları ve yeni yapılar sıralanmıştır. Kavaklıdere semti de bu civardadır.

4 — Bahçelievler, Küçükevler ve Tasarruf evleri ve iller Kooperatifi

Evleri Semti: Gar'ın Güney Batısında serpilmiş bulunan bir veya iki katlı, bahçe ortasındaki evlerden meydana gelmiş bulunan Bahçelievler, Küçükevler, Tasarruf Evleri ve İller Kooperatifi Evleri Semti, bu çevrededir çok yapılarla zaten geniş yer tutmuş bulunan Gazi Eğitim Enstitüsü, Teknik Üniversite Binaları, ikinci Sanat ve Yapı Enstitüleri topluluğunun oldukça yakınında yer almış, Ankaranın düzgün sokaklı, modern bir bölümüdür. Bugün bu semtle Ankara arasında eski Rasattepe (Şimdiki Anıttepe) üstünde ve her yandan görülebilecek bir yerde Anıt Kabir yapılmaktadır. Şehrin bu kısmı Gazi Mustafa Kemal Bulvarı ile Yenişehir'e bağlıdır. Eski Ankara ile Bahçelievler bölümü arasında da istasyon semti (Gar, Ulaştırma Vekâleti, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü, Kömür, Odun Depoları, Gümrük Müdürlüğü, Mezbaha, mermer işleyen yerler.....) ile Stadyum, Hipodrom ve bazı fabrikalar bulunmaktadır.

5 — Kuzey Mahalleleri: Bent Deresinin Kuzeyine düşen bu bölüm, Ankara nüfusunun hemen hemen dörtte birinin yerleşmiş olduğu en geniş semtlerden biridir. Kayalık ve çıplak tepelerin dik yamaçlarında serpilmiş bulunan bu semtin Atıfbey, Altındağ, Yenidoğan mahalleleri, çok yerde bir veya iki katlı kerpiç duvarlı evlerden meydana gelmiştir. Kurulu olduğu ye-

rin elverişsizliği gözönüne alınarak bu mahalleler Jansen'in imar plânı dışında bırakılmışken, Ankarada nüfusun hızla artması ve ev azlığı yüzünden 1927 denberi bu semtteki evlerin sayısı gittikçe artmış olduğundan bu geniş ve dağınık semtin düzenlenerek imar ve yerleşme alanı içine alınması kararlaştırılmıştır. Yerinin dik ve ârızalı olması yüzünden bu semtte düzgün yollar azdır. Başlıca yolları, Bent Deresi Güneyinden geçen Bent Deresi Caddesi ile Kuzeyinden geçen Şosedir.

Ankaranın Kuzey Batı ve Batısındaki boş yerler ötesinde, şehrin Kuzeyindeki tepelerin Güney etekleriyle Çubuk Çayı yakınında uzanan Keçiören ile bu semtteki tepelerin Batıya doğru uzanmış bir devamında gelişen Etlik Bağları da yaz kış oturlan yerler arasına girmiştir, i Keçiören'i şehre bağlayan 7 kilometre uzunluğundaki asfalt yol boyunda Ziraat ve Veteriner Fakülteleri, Tavukçuluk Enstitüsü, Kavçuk Deneme İstasyonu, Su' Filtre İstasyonu, Ziraat Âletleri Teknik Okulu vardır. Bu fakülte topluluğunun bir tarafını Aydınlık Evler ve Şen Evler işgal etmiştir.

Etlik semti de Ulus meydanına kadar uzanan altı kilometre uzunluğundaki bir yolla şehre bağlanmıştır. Bu arada Ankara'nın kuzeyinde telsiz istasyonu yer tutmuş, Ankaradan 2 kilometre Kuzeydeki Kalaba köyü, türlü bakımlardan, şehrin tesiri altına girmiştir. Şehrin Doğusundaki Mamak da yine Ankara ile pek yakından ilgili ve adeta onun bir dış mahallesi durumunu almıştır. Ankaranın Güneyindeki sırtlarda gelişmiş bulunan Dikmende Balâ ile Kırşehir ve Haymana'ya uzanan yollar üzerinde işlek bir banliyö semti olmuştur.

Ankaranın kenar mahalleleri durumunda olan bu yakın banliyö yerlerinden başka şehrin oldukça uzak çevresindeki bazı küçük köylerin yerinde gelişmiş yahut yepyeni kurulmuş bir takım uzak banliyö alanları da doğmuştur ki, bunlar arasında Doğuda Kayaş, Yüreğir, Batıda Etimesgut, şehirle pek yakından ilgili birer yerleşme yeri olmuşlardır. Yine bu arada aralıklı bir şekilde serpilmiş olarak yakın ve uzak banliyöler arasında yer tutan sayfiye yerleri, ovayı kuşatan yamaçlara serpilmiş, böylece çevresiyle birlikte Ankara pek yaygın bir durum almıştır.

(Not : Ankaranın iskân durumu hakkında umumi bir fikir verebilmek için merkez ilçesi sınırları dışına çıkmıştır.)

BAYINDIRLIK DURUMU

Ankaranın imarını, Ankaranın devlet merkezi olduğu tarihi mebdde alarak üç bölümde izah edelim.

- 1 — Plânın yapılmasından önceki hazırlık safhası,
- 2 — Plânın yapılması,
- 3 — Plânın tatbiki.

1 — Ankaranın süratle inkiŒafı devlet merkezi olduktan sonra baŒlamıŒ ve devam etmiŒtir. Her Anadolu Œehri ve kasabası gibi Ankara da plnlu bir imar grmemiŒti. Billhassa Ankaranın 1915 senesinde, yani hkmet merkezi olmadan 8 yıl evvel gördüğü bir yangın Œehri baŒtan aŒađı tahrip etmiŒti. Ankara imar edilmeliydi. İmar iŒinin süratle baŒarılması için de Ankaraya mansup bir belediye reisi (Œehremini) tâyini doğru görüldü. Ve 417 sayılı kanunla Œehreminliđi ihdas edildi. Bu kanuna göre Ankaranın Dahiliye Vekâleti tarafından naspolunan bir Œehremini bulunacak, Ankara Cemiyeti Umumiyei Belediyesi, İstanbul Cemiyeti Umumiyei Belediyesinin vazife ve yetkilerini haiz olacak, İstanbul Œehremanetince tatbik edilmekte olan nizamata ve talimat ve mukarrerattan Ankara Œehri ihtiyacına uygun olanları Cemiyeti Umumiyei Belediyece tatbik olunacaktı.

417 sayılı Ankara Œehremaneti Kanunu 1580 sayılı Belediye Kanununun 162 nci maddesiyle kaldırmıŒtır. Bu kanunla Ankara Belediyesi Œehremaneti olmaktan çıkmıŒ ve mansup belediye reisliği için iki Œekil kabul edilmiŒtir :

- 1 — Yalnız belediye iŒleriyle uđraŒmak üzere mansup bir belediye reisliği,
- 2 — Ankara Valisinin Belediye Reisliğini de deruhte etmesi.

Hükümet, kanunun kendisine verdiği bu iki imkndan İkincisini kullanmıŒ ve tatbikatta 1930 yılından itibaren Ankara Valileri Belediye Reisliğini de deruhte etmiŒlerdir. Bu durum 5168 sayılı kanunun çıkarılmasına kadar devam etmiŒtir.

Ankaranın imar iŒinin süratle yürütülmesi, Œehrin elde edilen zafer ve yapılan inkılapların azametiyle mütenasip bir Œekilde kurulması için kuvvetli bir ele yani mansup bir Œehreminine verilmesini sağlayan bir kanun çıkarıldığından bahsetmiŒtik. O zaman mer’i olan 1298 tarihli Ebniye Kanunu Ankaranın süratle inkiŒafı için lüzumlu hükümleri ihtiva etmiyordu.

Eski Ankaranın tanzimi yerine ankaya ile eski Ankara arasında yeni bir mahalle daha doğrusu yeni bir Œehir kurmak, tatbiki en kolay bir tarz ve Œehircilik prensiplerine en uygun bir yol olarak kabul edildi. Bu maksatla çıkarılan 583 sayılı kanun (Ankara’da inŒası mukarrer yeni mahalle için muktazi yerler ile bataklık ve merzagı arazinin Œehremanetince İstimlki Hakkında Kanun), Ankaranın imarı ve umumiyetle imar tarihimiz bakımından çok önemlidir.

2 — Plânın Yapılması :

1927 senesinde Ankara Œehremaneti tarafından üç mütehassis arasında yapılan Ankara imar plânı müsabakasında birinciliği Berlin Yüksek Mühendis Mektebi Profesörlerinden Hermann Jansen’in plânı kazanmıŒtır.

Raporun heyeti umumiyesi ahenkli bir şehir kurmak ve çeşitli ihtiyaçlar arasında bir muvazene sağlamak istendiğini gösterir.

Kalenin merkez teşkil etmesi ve şehir tacı olması raporun esasını teşkil eder. Fazla teferruata yer verilmediği gibi her mevzu önemi ile mütenasip bir şekilde incelenmişti. Müellif gösterişten daha çok elverişli mesken ve hayat şartlarının şehirciliğe hâkim olmasını esas tutmaktadır.

Jansen'in projesine göre, eski şehir orijinal hususiyetleri ile muhafaza edilecek, dahilinde münakale şartları İslah olunarak ticarî faaliyetler sahası yine kısmen olduğu bölgede kalacak, yeni Ankara ise başta meclis binasıyla Bakanlıkları ihtiva eden devlet mahallesi, etrafında bahçeleri bulunan evlerden müteşekkil mahalleler, yüksek tahsil kurumlarından bir çoğunu bir araya toplayan kültür mahallesi, sanayi tesislere ayrılan bölge ile, bunların etrafında inkişaf edecektir. Şehrin umumi durumunu ve güzelliğini bozacak diğer tesisler plân dışında bırakılmıştır. Bu plân dahilinde şehrin muhtelif kısımlarını birbirine bağlayan, yanları ağaçlı ana caddelerle, buna dikey veya paralel ikinci derecedeki caddeler tesbit edilmiştir.

3 — Plânın tatbiki :

Mahdut sayıda mütehasısın iştirakiyle yapılan Ankara imar plânı Avam Proje müsabakası için ilgili üç mütehasıs ile mukavele imzalandığı zaman İmar Müdürlüğü teşkiline dair olan 1351 sayılı kanun çıkarılmamıştı. Bu kanun mali yılın 4 ayı sonunda yani Haziranın 28 inde neşredildiği halde imar Müdürlüğünün hemen teşkiline imkân vermek için kanunun sonuna eklenen bir muvakkat madde ile İmar Müdüriyetinin 1928 mali senesine ait bütçe ve kadrosunun Dahiliye Vekâletince tasdik olunması sağlanmıştı.

Müsubakanın neticelenmesi ve Jansen'in kati imar plânını parça parça hazırlaması ve raporunu yazması İmar Müdürlüğünün faaliyeti devresine rastlar.

Jansen Plânının tatbik edilen tarafları nelerdir? :

A — Hükümet Mahallesinin Teşekkülü :

Henüz tamamlanmamış olmakla beraber hükümet mahallesi plândaki esaslar dahilinde teşekkül etmiştir. Bu mahalledeki boşluklar zamanla dolabilir. Büyük Millet Meclisi binası ikmal edilmek üzere. Adalet Vekâletinin Doğusuna düşen arsaya Millî Eğitim binası yapılacaktır. Her ne kadar Jansen Millî Eğitim Vekâletinin Üniversite Mahallesine de yapılabileceğini mümkün görmüşse de Millî Eğitim Vekâleti binası her halde yine ayrılan yere yapılacaktır.

B — Gençlik Parkı, Hacettepe Parkı, Kalenin Kuzey Batısındaki Park, Stadyum ve Hipodrum plândaki esaslar dahilinde ve gösterilen yerlerde kurulmak suretiyle Ankara bu serbest sahalara kavuşturulmuştur.

C — Yollar ve Köprüler :

Birinci derecedeki seyrüsefer yolları ikinci derece toplama yolları ve aynı mahiyette bulunan eski şehre mümas yollar, plâna göre tahakkuk ettirilmiştir.

Eski Ankarayı çevreleyen mühim yolların güzergâhı, tarihî gelişmenin bir mahsulüdür.

Jansen, biri, İstanbul- Kayseri şosesinin istasyonun önünden geçerek Atatürk Bulvarını kestiği yerde, diğeri de aynı yolun devamı üzerinde Konservatuvarın biraz ilerisinde olmak üzere iki köprünün yapılmasını istiyordu. Bunlardan şimendüfer hattının üzerinden geçen Konservatuvar ile Dikimevi arasındaki köprü yapılmıştır.

Ankara'da oturanların durumunu mesken ihtiyacının tatmini bakımından üç gruba ayırabiliriz:

1 inci gruba iktisadi varlığına dayanarak kendi ailesi için mesken sağladıktan başka irat sahibi mevkiine de yükselenler dahildir.

2 nci gruba gecekondular sahipleri girer ki, bunlar mesken ihtiyacı bakımından fazla müşkülpesent olmadıktan başka bir çok memnuiyetlere ve tazyiklere rağmen gecekondular sahibi olabilmişlerdir.

3 üncü gruptakiler ne varlıkları mesken sahibi olmaya kâfi gelmeyen ve ne de gecekondular yapabilmek için birçok müşkülleri göze alamayan kimselerdir.

Bazı bankalar, sanayi müesseseler tarafından mahdut teşebbüsler yapıldıktan sonra Saraçoğlu Mahallesi — Namikkemal Mahallesi - meydana getirilmiştir. Mesken teminine ait teşebbüslerden en önemlisi Yeni Mahalle'nin kurulmasıdır.

Namık Kemal Mahallesi memur ve müstahdemlerin ihtiyacını çok ehemmiyetsiz bir ölçüde karşılayabilmiştir. Sosyal bakımdan çok önemli olan gecekondular ve Yeni Mahalle mevzularını ele alalım.

A — Gecekondular Meselesi :

Gecekondular, imar mevzuatına tamamen muhalif olarak ve çok zaman en iptidai konfor şartlarından da mahrum bir şekilde ve alelacele yapılmış olan meskenlerdir. Yalnız gecekondularla dolu olan yerlerin isimleri ile 1950 nüfus sayımına göre nüfusları aşağıda yazılmıştır :

	Nüfus
Altındağ	19.576
Yenihayat	24.122
Aktaş	4.775
Yenidoğan	18.780
Yekûn	67.253

Bu rakkama, çok kesif gecekondulu mıntakaları olan Topraklık, İncesu,, Siyasal Bilgiler, Hukuk Fakülteleri ve Âbidin Paşa Köşkü cıvan V.S. yerlerde dağınmık hallerde bulunan gecekondularda oturanları da ilâve edersek bu takdirde Ankara'da 1950 sayımına göre gecekondularda oturanların sayısını 100 bine yakın olarak kabul edebiliriz. Şu halde 1950 sayımında Ankara nüfusunun üçte birine yakın miktarının gecekondularda oturduğunu kabul etmek lâzımdır.

Gecekonduların su ve kanalizasyon meseleleri de belediyeye büyük bir yük teşkil etmektedir.

B — Yeni Mahalle Teşebbüsü :

Yeni Mahalle teşebbüsü 5218 sayılı kanuna dayanmaktadır.

Yeni Mahalle tecrübesi, Ankara'da ve bütün memlekette tatbik edilecek arsa siyaseti bakımından çok önemi haizdir. 10 senelik bina vergisi muafiyeti, yapı malzemesinin gümrüklerde tenzilâtli târifeye ve Devlet Deniz ve Demiryollarında tenzilâtli nakil tarifelerine tâbi olması gibi kolaylıklar da 5218 sayılı kanunda yer almıştır.

Yeni Mahalle Ankara şehrinin Kuzey Batısında Ulus Meydanından 5-6 kilometre mesafededir. Yolu, 4 üncü kilometreye kadar İstanbul yolu ile müşterektir. Sağa ayrılan yol, bir kaç yüz metre sonra Yeni Mahallenin ilk evleri arasına girer. Yeni Mahalle mesken siyasetimiz ve imar işlerimiz için bir tecrübe olmuştur. Memleketimizin hiç bir şehrinde 1 kilometrelik saha içine senede 1000 kadar bina yapılmamıştır. O kadar mahdut bir saha üzerinde 3-5 sene gibi kısa bir zamanda 3000 e yakın bina yapılmak suretiyle nüfusu 15- 20 bin olan bir şehrin kurulmasını alelâde bir hâdise olarak kabul etmemek lâzımdır.

Jansen Plânının Akıbeti :

1500 Hektar ile başlayan imar sahası 1938 de Ankara imar hudutları ile belediye hududunun birleştirilmesi neticesinde 16 bin hektara çıkmıştır.

Ankaranın dağ mahallelerinde Atıfbey, Aktaş, Altındağ, Yenidoğan semtlerinde yayılmış olan gecekonduların sayısı son senelerde büsbütün artmış ve şehrin her istikametine dağılmıştır. Bilhassa harb senelerinde mesken buhranının artması eski Ankara ve Kale içinin en kesif iskân mıntakaları haline gelmesine sebep olmuştur.

1950 sayımına göre Kale içindeki kesafet bir rekor teşkil etmektedir. '5 hektar sahası olan Kale'de 7614 kişi oturmakta olup, hektara 1520 kişi düşmek suretiyle Ankara'da Kale içindeki kesafet Galata'dan 2,5 defa fazladır.

NOT: Bu derlemeye esas olan kitapların listesi yazının sonunda verilecektir.

Sonu gelecek nüshadadır.

KARARLAR

T. C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

M. İ. G. M.

2. D. R.

2457

621 -302-1343 ;

23/2/953

özü: Danıştay'ın istişâri kararı Hk.

Tetkik Kurulu Başkanlığına

..... Valiliğine

1 — 2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanununun 36 ncı maddesinin sureti tatbiki hakkında Devlet Şûrası ikinci Dairesince istişâri mahiyette verilen kararın ve mezkûr kararı tasdik eden Genel Kurulun kararı örnekleri aşağıya çıkarılmıştır.

Tatbikatta ona göre muamele ifasını rica ederim.

2 — Valiliklere, Teftiş ve Tetkik Kurulu Başkanlıklarına ve Hukuk Müşavirliğine yazılmıştır.

İçişleri Vekili N.

Raif Tek

Danıştay Üçüncü Dairesinin 26/12/952 gün ve 52- 114- 109 sayılı kararı suretidir.

TUTANAK

2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanununun 36 ncı maddesinin sureti tatbiki hakkında istişâri mütalâa talebini mutazammın olup Başbakanlıktan havale buyrulan içişleri Bakanlığının 17/12/952 tarihli ve Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü 621-302- 1343/23456 sayılı yazısı Dairemize tevdi olunmakla incelendi :

İçişleri Bakanlığının mezkûr yazısında aynen (2490 sayılı Kanunun 36 ncı maddesinin tatbikinde bazı tereddütler husule gelmekte ve bu sebepten ihale işlerinde sözü edilen maddenin ifade ettiği mananın tavzihine lüzum görülmektedir.

Tereddüdü mucip olan cihet, madde metnindeki (en uygun bedel) tabirinin ihaleyi yapan dairenin menfaati mülâhazasile (En ucuz bedel) anlamına gidilmek suretiyle ihalenin (en ucuz bedel) teklif edene yapılmasından ibaret bulunmaktadır.

Malûm olduğu üzere 36 ncı maddenin 2. nci fıkrasında; “şartnameye muvafık olmayan veya içinde şartname dışında şartları bulunan tekliflere itibar olunmayacağı” derpiş edilmiş ve müteakip fıkrasında da şartnameye muvafık olarak yapılan tekliflerin tetkik olunacağı açıkladığı gibi ayrıca en uygun bedel teklif eden anlaşıldıktan sonra, bu bedelin lâıyk hadde olup olmadığına bakılarak ihalenin yapılacağı hususunun eksiltmeye girenlere tebliğ olunacağı kaydedilmiştir.

Bu hükme göre, ancak şartnameye uygun olmayan tekliflerin nazarı itibare alınmaması lâzım gelmekte ve şartname hükümlerine tamamen uygun olarak yapılan teklifler için de en uygun bedel teklif edene (bu bedelin lâıyk hadde olup olmadığına bakılarak) ihalenin yapılması gerekmekte olup, ihale mevzuu olan şeyin bütün evsaf ve şeraiti zaten şartnamede mevcut olduğuna göre teklif mektuplarının açılmasından sonra şartnamenin dışına çıkılarak idarenin menfaatinin aranmasına imkân olamayacağı ve en uygun bedelden kastın da en ucuz bedel olduğu ve nitekim maddenin aynı fıkrasındaki “bu bedelin lâıyk hadde olup olmadığına bakılarak” hükmünün de bu ciheti teyit ettiği mütalâa olunmaktadır.

Tatbıkatta yanlışlığa mahal kalmamak üzere keyfiyetin Danıştayca istişarî bir karara bağlanması) denilmektedir.

Gereği konuşulup düşünüldü :

2490 sayılı kanunun kapalı zarf usulüyle yapılan arttırma ve eksiltmelere dair 36 ncı maddesinin 2. nci fıkrasında, şartnameye muvafık olmayan veya içinde şartname dışında şartları bulunan tekliflerin nazarı itibara alınmayacağı ve müteakip fıkrasında da en uygun bedel teklif eden anlaşıldıktan sonra bu bedel haddi lâıyk görülürse ihalenin yapılacağı tasrih edilmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla bidayeten esaslı bir surette tanzim ve tesbiti lâzım gelen şartnamelere muvafık olmayan veya içinde şartname dışında şartları bulunan tekliflerin hiç nazara alınmaması ve geri kalan tekliflerden bedelden en ucuz olanı, lâıyk hadde görüldüğü takdirde ihalenin o talip uhdesine yapılması iktiza eder.

Bu sebeplere binaen, eksiltme işlerinde kanundaki en uygun bedel tabirinin en ucuz bedel manasında anlaşılması ve dolayısıyla aynı şartnameye teallük eden fiyat teklifleri üzerinde, şartnameye muhalif olmayan bazı teknik meselelerin tetkiki hariç olmak kaydı ile komisyonlarca bunlardan sadece en ucuz olanının tayiniyle bu bedelin lâıyk had dahilinde bulunup bulunmadığının incelenmesi gerekeceği ve bunun haricinde başkaca üzerinde durulacak bir idare menfaatinin mevzu bahis olmaması lâzım geleceği mütalâa olunmuştur.

Gereği yapılmak üzere dosyanın Birinci Başkanlığa sunulmasına 26/12/952 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.

Danıştay Genel Kurulunun 8/1/953 gün ve 53/7- 7 sayılı kararı suretidir.

2490 sayılı Arttırma, Eksiltme ve İhale Kanununun 36 ncı maddesinin sureti tatbiki hakkında istişari mütalâa talebini mutazammın olup Yüksek Başvekâletten havale buyrulan İçişleri Vekâletinin 17/12/952 tarih ve Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü 621 - 302 - 1343/23456 sayılı yazısı üzerine Üçüncü Dairece ittihaz edilen 26/12/952 tarih ve 114/109 sayılı kararı havi ilişik tutanak okundu :

Gereği konuşuldu ve düşünüldü :

İstinat ettiği gerekçeye mebni daire kararı 8/1/953 tarihinde ittifakla tasvip olundu.

T. C.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

M. İ. G. M.

24/3/953

2. D. R

Özü : Belediyelerce getirilecek

621 - 316

sular hakkında

5363

..... **Valiliğine**

Belediyelerce şehir ve kasaba ihtiyaçları için istimlak olunan sular dolayısıyla vaki şikâyetler ve Devlet Şûrası kararları karşısında mevzuatın ne şekilde tatbik edilmesi gerektiği yolunda bazı tereddütler hasıl olduğundan durumun Devlet Şûrasınca bir istişari karara bağlanması istenmişti.

Bu hususta Devlet Şûrasından alınan Dâva Daireleri Umumî Heyetince müttehaz 20/2/953 gün ve 53- 17/53 - 23 sayılı tevhibi içtihat kararında:

“İçişleri Vekâletinin Başvekâletten muhavvel 5/1/953 gün ve 621-308- 56/108 sayılı yazısında Belediyelerce getirilecek sular hakkında istişari mütalâa istenmekte ise de; Devlet Şûrası Dâva Daireleri- Umumî Heyetiyle Altıncı Daireden sadır olan aynı mahiyette iki kazaî karar arasındaki mübayenete teallük etmekte olduğundan tevhibi içtihat yolu ile bu mübayenetin kaldırılması için bunlara ait dosyalar birinci reislikten Dâva Daireleri Umumî Heyetine tevdi edilmekle keyfiyet tetkik olunarak gereği konuşulup düşünüldü :

Köyün orta malı olan içtikleri ve tarlalarını suladıkları suyun kamulaştırılmasına itirazen Emet'in Bahatlar Köyü muhtarlığı tarafından Emet Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı aleyhine açılmış olan dâva neticesinde Altıncı Dairenin 18/4/951 gün ve 50/1696- 51/929 sayılı ilâmı ile (Dâva konusu suyun Devlet hüküm ve tasarrufunda bulunan menfaati umuma ait

mallardan olmasına ve bu gibi tabî kuvvetler özel mülkiyete mevzu olamayacağına göre kamulaştırma yolu ile bir âmme idaresinden diğer âmme idaresine nakline hukuk esasları müsait değildir. Âmme idaresinin istimlâk müesseselerini birbirinin aleyhine kullanması diğer umumî hizmetleri de müteessir edeceğinden bu kabil malların buna muhtaç idarelerin hizmetine tahsis, tefriki veya intifamın tanzimi üst idarelerin takdirine tabi olduğundan bu yola gidilmeyerek kamulaştırma müessesesine başvurulmasında hukuk prensiplerine uygunluk olmadığından iptaline..... 18/4/951 gününde oybirliği ile karar) ittihaz edilmiş ve yine köylerine ait kadimden beri intifalarına tahsis edilmiş bulunan Avadan yaylâsında 3710 sayılı kanuna göre yer ve su istimlâki yetki ve esas bakımlarından malûl bulunduğundan bu husustaki Bolvadin Belediye Encümenininin 17/9/949 gün ve 412 sayılı istimlâk kararının iptâlî talebi ile çoğu ve özburun köyleri muhtarları tarafından Bolvadin belediyesi aleyhine açılmış olan dâva neticesinde, Dâva Daireleri Umumî Heyetininin 89/11/951 gün ve 49/790-51/427 sayılı ilâmı ile (3710 Sayılı Belediye İstimlâk Kanununun birinci maddesinin 2. nci fıkrası belediyelere, belde dışından getirilecek suların kaynağını ve kaynaktan belediyeye kadar geçeceği yerleri istimlâk etmek yetkisini vermiş bulunmaktadır. Aynı Kanunun 7. nci maddesinin son fıkrası mucibince âmme menfaatları hakkındaki kararların Devlet Şûrasında tetkik kabiliyeti bulunmamaktadır. Bu sebeplerle dâvanın reddine ..... 29/11/951 gününde oy çokluğu ile karar) verilmiş olduğu görüldü.

Her iki dâvanın mevzuu, köylerinin hususî mülkiyetinde bulunmayan suyun belediyece istimlâkine itirazdan ibaret olduğu halde Altıncı Dairece bu kabil sulara istimlâk hükümlerinin tatbik edilemeyeceğinden işlemin bozulmasına ve Dâva Daireleri Umumî Heyetince de istimlâk hükümlerinin uygulanmasında mevzuata aykırılık görülmeyerek dâvanın reddine karar verilmiş olduğu ve bu suretle iki karar arası mübâyenet mevcut bulunduğu anlaşıldı.

831 Sayılı Sular hakkındaki Kanunun 3. üncü maddesiyle hakikî ve hükmî şahıslara ait olup kendilerine varidat temin eden sulardan umumun istifadesine vaz edilmesine lüzum görülenlerin belediyelerce kanununa tevfi kanulaştırılacağı ve 3710 sayılı Belediye İstimlâk Kanununun 1 inci maddesinin 2. nci fıkrasıyla de Kanunu Medeninin kaynakları hakkındaki hükümlerine riayet edilmek şartıyla belde dışından getirilecek suların kaynağı ve kaynaktan belediyeye kadar geçeceği yerler dahi lüzum görürse belediyelerin istimlâk edebileceği hükme bağlanmış bulunmaktadır. Her iki kanunun bu hükümlerinden belediyelere verilen istimlâk salâhiyetinin hususî mülkiyete mevzu olan sulara münhasır olduğu zahirdir. Yukarıda adı geçen kararlarda dâva konusunu teşkil eden suların hususî mülkiyete mevzu teşkil etmediğine ve âmme emlakından olmasına binaen istimlâk yolu

ile bir âmme idaresinden diğere âmme idaresine nakline mevzuat ve hukuk esasları müsait değildir. Âmme idarelerinin istimlâk müesseselerini birbirinin aleyhine kullanması diğere âmme hizmetlerini de müteessir edeceğinden bu kabil malların buna ihtiyacı olan idarelerin hizmetine tahsisi ve bunun da her idarenin bünyesine ve teşkilât kanunlarına ve ledelhace umumî hükümlere göre yetkili idare makamlarının takdirine tabi olmak lâzımgelir. Bu sebeplere binaen bu gibi hallerde istimlâk hükümlerinin tatbik olunamayacağına ve içtihadın bu suretle birleştirilmesine 20/2/953 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” Denilmekte olduğundan tatbikatta herhangi bir yanlışlığa mahal bırakılmamak üzere mezkûr karara tevfikân muamele yapılmasının teminini önemle rica ederim.

Gereği yapılmak için valiliklere, bilgi edinilmek üzere Vekâlet Hukuk Müşavirliği ile Teftiş ve Tetkik Kurulu Başkanlıklarına yazılmış, Maliye ve Bayındırlık Vekâletlerine arz edilmiştir.

İçişleri Vekili N.

Raif Tek